

MILITAIRE SPECTATOR

EEN PERFECT STORM VOOR DE FIGHTING FALCON

- De pen, het zwaard en de kameleon
- Destructief leiderschap binnen Defensie
- De onmiskenbare rol van irreguliere oorlogvoering in strategische competitie

FOTO RIJKSOVERHEID, JOYCE MOORING

In *Militaire Spectator* 1-2026 verschijnt onder meer: 'Wat is weerbaarheid?', van dr. Jori Kalkman en dr. Esther van 't Veen.

Door nieuwe militaire dreigingen en klimaatverandering staat maatschappelijke weerbaarheid hoog op de agenda. Maar wat is weerbaarheid? De term lijkt tegenwoordig voor allerlei doeleinden gebruikt te worden. Daardoor dreigt het elke betekenis te verliezen en wordt het lastig om te bepalen of genomen maatregelen daadwerkelijk bijdragen aan een vergroting van de weerbaarheid. Om meer duidelijkheid te brengen in de chaos van interpretaties analyseren de auteurs

in hun weerbaarheidsinitiatieven die worden gepresenteerd in Kamerstukken, beleidsstukken, landelijke en regionale plannen, en visiedocumenten. Uit deze analyse blijkt dat er vier ideaaltypische weerbaarheidsbenaderingen zijn: 1) individuele weerbaarheid, 2) gemeenschappelijke weerbaarheid, 3) militaire weerbaarheid, en 4) nationale weerbaarheid. Elke benadering heeft een eigen perspectief, kritieke belangen, en bijpassende acties. Soms staan deze benaderingen haaks op elkaar. Het is daarom belangrijk gerichte en geïnformeerde keuzes te maken om tot een coherente weerbaarheidsstrategie te komen. ■

Moral high ground

De digitale technologische ontwikkelingen gaan onstuitbaar voort. Zo veroorzaken *data science* en kunstmatige intelligentie (KI) veel kansen, bedreigingen en ook discussie. Discussies die veelal vanuit een westers perspectief plaatsvinden en bij andere partijen in het geopolitieke krachtenveld geen relevant onderwerp zijn. Mensenrechten en ethische vraagstukken zijn daarbij zo belangrijk dat we ze zelfs vastleggen in wetten en internationale verdragen.¹ Is vasthouden aan deze *moral high ground* in (voorbereiding op) een gewapend conflict dan geen recept voor de eigen ondergang?

Begrijp het niet verkeerd: deze door bloed, strijd en tranen verworven rechten, bescherming van de mens en de rechten die het individu toekomen zijn een groot goed. En dat willen we ook graag zo houden. Als we naar de geschiedenis kijken, waren alle grote militaire ontwikkelingen ook onderwerp van discussie, ook toen niet in de laatste plaats in het ethische segment.

Buskruit en vervolgens wapens die kogels afschoten, de tank die het paard toch niet mocht vervangen, vliegtuigen die bommen gooien. De nucleaire middelen zijn misschien wel het meest recente voorbeeld van een serieuze en langdurende discussie over wel of niet hebben van deze middelen, in een deel van de westerse wereld, en zeker ook in Nederland. Tijdens de Koude Oorlog hadden we het op enig moment zelfs over Mutual Assured Destruction als strategie. En toch hadden we – vooral de VS – deze middelen. *Just in case*. Afschrikken gaat om het hebben van, kunnen en willen inzetten van middelen als dat noodzakelijk is.

Hoe doen we dat in de moderne tijd met die technologische ontwikkelingen, zoals KI? Dat dat onder vredesomstandigheden wordt beperkt met afspraken lijkt vanzelfsprekend. Toch hindert het Defensie om tijdig klaar te zijn voor een volgende oorlog, die hopelijk nooit komt. We creëren met nieuwe sensoren enorme hoeveelheden data die we opslaan en verwerken tot informatie om de besluitvorming over inzet van middelen te voeden. Zowel de verwerking als de besluitvorming is nu al bijna niet meer met mensen te doen. De Israëliërs gebruiken bijvoorbeeld KI, formeel nog met een menselijke besluitvormer in de keten, om snel doelen uit een grote en steeds veranderende dataset en parameters te kiezen.² En dat is geen gelijkwaardige tegenstander, iets waar wij ons wel op aan het voorbereiden zijn. Daarmee zetten we onszelf op achterstand. En die wordt steeds groter, zeker omdat mogelijke tegenstanders wel verder gaan.

We moeten deze discussie voeren, net als bij andere grote veranderingen. Blijven we blind vasthouden aan onze *moral high ground*? Meta-ethisch bekeken: is het onethisch om een vijand met minimaal gelijke middelen te kunnen verslaan, om de eigen ethiek te kunnen handhaven voor de eigen mensen? Misschien een beetje filosofisch, maar ja, de *moral high ground* begint en eindigt altijd bij de winnaar; die had gelijk. ■

1 Nederland is een van de koplopers op dit gebied en droeg bij aan het rapport hierover dat dit jaar uitkwam via de *Global Commission on Responsible AI in the Military Domain*, ondersteund door HCSS.

2 Bijvoorbeeld de *Iron Dome* om zich te verdedigen tegen de grote hoeveelheden raketten en drones die op het land zijn afgevuurd.

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
linkedin.com/company/kvbk/

Secretaris en ledenadministratie

Majoor R. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Ledenadministratie KVBK
FMW/MOW
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Igen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
Itkol mr. E.C. Bahler
briggen Marns drs. G.F. Booij EMSD
kol dr. L. Boskeljon-Horst
bgen prof. dr. A.J.H. Bouwmeester
kap dr. B.T.A. van den Broek
drs. K.S. Chafekar MA
dr. A. Claver
drs. P. Donker
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
lkol A.L. Judge-Heijboer MSc
ltz1 W.M. Ooms MSc MA
lkol P. Schrijver MA
mr. dr. A. van Vark
dr. R. de Winter

BUREAU-REDACTIE

M. Katsman MA (e-outreach)
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator
linkedin.com/company/militaire-spectator/

De Militaire Spectator is
aangesloten bij de European
Military Press Association

LIDMAATSCHAP

Particulier lid € 30,-
Particulier lid buitenland € 30,-
+ € 15,- verzendkosten

Instellingen binnenland € 35,-
Instellingen buitenland € 35,-
+ € 15,- verzendkosten

Evenementenlid € 10,-

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Wilco Meppel
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Cover: F-16's boven het luchtruim van
Litouwen, 2017

Foto: MCD, Hille Hillinga

FOTO MCD, RICHARD FRIGGE

De onmiskenbare rol van irreguliere oorlogvoering in strategische competitie

Martijn Rouvroij en Vibeke Gootzen

Westerse landen verleggen hun focus van irreguliere oorlogvoering
naar grootschalig conflict, maar het vergeten van lessen kan tot
kwetsbaarheid leiden.

Een Perfect Storm voor de Fighting Falcon

Vliegers Slinger en Slime vertellen over de hindernissen en successen
bij het opzetten van het eerste Europese F-16 trainingscentrum, dat ook
Oekraïense drone-aces opleidt.

736

FOTO: BEELDBANK NIMH

FOTO: HANS ROOGEN

De pen, het zwaard en de kameleon

Floribert Baudet

De ontwikkeling van militaire geschiedenis als vakgebied kent drie benaderingen die elkaar in een zeker evenwicht houden.

Destructief leiderschap binnen Defensie

Mark Veensma, Barbara Wisse en Diana Rus

Destructief leiderschap maakt deel uit van de dynamiek van de defensieorganisatie en is gezien de nadelige gevolgen een urgent en kostbaar probleem.

**EN
VERDER**

EDITORIAAL	Moral high ground	689
TEGENWICHT	De nieuwe wereldorde	742
COLUMN SERGEI BOEKE	De strijd in Oekraïne: verliezen is geen optie	744
BOEKEN	<i>Ransom War</i>	746
RETROSPECTATOR	Snelscheren 'zonder inzeepen'	748
GASTCOLUMN	Security Force Assistance	752
GASTCOLUMN	Een kijk op weerbaarheid	754
GASTCOLUMN	Absicht	755

De onmiskenbare rol van irreguliere oorlogvoering in strategische competitie

Ervaringen en lessen mogen niet verloren gaan

Martijn Rouvroije en Vibeke Gootzen*

Met het terugtrekken van westerse troepen uit Afghanistan in 2021 en de Russische inval van Oekraïne in 2022 lijkt een nieuw tijdperk te zijn aangebroken. Westerse landen verschuiven hun aandacht van irreguliere oorlogvoering, met name counterinsurgency, naar grootschalig, conventioneel conflict. In Nederland is deze verschuiving zichtbaar door de aandacht op hoofdtak 1. Het opschalen en voorbereiden van de krijgsmacht op grootschalig conflict is noodzakelijk, maar ondertussen dreigen de ervaringen en lessen van de afgelopen twintig jaar naar de achtergrond te verdwijnen. Dit leidt tot een kwetsbaarheid die tegenstanders kunnen en zullen exploiteren. Dit artikel illustreert de verschillende manieren waarop irreguliere oorlogvoering zich manifesteert in de huidige tijd van strategische competitie.

Nederlandse troepen in Mali. De lessen van irreguliere oorlogvoering mogen niet in de vergetelheid raken, omdat ze ook relevant zijn voor het moderne grootschalig conflict

Aandacht voor irreguliere oorlogvoering en de ervaringen en opgedane lessen uit de afgelopen periode van expeditionaire inzet in het kader van stabilisatie- en crisisbeheersingsoperaties staan onder druk. Met de Russische inval van Oekraïne in 2022 keerde een groot-schalige interstatelijke oorlog terug op Europees grondgebied. Beelden van loopgraven, gewonde of gedode burgers en militairen, tankgevechten, massale vluchtelingenstromen en verwoeste gebouwen en infrastructuur herinnerden het Westen, en vooral Europese landen, aan de verschrikkingen en kosten van conventionele oorlogen. De bondskanselier van Duitsland, Olaf Scholz, noemde dit moment ‘eine Zeitenwende in der Geschichte’.¹ Deze nieuwe realiteit zorgde voor een verschuiving in het denken van westerse landen over defensiebeleid. Defensie-budgetten worden opgeschroefd, Zweden en Finland zijn toegetreden tot de NAVO, de doctrines van afschrikking en verdediging worden opnieuw beoordeeld, de concepten *total defence* en maatschappelijke veerkracht worden vaak aangehaald en de lessen uit Oekraïne worden gebruikt om militaire doctrines,

onderwijsprogramma's en de aanschaf van materiaal aan te passen.² De boodschap is volgens NAVO-secretaris-generaal Mark Rutte duidelijk: ‘We are not at war. But we are certainly not at peace either.’³ De recente trans-Atlantische ontwikkelingen hebben de noodzaak voor Europa om assertief te reageren alleen nog maar meer benadrukt.

Deze strategische heroriëntatie, zichtbaar in Nederland door de prioriteit van hoofdtak 1, ofwel de verdediging van het eigen en NAVO-grondgebied, is logisch gezien de huidige Russische dreiging en het algehele verslechterde veiligheidsklimaat. Echter, het risico bestaat dat de ervaringen en de kennis van irreguliere oorlogvoering, opgedaan in de voorgaande twee decennia, worden vergeten, mede door de ‘traditionele’ voorkeur van westerse krijgsmachten voor conventionele oorlogen.⁴ De afgelopen twintig jaar werden gekenmerkt door irreguliere oorlogvoering, waaronder stabilisatieoperaties, *counterinsurgency*-campagnes, contra-terrorisme en crisismanagement. Westerse legers hadden een expeditionaire focus en waren betrokken bij militaire campagnes in zowel Afrika als het Midden-Oosten.⁵ Het voorbereiden van strijdkrachten op een continentale, conventionele oorlog wordt beschreven als ‘well-received by those who see the return of “visceral, high-intensity land warfare” as an opportunity to begin an “institutional recuperation” and jettison two decades of counter-insurgency doctrine.’⁶

Een nauwe focus op een mogelijke conventionele oorlog creëert een kwetsbaarheid die tegenstanders kunnen en zullen uitbuiten. Na de val van Saigon in 1975 verwierp het Amerikaanse leger de Vietnam-ervaring en verlegde daarmee

Geniemilitairen zoeken in Afghanistan naar Improvised Explosive Devices (IED's). COIN-operaties bestaan al langer, maar in Irak en Afghanistan moesten westerse krijgsmachten zich aanpassen aan nieuwe tactieken zoals het gebruik van IED's

- * Martijn Rouvroije MA MSc is senior wetenschappelijk medewerker bij het Netherlands Special Operations Command en onderzoeker bij de sectie Irreguliere Oorlogvoering en Speciale Operaties van de Faculteit Militaire Wetenschappen. Zijn interessegebied beslaat speciale operaties, speciale eenheden en irreguliere oorlogvoering. Vibeke Gootzen MA MSc is onderzoeker bij de sectie Irreguliere Oorlogvoering en Speciale Operaties van de Faculteit Militaire Wetenschappen, waarbij ze focust op Security Force Assistance-missies vanuit een lokaal perspectief.
- 1 Bundesregierung, ‘Zeitenwende-Rede des Bundeskanzlers am 27.2.2022’. Zie: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/regierungserklaerung-von-bundestkanzler-olaf-scholz-am-27-februar-2022-2008356>.
 - 2 Sandor Fabian, ‘The Illusion of Conventional War: Europe Is Learning the Wrong Lessons from the Conflict in Ukraine’, *Modern War Institute*, 23 april 2024. Zie: <https://mwi.westpoint.edu/the-illusion-of-conventional-war-europe-is-learning-the-wrong-lessons-from-the-conflict-in-ukraine/>; Sebastian Clapp, ‘Russia’s War on Ukraine: Reflections on European Security, Neutrality and Strategic Orientation’, European Parliamentary Research Service, mei 2022.
 - 3 NATO, “To Prevent War, NATO Must Spend More” - Speech by NATO Secretary General Mark Rutte at the Concert Noble, Brussels, NATO, 12 december 2024. Zie: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_231348.htm.
 - 4 Martijn van der Vorm, ‘Learning and Forgetting Counterinsurgency’, in: Rob Johnson, Martijn Kitzen en Tim Sweijts (red.), *The Conduct of War in the 21st Century: Kinetic, Connected and Synthetic* (1st ed., Abingdon, Oxon; New York, NY, Routledge, 2021) 189.
 - 5 Alessandro Marrone, ‘The War against Ukraine and Its Lessons for NATO Militaries: Food for Thought’, *Istituto Affari Internazionali*, februari 2023.
 - 6 Joseph Reilly, “Perfidious Albion”? British Foreign Policy in an Age of Strategic Choice’, *The RUSI Journal* 168 (2023) (7) 52. Zie: <https://doi.org/10.1080/03071847.2024.2307177>.
 - 7 David Fitzgerald, *Learning to Forget: US Army Counterinsurgency Doctrine and Practice*

de focus naar conventionele oorlogvoering voor de rest van de duur van de Koude Oorlog. Deze conventionele capaciteiten werden vervolgens in de jaren negentig ingezet bij stabilisatieoperaties maar deze betroffen een breder scala aan conflicten dan het leger-tegen-legergevecht. Ondanks de successen in Operation Desert Storm en Operation Iraqi Freedom in de jaren 90 en begin 2000 werden de VS en zijn bondgenoten geconfronteerd met moderne en gewelddadige opstandelingen in Irak en Afghanistan en bleken de vergeten lessen uit de Vietnamtijd weer relevant. Als reactie op de uitdagende operationele omgeving van deze landen werd de VS gedwongen na te denken over Vietnam en moest het land de lessen trekken die het eerder had verworpen.⁷ Door de prominente rol van irreguliere oorlogvoering in de internationale veiligheidsomgeving van vandaag te illustreren, benadrukt dit artikel de boodschap van de Amerikaanse generaal David Petraeus in 2013: 'we do need to preserve the intellectual understanding and skills gained from the wars of the last decade.'⁸

Einde van een tijdperk

De aanvallen van Al-Qaida op het World Trade Center op 11 september 2001 markeerden het begin van een 'Global War on Terror'. De invasie van Afghanistan in 2001 en de daaropvolgende invasie van Irak in 2003 veranderden ondanks initieel militaire successen in langdurige

irreguliere oorlogen. Niet alleen in het Midden-Oosten maar ook in verschillende Afrikaanse landen werden westerse legers geconfronteerd met irreguliere oorlogen en oorlogvoering. Irreguliere oorlog kan op verschillende manieren worden gedefinieerd, zoals 'a violent struggle involving non-state actors (including violent armed groups acting as state proxies) and states with the purpose of establishing power, control and legitimacy.'⁹ Irreguliere oorlogen zijn inherent politiek en om bevolkingsgroepen te overtuigen en de macht van de tegenstander te ondermijnen, worden naast geweld meestal ook niet-kinetische middelen gebruikt.¹⁰ Westerse legers hebben moeite met irreguliere oorlogvoering, omdat ze een voorkeur hebben voor het voeren van industriële, conventionele oorlogen tegen legers met vergelijkbare capaciteiten.¹¹ Tegenstanders zijn zich hiervan bewust en proberen daarom deze conventionele oorlogvoering te omzeilen.¹²

Een bekende verschijningsvorm van irreguliere oorlogvoering is counterinsurgency (COIN). Verschillende Europese landen hebben ervaring met dit type oorlog. Zo voerden Frankrijk, Groot-Brittannië en Nederland in de negentiende en twintigste eeuw koloniale counterinsurgency-campagnes. De aanpak van counterinsurgency is echter niet consistent geweest. In Irak en Afghanistan werden westerse legers gedwongen zich aan te passen vanwege tactische uitdagingen zoals vijandelijke tactieken (opgaan in de burgerbevolking) en nieuwe technologieën (geïmproviseerde explosieven).¹³ Dit resulteerde in, onder andere, de publicatie van de Amerikaanse *Field Manual 3-24: Insurgencies and Countering Insurgencies*. Deze publicatie was de katalysator voor een verschuiving naar een 'populatiegerichte benadering' met daarin directe – 'shape, clear, hold, build' – en indirecte – 'security force assistance' en beïnvloeding – benaderingen van counterinsurgency.¹⁴ De eerste fase, shape, bevat het begrijpen van de omgeving en het identificeren van de aard en omvang van de dreiging. De clear-fase richt zich op het actief wegnemen van de geïdentificeerde dreigingen. De hold-fase is gericht op het behoud van de controle en het voorkomen dat de dreiging zich opnieuw voordoet, met name door

from Vietnam to Iraq (Redwood City, US: Stanford University Press, 2013).

8 David H. Petraeus, 'Reflections on the Counter-Insurgency Era', *The RUSI Journal* 158 (2013) (4) 82. Zie: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03071847.2013.826514>.

9 Martijn Kitzen, 'Operations in Irregular Warfare', in: Anders McD Sookermy (red.), *Handbook of Military Sciences* (Cham: Springer International Publishing, 2020) 5.

10 Kitzen, 'Operations in Irregular Warfare', 5.

11 Martijn Kitzen, 'Westerse Militaire Cultuur en Counter-Insurgency', *Militaire Spectator* 177 (2008) (3) 132.

12 David Kilcullen, 'Irregular and Unconventional Warfare', in: Artur Gruszczak en Sebastian Kaempf (red.), *Routledge Handbook of the Future of Warfare* (1st ed., London: Routledge, 2023) 166–77.

13 Theo Farrell, Frans Osinga, en James A. Russell, *Military Adaptation in Afghanistan* (Redwood City, US: Stanford University Press, 2013) 2.

14 De herziene versie van 2006 is: 'FM 3-24 Insurgencies and Countering Insurgencies' (US Army, May 2014), Hoofdstuk 9.

15 Theo Farrell, *Unwinnable. Britain's War in Afghanistan* (London: Vintage, 2017) 212.

de aanwezigheid van politionele of militaire eenheden. De build-fase richt zich op het creëren van een duurzaam stabiele en veilige omgeving door het ontwikkelen van veiligheidsstructuren en infrastructuur, zoals het ontwikkelen van basisvoorzieningen en het bevorderen van economische ontwikkeling. Deze benadering werd ook op grote schaal overgenomen door Europese legers. In 2007 stelde de Britse Brigadier Mackay, commandant van de 52ste Brigade in Helmand, beïnvloedingsoperaties centraal in zijn campagne.¹⁵ Bovendien werd er geïnvesteerd in de ontwikkeling van human-terrain specialisten, inlichtingenanalyse, *Special Operations Forces* (SOF) en betere integratie tussen nationale contingents.¹⁶

Ter ondersteuning van counterinsurgency voerden westerse legers stabilisatieactiviteiten uit om lokale sociaal-economische ontwikkeling te bevorderen. In Afghanistan werd deze taak toegeschreven aan de Provincial Reconstruction Teams (PRT's) bestaande uit gemengde civiel-militaire eenheden.¹⁷ Daarnaast verleenden westerse legers Security Force Assistance (SFA) aan partnereenheden zoals de Iraqi Armed Forces (IAF) en het Afghan National Army (ANA) om de legitimiteit van de regering van het gastland te vergroten en deze in staat te stellen om voor haar eigen veiligheid te zorgen. Het verlenen van assistentie aan partnereenheden was aanvankelijk alleen voorbehouden aan Special Forces maar vanwege de grote vraag voerden reguliere eenheden ook SFA-inspanningen uit. De Operational Mentoring and Liaison Teams (OMLT's) van de International Security Assistance Force (ISAF) in Afghanistan zijn een voorbeeld daarvan. Ook deze OMLT's pasten de manieren aan waarop zij hun Afghaanse partners trainten, adviseerden en assisteerden vanwege operationele uitdagingen en veranderingen.¹⁸

Ondanks deze inspanningen bleek de insurgency moeilijk te verslaan. In 2014 stortte de IAF in tijdens de strijd tegen Islamitische Staat. Hetzelfde gebeurde met het ANA tijdens het Talibanoffensief in de zomer van 2021. Een jaar later trok Frankrijk zijn troepen terug uit Mali, waar het sinds 2014 een mislukte counter-

'We do need to preserve the intellectual understanding and skills gained from the wars of the last decade' - David Petraeus

insurgency-operatie uitvoerde. De bereidheid voor langdurige expeditieoorlogen, zoals die in Afrika en het Midden-Oosten, nam af onder westerse landen. Tegelijkertijd bewoog de internationale veiligheidsomgeving langzaam richting geopolitieke interstatelijke competitie, regelmatig benoemd in termen als 'strategic competition' of 'great power competition'. De Russische annexatie van de Krim in 2014 en vooral de Russische invasie van Oekraïne in 2022 keerden het tij voor Europese landen ten aanzien van Rusland. De tweede termijn van de regering-Trump deed er nog een schepje bovenop door het onderlinge vertrouwen in de Noord-Atlantische alliantie als hoeksteen van Europees veiligheidsbeleid te ondergraven.¹⁹

De perceptie heerst dat aandacht voor counterinsurgency ten koste gaat van vaardigheden en capaciteiten die zijn gericht op grootschalige conventionele oorlogvoering. Er zijn inderdaad enkele tekenen die erop duiden dat westerse legers al bezig zijn de kennis en ervaringen die ze hebben opgedaan tijdens de counter-

16 Ben Barry, *Harsh Lessons: Iraq, Afghanistan and the Changing Character of War* (Milton, UK: Taylor & Francis Group, 2017) 135.

17 M. Grandia Mantas, 'Provincial Reconstruction Teams. Symbool van NAVO-commitment in Afghanistan of meer?', *Militaire Spectator* 179 (2010) (10).

18 Ivor Wiltenburg, *Adapting to Improve. The Odyssey of the Operational Mentoring and Liaison Teams of the United Kingdom, the Netherlands and Belgium* (Universiteit Leiden, 2023) 255.

19 Wolfgang Ischinger, 'Europe's Moment of Truth', *Foreign Affairs*, 2 maart 2025. Zie: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/volodymyr-zelensky-trump-europes-moment-truth>.

FOTO MCD, HENRIETTE GUEST

Oefening ter bescherming van onderzeese infrastructuur. Rusland bedient zich van onconventionele en irreguliere inspanningen, zoals de vermeende aanvallen op kritieke infrastructuur

insurgency-campagnes in Irak en Afghanistan te verwerpen.²⁰ Martijn van der Vorm richtte zijn onderzoek op de counterinsurgency-ervaringen van de Nederlandse en Britse troepen in Afghanistan en stelt dat de geleerde lessen zijn verdrongen door bijvoorbeeld financiële beperkingen en de verschuiving naar grootschalige conventionele oorlogvoering.²¹ Daarnaast stelt Ivor Wiltenburg in zijn onderzoek, met betrekking tot de praktijk van SFA, dat de Britse krijgsmacht het enige voorbeeld is waarbij ervaringen zijn geïnstitutionaliseerd. Blijkbaar ontbreekt het andere staten aan een strategische noodzaak om zich net zoals de Britse krijgsmacht aan te passen.²² Dit

waargenomen 'gebrek aan een strategische noodzaak' is problematisch, zoals de volgende sectie beschrijft.

Irreguliere oorlogvoering in een nieuw tijdperk

Irreguliere oorlogvoering is niet meer weg te denken in de huidige tijd van verschuivende internationale betrekkingen en militaire ontwikkelingen. Irreguliere oorlogvoering kan op verschillende manieren worden gedefinieerd.²³ De verscheidenheid aan definities kan grofweg worden onderverdeeld als militair-centrisch, populatie-georiënteerd, of gericht op interstatelijke rivaliteit en competitie. De militaire focus slaat op de negatieve definitie van irreguliere oorlogvoering als een fenomeen anders dan reguliere of traditionele oorlogvoering. Ook staat het strikte onderscheid tussen vrede en oorlog in deze focus centraal. Deze twee aspecten komen terug in het denken omtrent de grijze zone vóór een gewapend

20 Martijn van der Vorm, *The Crucible of War: Dutch and British Military Learning Processes in and beyond Southern Afghanistan* (Proefschrift, Universiteit Leiden, 2023), 18.

21 Van der Vorm, *The Crucible of War*, 394.

22 Wiltenburg, *Adapting to Improve*, 253.

23 Sandor Fabian en Gabrielle Kennedy, 'The Conceptualization of Irregular Warfare in Europe' (Irregular Warfare Center, april 2023). Zie: <https://irregularwarfarecenter.org/publications/research-studies/the-conceptualization-of-irregular-warfare-in-europe/>.

conflict en bij activiteiten die geen duidelijke oorlogsdaad zijn, ook wel hybride dreigingen. De populatie-georiënteerde focus op irreguliere oorlogvoering benadrukt het belang van de bevolking en daaraan gerelateerde legitimiteit van actoren en activiteiten. Beïnvloeding staat hierin centraal en kan worden ingezet voor het opbouwen van de eigen legitimiteit of die van een partner, maar ook voor het ondergraven van de legitimiteit van de vijand en het verzwakken van diens wil om te vechten. Dit is de traditionele vorm van irreguliere oorlogvoering die het meest weg heeft van de ervaringen in Afghanistan en Irak.

De laatste benadering van irreguliere oorlogvoering vanuit interstatelijke rivaliteit en competitie focust op het verkrijgen van invloed of een relatief voordeel ten opzichte van een rivaliserende staat. Interstatelijke reguliere conflicten zijn een uiting van deze rivaliteit in het militaire domein, maar dergelijke rivaliteit uit zich ook op diplomatiek, economisch, financieel en juridisch vlak.²⁴ Vele conflicten tijdens de Koude Oorlog die ontsprongen uit dekolonisatie zijn een voorbeeld van hoe conflicten internationaliseren of worden uitgevochten op irreguliere wijze.²⁵ Denk daarbij aan de Cubaanse interventies met Sovjet-ondersteuning in Angola in 1975 of de crisis in de Hoorn van Afrika in 1977-78 tussen Ethiopië en Somalië.²⁶ Deze lenzen belichten aspecten uit de oorlog tussen Rusland en Oekraïne die laten zien dat irreguliere oorlogvoering niet onbeduidend is geworden, ondanks dat deze het karakter van een grootschalig conventioneel conflict heeft. De lessen van de afgelopen decennia die zijn geleerd in conflicten van een andere aard, zijn daarmee niet per definitie irrelevant geworden.

De volgende sectie beschrijft enkele vormen van irreguliere oorlogvoering die zichtbaar zijn in de oorlog tussen Rusland en Oekraïne. Deze oorlog is een goed voorbeeld van hoe een mix van irreguliere en reguliere methoden door alle actoren wordt ingezet. Dit geldt voor zowel Rusland als Oekraïne maar ook voor de landen die ondersteuning leveren aan een van de partijen.

Irreguliere oorlogvoering in de oorlog tussen Rusland en Oekraïne

Rusland, en in het bijzonder de GRU (Russische militaire inlichtingendienst), probeert door middel van verschillende irreguliere tactieken Oekraïne te destabiliseren. De belangrijkste functie van de GRU is 'politieke oorlogvoering' die geheime beïnvloeding en manipulatie behelst.²⁷ Volgens onderzoekers van RUSI blijven Ruslands onconventionele en irreguliere inspanningen centraal staan in zijn strijd tegen Oekraïne.²⁸ Deze hybride oorlogsactiviteiten zijn niet beperkt tot het *targeten* van Oekraïne. Rusland wordt ervan verdacht kritieke infrastructuur, zoals onderzeese kabels, aan te vallen en de Russisch-Orthodoxe Kerk te gebruiken voor inlichtingendoeleinden.²⁹ Dit zijn allebei activiteiten die terugkomen in beschrijvingen van hybride dreigingen als 'activiteiten in het grijze gebied tussen vrede en oorlog, waarin subversieve, economische, informatie- en diplomatieke middelen, maar ook militaire middelen worden ingezet zonder de grens van gewapend conflict te overschrijden en aanwijsbaar te escaleren.'³⁰

- 24 In de Amerikaanse National Defense Strategy (2020) is irreguliere oorlogvoering gedefinieerd als 'a struggle among state and non-state actors to influence populations and affect legitimacy. Irregular warfare favors indirect and asymmetric approaches, though it may employ the full range of military and other capabilities, in order to erode an adversary's power, influence, and will.' Dit wordt ook onderschreven door de recent uitgekomen DoD Instruction 3000.07 Irregular Warfare (29 september 2025).
- 25 Daniel Byman, 'Why States are Turning to Proxy War', *The National Interest*, 26 augustus 2018. Zie: <https://nationalinterest.org/feature/why-states-are-turning-proxy-war-29677>; Slavko N. Bjelajac, 'Unconventional Warfare: American and Soviet Approaches', *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 341 (1962) (1) 78-80.
- 26 Patrick J. Savage, 'The Conventionality of Russia's Unconventional Warfare', *Parameters* 48 (2018) (2) 78-80; Roger E. Kanet, 'The Superpower Quest for Empire: The Cold War and Soviet Support for "Wars of National Liberation"', *Cold War History* 6 (2006) (3) 337-339.
- 27 Kilcullen, 'Irregular and Unconventional Warfare', 170.
- 28 Jack Watling, Oleksandr Danylyuk en Nick Reynolds, 'The Threat from Russia's Unconventional Warfare Beyond Ukraine, 2022-24' 1 (London: Royal United Services Institute, 2024).
- 29 'Russia's Hybrid War in Europe Enters a Dangerous New Phase', IISS, (26 november 2024). Zie: <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2024/11/russias-hybrid-war-in-europe-enters-a-dangerous-new-phase/>.
- 30 Mason Clark, 'Russian Hybrid Warfare' (Washington DC: Institute for the Study of War, september 2020) 8. Eigen vertaling van Clarks definitie.

Oorlogvoering bevindt zich op een continuüm met verschillende conventionele en irreguliere middelen

Op dezelfde manier gebruikt Oekraïne irreguliere tactieken in de oorlog tegen Rusland. Oekraïense Special Operations Forces (SOF) en inlichtingendiensten hebben campagnes gevoerd, samen met zowel Oekraïense als Russische partizanen, om de Russische spoorwegnetwerken te saboteren. Het Russische leger is logistiek afhankelijk van deze infrastructuur waardoor deze campagnes drastische gevolgen hebben voor operaties.³¹ Oekraïne heeft ook verschillende innovatieve strategieën ingezet in de informatieomgeving.³² Deze strategische

communicatie-inspanningen zijn effectief gebleken, aangezien Oekraïne in staat is geweest brede steun te genereren van de Oekraïense bevolking en westerse landen.³³ Tot slot voert het Oekraïense verzet in bezette gebieden directe aanvallen uit en speelt het een belangrijke rol bij het verspreiden van informatie en het beïnvloeden van Russische strijdkrachten.³⁴ Dit voorbeeld laat het belang zien van het verkrijgen van steun van de bevolking, historisch een centraal aspect in irreguliere oorlogvoering. Samen laten deze voorbeelden zien dat de oorlog tussen Rusland en Oekraïne niet geheel conventioneel is en de kennis over irreguliere oorlogvoering relevant blijft.

De tegenstelling tussen conventionele en irreguliere oorlogvoering weerspiegelt daarom niet de werkelijkheid. Deze termen zijn door academici gebruikt om het karakter van oorlog te begrijpen, waarbij de eerste een gevecht tegen een 'op dezelfde manier georganiseerde tegenstander' aanduidt en de laatste een gewelddadige machtsstrijd tussen niet-statelijke actoren en staten.³⁵ Zoals de oorlog tussen Rusland en Oekraïne echter aantoont, kunnen statelijke actoren ook irreguliere tactieken gebruiken. Islamitische Staat voerde trouwens, als een typische niet-statelijke actor, ook conventionele operaties uit. Bovendien is moderne oorlogvoering volgens generaal Rupert Smith niet-lineair, waarbij burgers niet geïsoleerd zijn van het slagveld.³⁶ In plaats daarvan zijn ze directe doelwitten, zoals Russische informatieoperaties en bombardementen in Oekraïne aantonen. Oorlogvoering kan in die zin dus worden bekeken op een continuüm waarbij verschillende conventionele en irreguliere middelen kunnen worden gebruikt.³⁷

Hoewel de NAVO-lidstaten de mix van irreguliere en conventionele tactieken hebben erkend via de bekende concepten van hybride oorlogsvoering en 'grijze zone'-activiteiten, blijven westerse landen problemen hebben met het identificeren en inzetten van de juiste middelen om hierop te reageren.³⁸ Zoals David Ucko en Thomas Marks al in 2018 opmerkten: 'though in doctrine and rhetoric, military institutions underline the need to prepare for full-spectrum operations,

31 Doug Livermore, 'Ukraine's Railway Wars: How to Sabotage Russian Military Logistics', *Irregular Warfare Initiative*, 22 oktober 2024. Zie: <https://irregularwarfare.org/articles/ukraines-railway-wars-how-to-sabotage-russian-military-logistics/>.

32 Peter Schrijver, 'Ukraine's Fight on the Front Lines of the Information Environment', *Modern War Institute*, 12 september 2023. Zie: <https://mwi.westpoint.edu/ukraines-fight-on-the-front-lines-of-the-information-environment/>.

33 Ivar Ekman en Per-Erik Nilsson, 'Ukraine's Information Front – Strategic Communication during Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine', *Försvarsmakten*, april 2023.

34 Oleksandr V. Danylyuk, 'Against the Odds: Lessons from the Ukrainian Resistance Movement', *RUSI*, 9 juli 2023. Zie: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/against-odds-lessons-ukrainian-resistance-movement>.

35 Kitzen, 'Operations in Irregular Warfare', 3-4.

36 Martijn Kitzen, 'Conventional and Unconventional War Are Not Opposites', *War Room - U.S. Army War College* (blog), 28 maart 2019. Zie: <https://warroom.armywarcollege.edu/articles/conventional-and-unconventional-war-are-not-opposites/>.

37 Kitzen, 'Conventional and Unconventional War'.

38 David H. Ucko en Thomas A. Marks, 'Violence in Context: Mapping the Strategies and Operational Art of Irregular Warfare', *Contemporary Security Policy* 39 (2018) (2) 211. Zie: <https://doi.org/10.1080/13523260.2018.1432922>.

that is for both of these scenarios [irregular and conventional operations], the Western military still shows through its resource allocation and force structure a clear predilection for conventional combat, over and above all contingencies.’³⁹ Dit roept vragen op over de waarde van termen als ‘hybride oorlogvoering’ en de relatie met de oorspronkelijke doctrine van irreguliere oorlogvoering.

Irreguliere oorlogvoering in de periferie van Europa

Grote mogendheden als Rusland gebruiken niet alleen irreguliere tactieken in Europa, maar concurreren ook met andere staten door irreguliere oorlogvoering in andere regio's, met name Afrika en het Midden-Oosten. Door middel van proxies en andere niet-kinetische activiteiten vermijden grote mogendheden directe confrontaties. Met andere woorden: strategische competitie en ‘hybride oorlogvoering’ worden vertaald in irreguliere oorlogvoering in de periferie van Europa. Zo schrijft Elena Pokalova dat ‘Russia and China have demonstrated the rising significance of irregular warfare in the era of strategic competition.’⁴⁰ Deze observatie is zeker niet nieuw, aangezien irreguliere oorlogvoering een centraal kenmerk was van de Koude Oorlog.⁴¹ De grote spelers in de Koude Oorlog waren betrokken bij veel irreguliere conflicten, waarbij ze de regering of rebellen steunden. ‘What this all implies is that in a world with competing great powers we should expect there to be multiple extended, brutal conflicts for which irregular warfare competency will be critical.’⁴² Dit wijst niet alleen op het belang van het institutionaliseren van lessen die zijn geleerd in irreguliere oorlogvoering en het creëren en reserveren van capaciteiten om te reageren op irreguliere dreigingen, maar ook op de noodzaak voor westerse landen om aanwezig te zijn in de gebieden waar Rusland en China hun invloed uitbreiden.⁴³ Het blijven inzetten op ontwikkelingshulp en diplomatie is dus cruciaal. Of zoals James Mattis, voormalig US Secretary of Defense, zei, ‘the more we put into the State Department’s diplomacy, hopefully the less we have to put into a military budget as we deal with the

outcome of an apparent American withdrawal from the international scene.’⁴⁴

De Sahel is een goed voorbeeld om te laten zien hoe strategische competitie wordt uitgespeeld door middel van irreguliere oorlogvoering. De verslechterde relaties tussen het Westen en landen als Mali, Niger en Burkina Faso lieten een leegte achter die andere landen als Rusland en China konden uitbuiten.⁴⁵ Terwijl westerse troepen zich uit de regio terugtrokken, zoals de Franse troepen in Mali en Burkina Faso en de EU in Niger, versterkten Rusland, China en Turkije hun relaties met deze landen door irreguliere tactieken te gebruiken. Zo zijn deze drie landen een stap verder gegaan in termen van communicatie door de controle van media-kanalen.⁴⁶ Bovendien gebruikte Rusland de recente militaire staatsgrepen in Sahellanden om belangen te bevorderen door de militaire samenwerking te verbeteren.⁴⁷ Westerse landen reageren langzaam op deze ontwikkelingen.⁴⁸

In deze regio spelen ook SFA-activiteiten een belangrijke rol. Door de professionaliteit en de operationele capaciteiten van lokale legers te verbeteren, bevorderen staten hun belangen zonder grote troepenaantallen in te zetten. Dit is

39 Ucko and Marks, ‘Violence in Context’, 211.

40 Elena Pokalova, ‘Teaching Irregular Warfare in the Era of Strategic Competition’, *Modern War Institute*, 7 november 2022. Zie: <https://mwi.westpoint.edu/teaching-irregular-warfare-in-the-era-of-strategic-competition/>.

41 Jacob Shapiro en Liam Collins, ‘Great Power Competition Will Drive Irregular Conflicts’, *War on the Rocks*, 8 april 2024. Zie: <https://warontherocks.com/2024/04/great-power-competition-will-drive-irregular-conflicts/>.

42 Shapiro en Collins, ‘Great Power Competition’.

43 International Crisis Group, ‘Mapping Conflict: Russia’s growing influence in Africa’, 2 oktober 2025. Zie: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/russia-internal/mapping-conflict-russias-growing-influence-africa>; Ilaria Carrozza en Nicholas J Marsh, ‘Great Power Competition and China’s Security Assistance to Africa: Arms, Training, and Influence’, *Journal of Global Security Studies* 7 (2022) (4). Zie: <https://doi.org/10.1093/jogss/ogac027>.

44 Kevin Baron, ‘Brass tone down the ask for foreign aid’, *Foreign Policy*, 6 maart 2013. Zie: <https://foreignpolicy.com/2013/03/06/brass-tone-down-the-ask-for-foreign-aid/>.

45 Beatriz de León Cobo, ‘Shifting Alliances: The Sahel’s Geostrategic Evolution in a Multipolar Era’, 13 september 2024. Zie: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/shifting-alliances-sahels-geostrategic-evolution-multipolar-era>.

46 De León Cobo, ‘Shifting Alliances’.

47 Watling, Danylyuk en Reynolds, ‘The Threat from Russia’s Unconventional Warfare beyond Ukraine, 2022-24’, 19, 22-25.

48 De León Cobo, ‘Shifting Alliances’.

Nederlandse militairen trainen Oekraïense mariniers in het kader van Operatie Interflex. Security Force Assistance, een begrip uit irreguliere oorlogvoering, is een hulpmiddel voor westerse krijgsmachten om bij te dragen aan de verdediging van Oekraïne

door grote mogendheden, waaronder China, gebruikt als een instrument van buitenlands beleid.⁴⁹ In Afrika leveren zowel China als Rusland militaire training en uitrusting aan landen.⁵⁰ Achter deze activiteiten gaan mogelijk verschillende belangen schuil. Rusland probeert vooral strategische invloed uit te

breiden, terwijl China SFA gebruikt als onderdeel van een economische 'alignment strategy'.⁵¹ Met andere woorden: 'partner forces are as essential in strategic competition as they were in the counterinsurgency and counterterrorism fights of the last two decades.'⁵² Het is belangrijk om te benoemen dat westerse legers ook aan dergelijke activiteiten doen. Sterker nog, ze gebruiken SFA zelfs als een instrument in de context van de Russisch-Oekraïense oorlog.⁵³ Zo worden Oekraïense militairen getraind in Operatie Interflex en de EU Military Assistance Mission in support of Ukraine. Westerse krijgsmachten leveren via SFA een bijdrage aan de verdediging van Oekraïne. Met andere woorden: 'Training

49 Carrozza en Marsh, 'Great Power Competition'.

50 Carrozza en Marsh, 'Great Power Competition'; Nina Wilén, *Securitizing the Sahel. Analysing External Interventions and their Consequences* (Oxford University Press, 2025) 193-224.

51 Carrozza en Marsh, 'Great Power Competition', 8.

52 Alexandra Chinchilla et al., 'Irregular Warfare in Strategic Competition', *Defence Studies* 24 (2024) (1) 150. Zie: <https://doi.org/10.1080/14702436.2023.2279620>.

53 Vibeke Gootzen, Ivor Wiltenburg en Martijn Kitzen, 'Operation Interflex: A Change in the Character of Security Force Assistance?', *Defense & Security Analysis* 41 (2025) (1).

FOTO MCD, JASPER VEROLME

and equipping programs are also key means of deterring or intervening in conventional conflicts – yet require IW tools to implement.’⁵⁴

De dreiging van gewelddadige niet-statelijke actoren

Ten slotte blijven gewelddadige niet-statelijke actoren een dreiging vormen voor Europese landen die niet met conventionele methoden kunnen worden bestreden. Zo heeft de Houthi-beweging in Jemen sinds 2023 verschillende aanvallen uitgevoerd op commerciële schepen in de Rode Zee, waardoor er grote verstoringen in de scheepvaart ontstonden. Dit is problematisch

omdat de Rode Zee een belangrijke mondiale handelsroute is van Azië naar Europa.⁵⁵ Europese krijgsmachten, waaronder de Britse en Nederlandse marine, worden geconfronteerd met een dergelijke dreiging van opstandelingen, waartegen het gebruik van alleen conventionele militaire macht niet voldoende zal zijn. Volgens Adam Hadley is de Houthi-beweging ‘...a digitally savvy insurgent group. The Houthis are exploiting the internet to amplify their reach, recruit followers, and conduct illicit activities.’⁵⁶ Daarom zijn er ook niet-kinetische of irreguliere middelen nodig om deze dreiging te bestrijden.

Zowel in Afrika als het Midden-Oosten zijn terroristische organisaties actief en vormen ze nog steeds een grote bedreiging voor de veiligheid van Europa. Ondanks de inspanningen van de VS en bondgenoten om Islamitische Staat te verslaan via Operation Inherent Resolve is deze transnationale terroristische organisatie niet volledig verslagen.⁵⁷ Momenteel controleert Islamitische Staat nog steeds een paar kleine gebieden in Syrië, Irak, Afghanistan en in diverse landen in Afrika.⁵⁸ Zo pleegt Islamitische Staat in de Grote Sahara (ISGS) op grote schaal geweld tegen burgers, maar ook tegen internationale veiligheidstroepen.⁵⁹ Op dezelfde manier zijn aan Al-Qaida gelieerde groepen, zoals Jama’at Nusrat Al-Islam Wa Al-Muslimeen (JNIM), actief in deze regio en vormen ze ook een bedreiging voor burgers en VN-troepen.⁶⁰ Volgens Nina Wilén breiden deze jihadistische groeperingen zich steeds verder uit. In combinatie met voedselonzeekerheid en de recente militaire coups is deze ontwikkeling zorg-

54 Chinchilla et al., ‘Irregular Warfare in Strategic Competition’, 150.

55 Noah Berman, ‘How Houthi Attacks in the Red Sea Threaten Global Shipping’, *Council on Foreign Relations*, 12 januari 2014. Zie: <https://www.cfr.org/in-brief/how-houthi-attacks-red-sea-threaten-global-shipping>.

56 Adam Hadley, ‘We Need to Move Beyond Bombs and Bullets to Counter Terrorism’, *RUSI*, 31 oktober 2024. Zie: <https://rusi.org>.

57 ‘Violent Extremism in the Sahel’, Global Conflict Tracker. Zie: <https://cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/violent-extremism-sahel>.

58 Koen Aartsma, Liam Klein en Chiara Schrader, ‘Geopolitiek Changement Op Het Wereldtoneel. Een Foresightstudie’, Clingendael, januari 2025.

59 Jared Thompson, ‘Examining Extremism: Islamic State in the Greater Sahara’, CSIS, 22 juli 2021. Zie: <https://www.csis.org/blogs/examining-extremism/examining-extremism-islamic-state-greater-sahara>.

60 ‘Mapping Armed Groups in Mali and the Sahel’, European Council on Foreign Relations, mei 2019. Zie: https://ecfr.eu/special/sahel_mapping/jnim.

AI in 2019 identificeerde Nick Reynolds enkele trends in Brits militair optreden tijdens de Afghanistan COIN-inzet die nu zichtbaar zijn in het conflict in Oekraïne

wekkend. De gevolgen, zoals vluchtelingenstromen, zullen voelbaar zijn in Europa.⁶¹

In het Midden-Oosten zal de dreiging van IS volgens Vanda Felbab-Brown ook blijven sluimeren, aangezien detentiekampen kunnen leiden tot een broedplaats voor hernieuwde terroristische activiteiten, wat vervolgens een aanzienlijke bedreiging vormt voor Europa.⁶² Als deze lokale jihadistische groepen hun invloed uitbreiden, kunnen internationaal georiënteerde groepen aanslagen in het buitenland aanwakkeren.⁶³ Dat gebeurde al in maart 2024 met de aanslag op Crocus City Hall in Moskou. Volgens journalist Frank Gardner laat de aanslag zien dat

‘IS can seize an opportunity to strike an enemy when it is distracted, in this case by the war in Ukraine.’⁶⁴ Het onlangs gepubliceerde ‘Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland’ van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid bevestigt de dreiging die uitgaat van gewelddadige niet-statelijke actoren. Volgens het rapport is het aantal onderschepte jihadistische aanslagen sinds oktober 2023 zo sterk toegenomen dat er sprake is van een nieuwe golf van jihadistische aanslagen.⁶⁵

Terroristische organisaties zijn effectiever geworden in het uitvoeren van online propaganda campagnes, waardoor ze individuen in Europese landen mobiliseren en inspireren.⁶⁶ Hun militaire capaciteiten zijn aanzienlijk verbeterd door de beschikbaarheid van (dodelijke) technologieën.⁶⁷ Zoals David Kilcullen stelt, ‘[these actors] continuously evolved, adapting to a changing threat picture, the spread of conflict into new domains such as cyberspace, the urbanisation of war, the connectivity explosion, and a host of transformative technologies.’⁶⁸ Dit heeft ertoe geleid dat gewelddadige niet-statelijke actoren kunnen verdwijnen wanneer dat nodig is, verspreid kunnen vechten en in kleine groepen kunnen opereren met een grotere autonomie, zich kunnen verstoppen in elektronisch verkeer, systemen zoals GPS en Google Earth kunnen gebruiken die tegenstanders niet kunnen tegengaan, media kunnen manipuleren en daardoor aanhangers mobiliseren, en tegenstanders kunnen overtreffen in de ontwikkeling van technologische systemen.⁶⁹ Uiteindelijk vergroot dit de overlevingskans van deze actoren en leidt het ertoe dat ze effectiever zijn in de strijd tegen westerse landen. De dreiging van gewelddadige niet-statelijke actoren mag daarom niet worden onderschat.

Tactische lessen uit COIN voor grootschalig conflict

Buiten de drie waargenomen trends – irreguliere oorlogvoering tussen Rusland en Oekraïne, irreguliere oorlogvoering buiten het slagveld in Oekraïne en de voortdurende dreiging van

61 Nina Wilén, ‘Silence in the Sahel does not equal stability’, *Egmont Policy Brief* 374, april 2025. Zie: https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2025/04/Nina-Wilen_Policy_Brief_374_vFinal.pdf?type=pdf.

62 Vanda Felbab-Brown, ‘Nonstate Armed Actors in 2024: The Middle East and Africa’, *Brookings*, 16 januari 2024. Zie: <https://www.brookings.edu/articles/nonstate-armed-actors-in-2024-the-middle-east-and-africa/>.

63 Ministerie van Justitie en Veiligheid, ‘Terrorist threat level raised to “substantial” - News item - National Coordinator for Security and Counterterrorism’, nieuwsbericht 12 december 2023. Zie: <https://english.nctv.nl/latest/news/2023/12/12/terrorist-threat-level-raised-to-substantial>.

64 Frank Gardner, ‘IS: A Persistent Danger, 10 Years since Its Peak’, *BBC*, 29 juni 2024. Zie: <https://www.bbc.com/news/articles/cv2g3gz08ylo>.

65 Ministerie van Justitie en Veiligheid, ‘Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland december 2024 - Publicatie - Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid’, 17 December 2024. Zie: <https://www.nctv.nl/documenten/publicaties/2024/12/17/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-december-2024>.

66 Ministerie van Justitie en Veiligheid, ‘Terrorist threat level raised to “substantial”’.

67 Andrea Beccaro, ‘Non-State Actors and Modern Technology’, *Small Wars & Insurgencies* 34 (2023) (4). Zie: 780, <https://doi.org/10.1080/09592318.2022.2104298>.

68 David Kilcullen, *The Dragons and the Snakes. How the Rest Learned to Fight the West* (C. Hurst & Co Publishers Ltd, 2022) 66.

69 Kilcullen, *The Dragons and the Snakes*, 83.

irreguliere actoren zoals criminele organisaties, rebellen en terroristen – zijn er ook concrete lessen relevant en toepasbaar in grootschalig conflict. Al in 2019 identificeerde Nick Reynolds enkele trends in Brits militair optreden tijdens de Afghanistan COIN-inzet, zoals verspreid optreden, die nu zichtbaar zijn in het conflict in Oekraïne. Volgens Reynolds beweren sommigen dat counterinsurgency ten koste gaat van vaardigheden die behoren tot de conventionele oorlogsvoering.⁷⁰ Hij weerlegt dit argument door te laten zien dat geleerde lessen uit de counterinsurgency-context ook relevantie hebben voor grootschalige oorlogsvoering met hoge intensiteit.

Reynolds beschrijft dat Britse infanterie-eenheden in Helmand verspreid optraden door de grote omvang van het gebied dat onder hun verantwoordelijkheid viel. Daardoor konden ze

niet overal permanent aanwezig zijn en de veiligheid garanderen. Dit gaf de Taliban bewegingsvrijheid om de verspreide statische Britse posities en de aanvoerroutes in het Britse ‘achtergebied’ aan te vallen. Reynolds voorzag al dat toekomstig militair optreden in het hoogste geweldsspectrum met hetzelfde probleem zou gaan kampen. Dit komt doordat het concentreren van massa haaks staat op de noodzaak om militair vermogen te spreiden om dit te beschermen tegen precieze luchtaanvallen of artillerievuur. De ontwikkeling en ingebruikname van drones en observatiemiddelen tot op het kleinste tactische niveau heeft in Oekraïne het gevechtsveld dusdanig transparant gemaakt

70 Nick Reynolds, ‘Learning Tactical and Operational Combat Lessons for High-End Warfighting from Counterinsurgency’, *The RUSI Journal* 164 (2019) (7) 45. Zie: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03071847.2019.1700686>.

Door de ontwikkelingen rond het transparante gevechtsveld worden landeenheden gedwongen om meer vuurkracht en tactische escalatiedominantie organiek op te nemen

dat beide partijen moeite hebben met het concentreren van massa om een doorbraak in de frontlinie te kunnen forceren.⁷¹ In Afghanistan moesten de Britten verspreid optreden omdat er simpelweg te weinig troepen waren om heel het toegewezen gebied te bestrijken.

Reynolds benoemt vier consequenties van verspreid optreden.⁷² Ten eerste laat verspreiding ruimte vrij voor de vijand om te manoeuvreren en vijandig gebied te penetreren met kleine elementen. Ten tweede, het risico van vijandelijk optreden in het eigen achtergebied creëert de noodzaak om *combat support* en *combat service support* beter te beschermen tegen vijandelijke aanvallen. Ten derde vergroot verspreiding in kleinere elementen de noodzaak om vuurkracht en tactische escalatiedominantie voor de eigen eenheden organiek in te regelen omdat ondersteuning van neveneenheden niet meer vanzelfsprekend is. Ten slotte moeten eenheden hun mobiliteit behouden en daarmee voorkomen dat zij gebonden raken en worden aangegrepen door precisievuur of vijandelijke eenheden.

In Oekraïne wordt er, door beide partijen, verspreid opgetreden door het risico om te worden aangegrepen door precisievuur wanneer eenheden zich concentreren. Dit geldt niet alleen voor de eenheden aan de frontlinie maar in de diepte binnen het bereik van alom beschikbaar artillerievuur of aanvalsdrones waardoor *combat support* en *combat service support*-eenheden met hetzelfde probleem

worden geconfronteerd wanneer zij zich zouden concentreren op een plek.⁷³ Bovendien is het de verwachting dat de meeste capaciteiten van luchtmachten zullen worden gericht op het onderdrukken, verstoren en vernietigen van vijandelijke luchtverdediging om bewegingsruimte en controle over het luchtruim te verkrijgen. In een grootschalig conflict zal die taak niet alleen bij luchtstrijdkrachten liggen maar is het waarschijnlijk dat landgebonden langeafstand- en precisie-(raket)artillerie bijdraagt aan het vernietigen van vijandelijke anti-access/area denial (A2/AD)-wapensystemen.⁷⁴ Landeenheden zullen in een dergelijke situatie niet meer kunnen terugvallen op *close air support* of *fire support* zoals zij dat de afgelopen decennia gewend waren. Deze ontwikkeling dwingt landeenheden dus om meer vuurkracht en tactische escalatiedominantie organiek op te nemen zonder daarbij serieus aan mobiliteit te verliezen.

De door Reynolds geschetste ontwikkelingen zijn alle vier ook zichtbaar in de oorlogvoering in Oekraïne ondanks dat zijn observaties voortkomen uit de Britse counterinsurgency-campagne in Helmand.⁷⁵ De Nederlandse krijgsmacht doet er daarom verstandig aan om de gevechtservaring van de voorbije decennia niet bij voorbaat uit te sluiten door een rigide onderscheid te maken tussen operaties, militair en ervaringen voor hoofdtak 1 en 2.⁷⁶

Conclusie

Het terugtrekken van troepen uit Afghanistan in 2021 en de Russische inval in Oekraïne in 2022 hebben westerse krijgsmachten ertoe aangezet zich te richten op en te investeren in conventionele oorlogvoering in een grootschalig conflict. Maar zoals generaal Petraeus al eerder zei: 'we do not always get to choose the wars we fight.'⁷⁷ Dit artikel laat zien dat irreguliere oorlogvoering nog steeds een centraal onderdeel is van strategische competitie en grootschalig interstatelijk conflict. Irreguliere oorlogvoering is daarmee absoluut geen verleden tijd, ook al vinden westerse krijgsmachten het een oncomfortabel gegeven. Daarom is het essentieel om de

71 'The added dangers of fighting in Ukraine when everything is visible', *The Economist*, 6 februari 2025. Zie: <https://www.economist.com/europe/2025/02/06/the-added-dangers-of-fighting-in-ukraine-when-everything-is-visible>.

72 Reynolds, 'Learning Tactical and Operational', 48-53.

73 Stacie L. Pettyjohn, 'Drones are transforming the battlefield in Ukraine but in an evolutionary fashion', *War on the Rocks*, 5 maart 2024. Zie: <https://warontherocks.com/2024/03/drones-are-transforming-the-battlefield-in-ukraine-but-in-an-evolutionary-fashion/>; Dwight Phillips, 'Multi-Domain Operations: Passing the Torch', *The Hague Centre for Strategic Studies*, november 2023, 7.

74 Justin Bronk en Jack Watling, 'Rebalancing European Joint Fires to Deter Russia', *RUSI Occasional Paper* (april, 2025) 16.

75 Reynolds, 'Learning Tactical and Operational', 48.

76 Martijn Kitzen, 'Hoofdtak 2-militairen', *Carré* 48 (2025) (3).

77 Petraeus, 'Reflections on the Counter-Insurgency Era', 86.

intellectuele kennis en vaardigheden die in de afgelopen twee decennia zijn opgedaan te behouden en te beschermen.⁷⁸

De oorlog tussen Rusland en Oekraïne is niet enkel een conventioneel conflict en wordt ook op irreguliere wijze gevoerd door beide partijen door middel van hybride oorlogvoering, beïnvloedingsoperaties en verzet in bezette gebieden. Strategische competitie manifesteert zich onder andere door middel van irreguliere oorlogvoering in de periferie van Europa, zoals zichtbaar is in de Sahelregio waar Rusland en China hun relaties met deze landen versterken terwijl banden met westerse landen juist verslechteren. En gewelddadige niet-statelijke actoren blijven een bedreiging voor het Westen. Ook al krijgen deze dreigingen niet meer de aandacht in de actualiteit als voorheen, betekent dit niet dat deze dreiging is verdwenen. Integendeel, de instabiliteit in landen rondom Europa neemt toe en inlichtingendiensten signaleren juist een stijging in terroristische activiteiten in Europese landen.

De huidige strategische bijziendheid – een beperkte en kortetermijnvisie op voornamelijk de conventionele aspecten van de oorlog tussen Rusland en Oekraïne – creëert een kwetsbaarheid die tegenstanders zullen uitbuiten. Hoewel het versterken van conventionele capaciteiten belangrijk is gezien de oorlog tussen Rusland en Oekraïne en voor het afschrikken van Rusland, moeten Europese krijgsmachten voorkomen dat ze verstrikt raken in de cyclus die in de Verenigde Staten ontstond na de val van Saigon in 1975 toen het Amerikaanse leger de focus verlegde naar conventionele oorlogvoering, met een mogelijke toekomstige confrontatie tussen de NAVO en Warschaupact in het achterhoofd.⁷⁹ 'A World War II veteran, Depuy [former Training and Doctrine Command (TRADOC) commander] looked to that conflict as being much more relevant to the modern army than their most recent distractions in Korea and Vietnam.'⁸⁰ Hoewel de meningen verschillen over de redenen waarom de Vietnamoorlog 'vergeten' werd, is het een feit dat er belangrijke lessen verloren gingen. Met alle gevolgen van dien voor de decennia na de Koude Oorlog.⁸¹

Irreguliere oorlogvoering is absoluut geen verleden tijd en daarom moeten ervaringen en lessen van de afgelopen decennia behouden blijven

Hoe kan een dergelijke herhaling voorkomen worden? Ten minste door bewustwording, onderwijs en onderzoek naar irreguliere oorlogvoering in de krijgsmacht te blijven stimuleren.⁸² De Nederlandse krijgsmacht heeft de gevechtservaring van de afgelopen decennia nodig om voorbereid te zijn op de huidige en toekomstige bedreigingen. Dit betekent dat de lessen en ervaringen in irreguliere oorlogvoering behouden moeten blijven. Daarom focust binnen de Faculteit Militaire Wetenschappen de vakgroep Irreguliere Oorlogvoering & Speciale Operaties zich op onderzoek en onderwijs op onderwerpen als COIN, contra-terrorisme, dekolonisatieoorlogen, Security Force Assistance, niet-statelijke actoren, speciale operaties en SOF, onconventionele oorlogvoering en verzet. In de woorden van Alexandra Chinchilla: 'failure to understand Irregular Warfare equates to only preparing for the most dangerous form of conflict while underinvesting in a common, complicated and complex form of conflict.'⁸³ ■

78 Ibidem, 82.

79 Robert R. Leonhard, *The art of maneuver. Maneuver-warfare theory and airland battle* (Presidio, 1991) 136.

80 Leonhard, *The art of maneuver*, 130.

81 United States Army Training and Doctrine Command, 'From Active Defense to AirLand Battle: The Development of Army Doctrine 1973-1982', juni 1984, 2. Zie: <https://www.tradoc.army.mil/wp-content/uploads/2020/10/From-Active-Defense-to-AirLand-Battle.pdf>.

82 Todd Greentree, 'Teaching for Irregular Warfare Competencies', *War Room - U.S. Army War College*, 25 oktober 2024. Zie: <https://warroom.armywarcollege.edu/articles/competencies-4/>.

83 Chinchilla et al., 'Irregular Warfare in Strategic Competition', 150.

De pen, het zwaard en de kameleon

Een militair-historische terreinoriëntatie

Prof. dr. Floribert Baudet*

In juli 2023 ben ik benoemd tot bijzonder hoogleraar militaire geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Bij de officiële acceptatie van dat ambt heb ik een eerdere versie van onderstaande tekst uitgesproken. Inmiddels ben ik ook op de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensieacademie benoemd tot hoogleraar militaire geschiedenis. Dat is een eervolle en verantwoordelijke positie omdat de collega's binnen mijn sectie en ikzelf het geschiedenisonderwijs verzorgen voor de honderden officieren die we jaarlijks opleiden. In onderstaand stuk schets ik voor mijn Amsterdamse collega's die minder thuis zijn in de militaire historie, en waar praktische relevantie minder zwaarwegend is, de veelvormigheid van het vakgebied. Ik bespreek allereerst hoe wat we onder 'oorlog' verstaan, is veranderd. Vervolgens ga ik in op de ontwikkeling van militaire geschiedenis als vakgebied. Ik identificeer drie benaderingen die elkaar in een zeker evenwicht houden. Ten slotte benadruk ik het belang van onopgesmukt historisch onderzoek, zowel voor de krijgsmacht als voor de samenleving.

Oorlog als kameleon

Tijdens het schrijven van *Vom Kriege* kwam Carl von Clausewitz op zeker moment tot het inzicht dat oorlogen in theorie weliswaar moeten blijven escaleren, maar dat ze er in werkelijkheid vaak anders uitzien: de meeste oorlogen eindigen immers niet met de totale vernietiging van een van beide partijen. Het verschijnsel manifesteert zich telkens anders, al is het altijd 'eine Akt der Gewalt um den Gegner zu zwingen unsere Wille zu thun', zoals Clausewitz in het eerste hoofdstuk van

Vom Kriege schrijft.¹ Op de tekentafel kan het politieke doel binnen handbereik lijken, het plan helder, het gekozen middel logisch en de tegenstander zwak, maar dat is buiten het toeval, frictie, maar vooral de tegenstander gerekend. Die zal er niet alleen alles aan doen om te voorkomen dat jij jouw plan kunt realiseren, maar heeft zelf ook zo zijn ambities en daarvoor wellicht meer over dan jij van tevoren gedacht had.

Oorlog draait om interactie. Het is een sociale activiteit waarbij 'normale mensen in volstrekt abnormale omstandigheden' worden geplaatst, 'waarbij angst, moed, verbazing, falen en lijden hand in hand gaan', om de woorden van luitenant-generaal b.d. Mart de Kruif te citeren, die hij uitsprak tijdens de Multatuli-lezing in 2022.² Oorlog haalt het slechtste in de mens naar boven, maar we zien ook zelfverloochening, doorzettingsvermogen, plichtsbef en loyaliteit, heroïek wellicht,³ maar ook miscalculatie, zelfoverschatting en stom toeval. Geen plan overleeft daardoor het eerste vijandcontact en

* Floribert Baudet is bijzonder hoogleraar militaire geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en hoogleraar militaire geschiedenis op de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie.

1 C. von Clausewitz, *Vom Kriege*, boek 1, hoofdstuk 1, paragraaf 2 en paragraaf 24.

2 M. de Kruif, Multatuli-lezing 2022: 'Er moet gereede zorg zijn over de toestand van de mentale component van de krijgsmacht', YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=nTHh4JztfTQ>.

3 De 'heroïek' van oorlog voeren is een belangrijk thema in literatuur en wetenschap. Zie recent nog U. Ben-Shalom, R. Moelker, N. Stern en E. Ben-Ari (red.), *Military heroism in a post-heroic era* (Cham, 2024).

Duitse spotprent uit 1915 op de 'lafheid' van de Britse marine om zich achter de bijna identieke Noorse vlag te verschuilen.
Clausewitz concludeert dat het hele fenomeen oorlog een ware kameleon is

Wetenschappers voeren al een tijd een debat over het begrip hybride oorlog, waarbij gray zone warfare het nieuwste buzzword is

FOTO DVIDS

verdere escalatie ligt altijd op de loer. Welke dynamieken het verloop van de oorlog zullen beïnvloeden en wat de impact op langere termijn zal zijn, is van tevoren niet duidelijk. Om een voorbeeld te geven: aan het begin van de Tweede Wereldoorlog verwachtte niemand dat de naoorlogse orde zou worden vormgegeven door de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie – dat wil

zeggen door een land dat twee decennia in een zelfverkozen isolement had verkeerd, en door een internationale paria.⁴ Oorlog is daarom, concludeert Clausewitz, een ware kameleon.⁵ Het verschijnsel oorlog is echter ook om een andere reden kameleontisch. In onze niet aflatende zoektocht naar nieuwe wapens en strijdwijzen hebben we allerhande instrumenten ontdekt en ontwikkeld die op zichzelf wellicht weinig te maken hebben de Clausewitziaanse notie van georganiseerd geweld dat wordt ingezet voor de realisatie van een politiek doel, maar die zich er wel voor blijken te lenen. Er wordt tegenwoordig gesproken van economische oorlogvoering, *lawfare*, *cyber warfare*, *coercive diplomacy*, *information warfare* en zelfs *cognitive warfare*. Geldebuidel, rechtershamer, muis en pen zijn zwaard geworden.

4 Vergelijk T. Barkawi en S. Brighton, 'Powers of War. Fighting, Knowledge, and Critique', *International Political Sociology* 5, 2 (2011) 126-143.

5 C. von Clausewitz, *Vom Kriege*, boek 1, hoofdstuk 1, paragraaf 28: 'Der Krieg ist also nicht nur ein wahres Chamäleon'. Voor een recente bespreking zie: A. Theis Bollmann en S. Sjøgren, 'Rethinking Clausewitz's chameleon. Is it time for Western militaries to abandon the idea of war's immutable nature?', in Th. Crosbie (red.), *Military Politics. New Perspectives* (New York, 2023) 49-69, aldaar 54-56. Over Clausewitz' eigen oorlogen en de invloed op zijn denken zie: P. Donker, *De oorlogen van de jonge Clausewitz. De Franse Revolutionaire Oorlogen en het concept van de absolute oorlog*, FMW Research paper 2011/02 (Breda, 2011).

Cyberoperaties daargelaten zijn de meeste van deze activiteiten echter niet van recente aard; uit de 13e eeuw voor Christus zijn bijvoorbeeld al economische blokkades en propaganda-activiteiten bekend. En we danken de afbeelding van de heersende vorst op onze munten aan het in de tijd van Alexander de Grote (356-332 v. Chr.) gegroeide besef dat imago macht genereert.⁶ *Information warfare* zien we onder meer in de periode van de Europese godsdienstoorlogen in de 16e en 17e eeuw, waar de strijdende partijen behalve piek en haakbus ook (veelgelezen) pamfletten in de strijd wierpen. De uitvinding van de drukpers en de mede daardoor toegenomen geletterdheid openden een nieuw front.⁷ Deze activiteiten zijn op zichzelf dus niet nieuw.

Wat wel nieuw is, is dat ze de laatste decennia expliciet worden gezien als onderdeel van het fenomeen oorlog, in plaats van als een bijeffect of een randvoorwaarde. Het begrip oorlog lijkt derhalve zelf aan verandering onderhevig. De Amerikaan Frank Hoffman populariseerde het begrip *hybrid warfare*, een containerbegrip voor allerlei activiteiten die met elkaar gemeen hebben dat ze centraal gecoördineerd lijken te worden en daarom lijken te passen binnen één overkoepelende strategie waarbij desgewenst ook een plaats is ingeruimd voor georganiseerd militair geweld.⁸ Hoffman zag deze vorm van oorlog ontstaan in de Palestijnse *intifada's* en in het optreden van Hezbollah. Het begrip nam sindsdien een hoge vlucht, en wordt nu gebruikt om het militair optreden en verdere gedrag van Rusland en ook China te karakteriseren, zoals we het begrip overigens sowieso alleen gebruiken voor partijen waarmee we niet sympathiseren. Onze eígen hybride activiteiten brengen we onder diverse noemers. *Information warfare* noemen we bijvoorbeeld *voorlichting*, *public diplomacy* of *strategic communication* en we zijn vergeten dat mensenrechtenbevordering in de Koude Oorlog geen doel op zich was, maar een strategie.⁹ Het jongste *buzzword* is *gray zone warfare*,¹⁰ dat allerlei kwaadwillende activiteiten in het vermeende grijze gebied tussen oorlog en vrede omvat. Hoewel de term tegenwoordig veel wordt gebruikt, onder meer door minister van Defensie Ruben Brekelmans en in rapportages van de MIVD, is niet zonder meer

duidelijk wat een dergelijke term aan ons arsenaal toevoegt en waarin hij verschilt van het begrip internationale betrekkingen.

Daarnaast woedt, met name binnen de politiekologie en strategische studies, een debat over de vraag of Clausewitz' opvatting dat oorlog een politiek instrument is om politieke doelen te halen, niet onjuist is. In sommige delen van de wereld lijkt oorlog immers endemisch te zijn, en – belangrijker nog – een doel op zich. Een andere fundamentele kritiek betreft Clausewitz' focus op de nationale oorlogvoerende staat, die op een slagveld zijn conflicten uitvecht met andere staten. Weliswaar besteedt hij ook enige aandacht aan de *Kleinkrieg*, de guerrilla, maar ook hier is het raamwerk van het Europese statenstelsel leidend.¹¹

Naar aanleiding van de vanuit westers perspectief doorgaans onbevredigende uitkomsten van overzeese vredesmissies en stabilisatieoperaties hebben sommige commentatoren ook de vraag opgeworpen of de inzet van geweld

- 6 G.M. Beckman, T.R. Bryce en E.H. Cline, *The Ahhiyawa Texts* (Society of Biblical Literature, Atlanta 2011) 50-68; J. Lendering, *Oorlogsmist. Veldslagen en propaganda uit de oudheid* (Amsterdam, 2006). Zie ook R. Strootman, *Gekroonde goden. Hellenistische vorsten van Alexander tot Kleopatra* (Amsterdam, 2005). Caesars *Commentarii de bello Gallico* en *Commentarii de bello civile* waren behalve geschiedschrijving ook bewuste pogingen de persoon Caesar aan de man te brengen.
- 7 Zie hiervoor onder meer J.A.M. van Tol, *Germany and the French Wars of Religion, 1560-1572* (Leiden, 2018), en R.M. Baars, *Rumours of Revolt Civil War and the Emergence of a Transnational News Culture in France and the Netherlands, 1561-1598* (Leiden, 2021).
- 8 J.N. Mattis en F. Hoffman, 'Future warfare: the rise of hybrid warfare', *U.S. Naval Institute Proceedings* 131, (11) 30-32; F. Hoffman, *Conflict in the 21st Century: the rise of hybrid warfare* (Arlington, Potomac Institute for Policy Studies, 2007).
- 9 C. Libiseller, 'Hybrid warfare' as an academic fashion', *Journal of Strategic Studies* 46 (4) (2023) 858-880. Vergelijk M. Mälksoo, 'Countering Hybrid Warfare as Ontological Security Management. The Emerging Practices of the EU and NATO', *European Security* 27 (3) (2018) 374-92. Over mensenrechtenbevordering is veel geschreven, maar doorgaans door juristen en sociale wetenschappers, die het instrumentele karakter van dat beleid soms onderkennen en vervolgens bekritisieren.
- 10 Ch. Cleveland, S. Pick en S. Farris, 'Shedding light on the Gray Zone. A new approach to human-centric warfare', *Army Magazine* (17 augustus 2015); Ph. Kapusta, 'The Gray Zone', *Special Warfare Magazine* (oktober-december 2015) 19-25; M. Mazarr, *Mastering the Gray Zone. Understanding a Changing Era of Conflict* (Carlisle, 2015). Voor een kritiek: D. Stoker en C. Whiteside, 'Blurred Lines. Gray-Zone Conflict and Hybrid War—Two Failures of American Strategic Thinking', *Naval War College Review* 73 (1) (2020) 12-48. Zie ook Libiseller, 'Hybrid warfare' as an academic fashion', 858-880.
- 11 Vergelijk M. van Crefeld, *On future war* (Londen, 1991); J. Keegan, *A history of warfare* (Londen, 1993); M. Kaldor, *New and old wars* (Londen, 1999); J. Angstrom en I. Duyvesteyn, *Rethinking the Nature of War* (Londen 2005). J. Angstrom en I. Duyvesteyn (red.), *Modern War and the Utility of Force. Challenges, Methods and Strategy* (Londen, 2010).

tegenwoordig überhaupt nog wel een politiek doel naderbij kan brengen.¹² Termen als *non-linear war* en *chaoplectic war* benadrukken juist het chaotische, onvoorspelbare aspect van oorlog.¹³ Ten slotte, zelfs de Clausewitziaanse tweedeling van het verschijnsel oorlog in een veranderend karakter en een gelijkblijvende natuur is niet langer onbetwist.¹⁴ Waarover hebben we het dan eigenlijk als we het woord 'oorlog' gebruiken?

Sommige commentatoren betogen dat de zoektocht naar steeds nieuwe termen die ook het net steeds wijder lijken uit te gooien, juist het kameleontische karakter van het verschijnsel oorlog illustreert.¹⁵ Dat klinkt mooi, maar laten al die definities en buzzwords, en vooral de gretigheid waarmee ze worden omarmd, echter niet vooral zien dat het verschijnsel ten diepste ongrijpbaar is?¹⁶ Dit probleem stelt politici en militairen die beiden – op verschillende wijze – belast zijn met de taak dreigingen het hoofd te bieden, uiteraard voor uitdagingen. We zien het dagelijks om ons heen.

De pen: de ontwikkeling van militaire geschiedenis als vakgebied

De zoektocht naar steeds nieuwe begrippen om het fenomeen oorlog te duiden heeft ook consequenties voor de beoefening van de discipline van de militaire geschiedenis, een vakgebied – en ik zeg nadrukkelijk *een* – dat zich

immers dient te verhouden tot het verschijnsel oorlog. Als we niet meer helder hebben wat oorlog is, wat is dan *militaire* geschiedenis? De invloedrijke Nederlandse historicus Johan Huizinga (1872-1945) definieerde de geschiedbeoefening als geheel ooit als 'de geestelijke vorm waarin een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden'.¹⁷ Deze typering benadrukt een aantal zaken: 1) geschiedbeoefening is niet identiek aan het verleden zelf. Wat je in een geschiedenisboek leest is niet het verleden, het is altijd een interpretatie; 2) de studie van het verleden heeft een functie in het *heden*: historische onderzoeksvragen reflecteren hedendaagse interesses en zorgen; 3) geschiedbeoefening is een *geesteswetenschap*; ze stimuleert het denken en biedt inzicht in de complexiteit van menselijke interactie, maar pretendeert, anders dan de sociale of de exacte wetenschappen, niet voorspellingen te kunnen doen over de toekomst.

Als we Huizinga volgen, dan is militaire geschiedenis de geestelijke vorm waarin een samenleving zich rekenschap geeft van haar georganiseerd gebruik van geweld. Toen het vakgebied geschiedenis ontstond, was er vrijwel geen onderscheid tussen militaire geschiedenis – de vorm van geschiedbeoefening die zich met oorlog bezighield – en de algemene geschiedenis. Toekomstige generaties dienden zich te spiegelen aan de grote daden van het voorgeslacht. De lessen die daaruit konden worden getrokken strekten zich daarom niet enkel uit tot het gevecht zelf. Ze omvatten nadrukkelijk ook tot het morele en het politieke domein, waar de vraag of er oorlog moest worden gevoerd werd gesteld en beantwoord. Daar werden ook de doelen bepaald en nagedacht over de vraag welke prijs het te realiseren doel waard was. De oudste vormen van militaire geschiedenis – denk aan Thucydides, Herodotus, Xenophon, Polybius (5e-3e eeuw v. Chr.) – kijken als vanzelfsprekend verder dan de inzet van de krijgsmacht en de tactiek die daarbij werd gebruikt.¹⁸

Het is mede daarom des te opmerkelijker dat de militaire geschiedbeoefening de slag van de professionalisering van de geschiedwetenschap van de 19e eeuw in eerste instantie gemist heeft. Andere vormen van geschiedbeoefening namen

12 Zie bij voorbeeld R. Smith, *The utility of force* (Londen, 2005).

13 A. Bousquets, 'Chaoplectic warfare or the future of military organization', *International Affairs* 84 (5) (2008) 915-929.

14 Theis Bollmann en Sjøgren, 'Rethinking Clausewitz's chameleon', aldaar 54-56.

15 Vergelijk M. Formisano en H. Böhme, *War in words. Transformations of war from antiquity to Clausewitz* (Berlijn en New York, 2010); M. Strohn (red.), *Winning Wars. The Enduring Nature and Changing Character of Victory from Antiquity to the 21st Century* (Havertown, 2021). A. Gruszczak en S. Kaempfer (red.), *Routledge handbook of the future of warfare* (Abingdon, New York, 2024).

16 Vergelijk Libiseller, 'Hybrid warfare' as an academic fashion'.

17 J. Huizinga, 'Over een definitie van het begrip geschiedenis', in idem, *Cultuurhistorische verkenningen* (Haarlem 1929) 156-168. Heruitgegeven in idem, *Verzamelde werken, deel VII. Geschiedwetenschap; hedendaagse cultuur* (Haarlem 1950) 95-103, citaat op 102.

18 Herodotus (circa 485-425 v. Chr.) *Historiën*; Thucydides (circa 460-400 v. Chr.), *De geschiedenis van de Peloponnesische oorlog*; Xenophon (circa. 430-355 v. Chr.), *Hellenika*, *Anabasis* en *Kuropaideia*; Polybius (circa 203-120 v. Chr.), *Historiën*. Deze werken zijn in Engelse of Nederlandse vertaling beschikbaar.

vanaf die tijd geleidelijk afstand van de overtuiging dat de bestudering van de geschiedenis *toepasbare* lessen voor het heden oplevert. Die historici gingen zich bovendien de vraag stellen hoe ze eigenlijk aan hun kennis kwamen en hoe betrouwbaar die kennis is. Het verleden zelf is immers onherroepelijk voorbij.

Militaire geschiedenis behield echter tot diep in de 20e eeuw die praktische gerichtheid en blindheid voor methodologische vraagstukken. Dat heeft te maken met het feit dat het vak een van de belangrijkste pijlers ging vormen binnen het curriculum van de militaire academies en krijgsscholen die vanaf de late 18e eeuw ontstonden. Die ontwikkeling paste ook in het destijds heersende idee dat de werkelijkheid geregeerd werd door vaste principes. Door studie kon men die leren. De studie van de militaire geschiedenis compenseerde het gebrek aan persoonlijke ervaring en bood een welkom aanknopingspunt om het verschijnsel oorlog en de eisen die het aan militaire leiders stelt te doorgronden. Ook diende de geschiedenis de juistheid van de vigerende doctrine te illustreren, die was gedestilleerd uit diezelfde geschiedenis. Ten slotte werden er ook tijdloze waarheden betreffende strategische grondbeginselen en uitgangspunten aan ontleend.¹⁹ De vraag of dat eigenlijk wel kon, en zo ja, hoe dan, werd niet gesteld.

Voor zover het vakgebied van de militaire geschiedenis voet aan de grond kreeg op civiele universiteiten, was het bij uitstek grote-mannen-geschiedenis, en sterk verbonden met de idee van de nationale staat, al was de beschrijving van het bedrijfsleven veelal losgezongen van zijn politieke en maatschappelijke context. Hans Delbrück, hoogleraar aan de Universiteit van Berlijn, vormde eind 19e, begin 20e eeuw een uitzondering, maar hij beging de kapitale fout door op grond van zijn historische studies te verkondigen hoe Duitsland de Eerste Wereldoorlog zou gaan winnen.²⁰

Buiten de militaire en de civiele academie ontwikkelde militaire geschiedenis zich intussen tot de meest populaire vorm van geschiedbeoefening. In landen als Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en Frankrijk zijn in de boekhandels planken vol militaire geschiedenis te

FOTO: BEELBANK NMH

Cadetten aan de KMA, 1885. De militaire geschiedschrijving miste in de 19e eeuw aanvankelijk de professionaliseringslag van de geschiedwetenschap

19 Hierover F. Baudet, 'Ranke and Files. History and the military', *Storia della storiografia* 59-60 (2011) 66-86. Hedendaagse krijgsmachten zijn in hun hang naar grondbeginselen schatplichtig aan Jomini (1779-1869) en Fuller (1878-1966), exponenten van een veel langere traditie. Een vroeg voorbeeld is Aeneas Tacticus (4e eeuw v. Chr.) die een (ook in het Engels vertaald) handboek schreef over het doorstaan van belegeringen.

20 Over Delbrück: S. Lange, *Hans Delbrück und der Strategiestreit. Kriegführung und Kriegsgeschichte in der Kontroverse 1879-1914* (Freiburg im Breisgau, 1995). Delbrück over de wereldoorlog: J. Keegan, *The face of battle* (Londen, 1976) 38.

'Camouflaged history (...) is the dry rot of armies'

vinden, doorgaans studies van de grootse verrichtingen van de eigen krijgsmacht dan wel van de huiveringwekkende daden van haar tegenstrevers. Ook in Nederland is het een populair genre. De methodologische onderbouwing is echter vrij mager. Dat is schadelijk omdat veel van dit werk weliswaar goed geschreven is, maar de neiging heeft zaken te versimpelen – en dat terwijl oorlog voeren de meest chaotische, complexe en weerzinwekkende activiteit is die mensen kunnen ontplooiën. We lezen bijvoorbeeld in populair-wetenschappelijke literatuur dat de vergeefse Nederlandse inspanningen in mei 1940 de aanzet hebben gegeven voor de uiteindelijke geallieerde overwinning.²¹ Of er is een focus op technische details – het aantal knopen op de

uniformjas of de technische eigenschappen van het materieel – terwijl opleiding, doctrine en achterliggende politieke en strategische denkbeelden worden veronachtzaamd. Over D-Day lezen we dat de kogels de militairen om de oren vlogen, dat Heinz Severloh (1923-2006) op Omaha Beach vanuit *Widerstandsnest 62* in zijn eentje een slachting aanrichtte onder de Amerikaanse GI's. Ook werden er heldendaden verricht. Door de geallieerden en zonder nadere definitie.²² De focus op individuele ervaringen die dit type onderzoek doorgaans kenmerkt, is stellig waardevol – ze laat zien dat oorlog geen abstractie is, maar een geleefde realiteit – maar de herinneringen zelf zijn niet zonder meer juist. De vraag of ze dat kunnen zijn, gevormd als ze zijn tijdens intense stress, wordt doorgaans niet eens gesteld.

Let wel, dit doet niets af aan de inzet van de militairen die aan het woord worden gelaten, of aan het verlies dat hun nabestaanden en strijdmakkers is overkomen, het gaat me om iets anders. De simplificatie die dit type werk vaak toch al kenmerkt, heeft een grote maatschappelijke impact. De complexiteit van oorlog wordt omwille van een goede plot verder versimpeld in films of games, en we zien dat ook terug op sociale media.²³ Hoe mooier het verhaal is vormgegeven, hoe overtuigender het bovendien lijkt. Dit werkt vervolgens door in de wijze waarop de betreffende gebeurtenis wordt herinnerd in de samenleving. Belangrijker nog, het voedt onrealistische ideeën over het verschijnsel oorlog die er uiteindelijk toe leiden dat militairen met onwerkbaar opdrachten op pad worden gestuurd.²⁴

De behoefte aan helden en aan een behapbaar sjabloon miskent echter hoe groot de rol van het toeval in het gevecht is. Het miskent, ironisch genoeg, ook hoe weinig de geallieerde planners in 1944 aan het toeval hebben willen overlaten. Het was gezien de getalsverhoudingen onwaarschijnlijk – hoewel niet onmogelijk – dat de landing op de Normandische kust zou mislukken. Supreme Allied Commander Dwight Eisenhower hield er dan ook rekening mee. En hoewel de militairen die op die 6e juni de branding trotseerden in een poging aan land te komen allerm minst te benijden waren, waren

21 Deze gedachte werd al tijdens de bezettingsperiode ontwikkeld in de illegale pers (bijvoorbeeld *Je Maintiendrai*, 4, 10 (januari 1944) en 4, 14 (maart 1944), *Vrij Nederland* 1, 11, 10 mei 1941 en *De Telex*, 5 mei 1945) en vond nadien zijn weg naar het werk van onder meer Eppo Brongers.

22 H. Severloh, *WN 62 – Erinnerungen an Omaha Beach Normandie, 6. Juni 1944* (Springer, 2004). Het is ook juist dat soort boeken dat het beeld bepaalt, denk aan C. Ryan, *The longest day* (New York, 1959) of S. Ambrose, *Band of brothers* (New York, 1992).

23 Illustratief is een filmpje op YouTube over de verdediging van Kornwerderzand in 1940. De titel is veelzeggend: 'Onverslaanbaar! Hoe kapitein Boers de Blitzkrieg stoppte', zie: https://youtu.be/a2GTDtPs_XU. In werkelijkheid hebben de Duitsers nooit geprobeerd Kornwerderzand in te nemen; het lag niet op de voor de hand liggende opmarsroute naar het hart van het land en de verovering was overbodig geworden na de nederlaag op de Grebbeberg. Vergelijk H. Amersfoort en P. Kamphuis, *Mei 1940* (Den Haag, 1990).

24 Vrij naar B.M. Linn, *The echo of battle. The army's way of war* (Cambridge, 2007) en J.A. Lynn, *Battle. A history of combat and culture* (Boulder, 2003).

aanzienlijk hogere verliezen ingecalculeerd dan uiteindelijk te betreuren vielen. De cruciale vraag was hoe die tijdelijke en plaatselijke geallieerde overmacht zou kunnen uitbreken uit het bruggenhoofd dat ze op die eerste dag zou vestigen.²⁵ Het stafwerk dat daarvoor nodig was, leent zich echter niet voor een film, of een game, terwijl ook *reenactors* dit thema doorgaans links laten liggen. Daarvoor spreekt het onvolgende tot de verbeelding.

De pen en het zwaard: *War and society* en *New Military History*

Vanaf de jaren zeventig maakte het vakgebied militaire geschiedenis een inhaalslag. In eerste instantie ontstond daardoor op universiteiten de zogeheten ‘war and society’-benadering, een benadering die, kort samengevat, krijgsmachten en oorlogen zag als verschijnselen die niet goed in isolement konden worden bestudeerd. Deze benadering stelde de relatie tot de samenleving centraal: die fourneerde immers het geld, verschaft de morele en politieke legitimering voor de inzet van een krijgsmacht, ze leverde de militairen en ondervond de negatieve gevolgen van oorlogshandelingen. De opkomst en populariteit van deze benadering had veel te maken met het ongemak dat in academia werd gevoeld over de Vietnamoorlog.²⁶ Ze wortelt deels in de confrontatie met in oorsprong linksgeoriënteerde civiel-wetenschappelijke trends en politieke denkbeelden en maakt uitbundig gebruik van inzichten en concepten uit andere takken van wetenschap, met name uit de sociale wetenschappen, en ook uit de sociale geschiedenis. Deze confrontatie leidde tot nieuwe inzichten en zorgde voor een verschuiving van de focus van de generaal of de admiraal naar de ervaringen van de gewone militair. Maar zoals Morillo en Pavkovic ooit met enige spot signaleerden, de relatie tussen samenleving en krijgsmacht nam zo’n centrale positie in dat krijgsmachten in de ‘war and society’-benadering van alles deden, behalve vechten: ‘armies were recruited, organized, fed, paid, and sent home; they sometimes marched, but they never fought’.²⁷

Op militaire academies ontstond, deels als reactie, deels vanuit het besef dat universitaire historici belangrijke inzichten aandroegen die

ten onrechte veronachtzaamd waren, niet veel later een andere stroming. Destijds, ruim veertig jaar geleden, werd die aangeduid als ‘New Military History’. Deze stroming richt zich op de analyse van het daadwerkelijke militaire optreden. Daarbij kan worden gedacht aan achterliggende concepten, bewapening, opleiding en training, planning en uiteraard de inzet zelf en de gevolgen daarvan, ook op het niveau van de individuele militair. Dit wil overigens niet zeggen dat krijgsmachten die weinig operationele inzet zien, niet zouden kunnen worden bestudeerd. Ook zij maken immers plannen en hebben ideeën over de toekomstige oorlog en hun rol daarin, wat wordt weerspiegeld in opleidingen en materieelbeleid.²⁸ Net als de ‘war and society’-benadering maakt ‘New Military History’ gebruik van inzichten uit andere vakgebieden. Ook besteedt ze aanzienlijk meer aandacht aan methodologische vraagstukken dan haar eendimensionale voorganger die tot dan toe het militair-historisch onderwijs en onderzoek domineerde. De vraag hoe we weten wat we denken te weten speelt op westerse militaire academies sindsdien een nadrukkelijker rol dan voorheen.²⁹

Ogenschijnlijk gaat het dan ook goed met het vakgebied. Dñe vraag gaat immers vooraf aan alle andere, of we nu beginselen willen ontleen aan het verleden, dan wel juist het toeval en het gefragmenteerde willen benadrukken. In de inleiding van haar *War. How conflict shaped us*,

25 Zie bijvoorbeeld O. Wieviorka, *Histoire du débarquement en Normandie. Des origines à la libération de Paris* (Parijs, 2007). In Engelse vertaling *Normandy. The landings to the liberation of Paris* (Cambridge, 2008).

26 Baudet, ‘Ranke and files’, 372.

27 S. Morillo en M.F. Pavkovic, *What is military history?* (2e editie, Londen, 2013) 42. Vergelijk D.A. Yerxa, *Recent themes in military history. Historians in conversation* (Columbia, 2008) 5.

28 Zie op dit punt onder meer W. Klinkert, *Van Waterloo tot Uruzgan. De militaire identiteit* (Amsterdam, 2007).

29 Zie H. de Jong en F. Baudet, ‘Conflicts, images and military education. A delicate relationship’, in: W. Klinkert e.a. (red.), *Educating Officers. The Thinking Soldier – The NLDA and the Bologna Declaration* (Den Haag, 2019) 211-229; W. Klinkert, ‘Bologna Meets the Battlefield – Using Historical Battlefields in Modern Academic Military Education’, in W. Klinkert, H. de Jong e.a., (red.), *NL ARMS Netherlands Annual Review of Military Studies 2019 Educating Officers. The Thinking Soldier – The NLDA and the Bologna Declaration* (Den Haag, 2019). Vergelijk F. Baudet, ‘Quelques réflexions sur l’exploitation du passé dans les forces armées’, *Air and Space Power Journal – Africa and Francophonie* 4 (4) (2013) 4-14.

FOTUS ARMY, CATESSA PALONE

Nabootsing van de inzet van de 82nd Airborne Division bij Nijmegen in september 1944. Reenactors laten het belangrijke stafwerk doorgaans links liggen, omdat het niet tot de verbeelding spreekt

verschenen in 2020, signaleert de Canadese historica Margaret MacMillan, verbonden aan Oxford University, evenwel het volgende: '(....) in the majority of western universities, the study of war is largely ignored, perhaps because we fear

that the mere act of researching and thinking about it means approval. (...) War or strategic studies are relegated, when they exist, to their own small enclosures where those called military historians can roam away, digging up their unsavoury tidbits and constructing their unedifying stories, and not bother anyone else'.³⁰

Deze signalering staat niet op zichzelf. We vinden vergelijkbare observaties in het werk van tal van vooraanstaande militair historici.³¹ Net als MacMillan wijzen ze als oorzaken de weerzin

³⁰ MacMillan, *War*, 5.

³¹ Zie bijvoorbeeld M. Hughes en W.J. Philpott (red.), *Palgrave advances in modern military history* (Londen, 2006) 1-2; Morillo and Pavkovic, *What is military history*, 39-40 en N.B. Poulsen, 'Military history: an introduction', in A. Sookermany (red.), *Handbook of military sciences* (Cham, 2022), zie https://doi.org/10.1007/978-3-030-02866-4_24-1, 6-7.

tegen het bedrijfsleven en de gedachte dat bestudering ervan oorlog in de hand werkt aan. Civiele academici zouden van mening zijn dat het niet de taak van academia is om daaraan mee te werken. De laatste decennia is er, zegt een van hen, op de universiteiten bovendien een klimaat ontstaan waarin niet zo zeer nieuwsgierigheid naar hoe het was, maar naar hoe het had moeten zijn en waarom dat niet het geval is, de leidende filosofie is geworden.

Emancipatiebewegingen en *identity politics* zouden zich meester hebben gemaakt van het academische curriculum.³²

Deze defensieve grondhouding doet het vakgebied van de militaire geschiedenis geen goed. De discipline hoort niet alleen integraal deel uit te maken van het brede palet aan academische disciplines dat een universiteit aanbiedt, maar de beoefening ervan dient bij uitstek niet in isolement plaats te vinden. Een zelfverkozen isolement leidt al snel tot een zich wentelen in het eigen gelijk en intellectuele bloedarmoede. De bevraging van de eigen uitgangspunten is noodzakelijk voor een gezonde ontwikkeling van het vakgebied. Het is juist dat besef dat de voorvechters van zowel de 'War and Society'- als de 'New Military History'-benadering inspireerde tot methodologische vernieuwing en nieuwe vragen, en dat een deel van het vakgebied heeft gebracht tot een academisch niveau. Dit heeft geleid tot verrijkende inzichten. Het is zaak om daarmee door te gaan, binnen de civiele academie, maar ook binnen de militaire, en nieuwe methodologieën en nieuwe perspectieven te incorporeren. Dat alleen doet recht aan de complexiteit en de politieke, maatschappelijke, culturele en emotionele impact van het verschijnsel oorlog. Doen we dat niet en sluiten militair historici zich op in hun eigen gelijk, dan wordt militaire geschiedenis een voorwoord, of een verzameling anekdotes over grote mannen en vrouwen van vroeger – iets wat militairen hapklare lessen belooft, maar waar ze in de praktijk niets aan hebben omdat de geschiedenis zich niet herhaalt en meestal ook niet rijmt,³³ en dat de universitaire gemeenschap – en belangrijker nog: de samenleving als geheel – berooft van een dieper, en o zo noodzakelijk inzicht in het verschijnsel oorlog en zijn impact op krijgsmacht en samenleving.

Militaire geschiedenis als een magneet tussen drie polen

Het opsluiten in het eigen gelijk is niet wenselijk. Maar een situatie waarin de terechte wens verdrukten een stem te geven ertoe leidt dat de studie van het verschijnsel oorlog zich uitsluitend richt op *unsavoury tidbits* en *unedifying stories*, of dat nu misdragingen van militairen zijn of zakelijke belangen van het al dan niet vermeende militair-industrieel complex, is dat evenmin. In die benaderingen worden alle militairen monsters. Ook worden de overwegingen om te besluiten tot het voeren van oorlog een karikatuur. De onderliggende partij, ten slotte, is per definitie de morele winnaar. Zo'n benadering ontnemt het zicht op de veelvormigheid en de onvoorspelbaarheid van het verschijnsel oorlog in heden en verleden, een verschijnsel waarvan *unsavoury tidbits* en *unedifying stories* inderdaad deel uitmaken, een onlosmakelijk deel zelfs. Maar dat geldt net zo goed voor de ontwikkeling van materieel of voor niet-ingewijden onbegrijpelijke fraseologie in doctrinepublicaties. Ook die maken er onlosmakelijk deel van uit.

In de samenleving – en ook in de krijgsmacht – is echter ook een ander geluid nadrukkelijk aanwezig, en nadrukkelijker dan een aantal jaar terug. Dat is de zienswijze dat de historicus primair tot taak heeft de grootsheid van de eigen

32 M. Hastings, 'American universities declare war on military history', zie: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-01-31/max-hastings-us-universities-declare-war-on-military-history>. Zie voor een weerlegging: W. Hitchcock en M. Herwig, 'There is more war in the classroom than you think', zie: <https://warontherocks.com/2021/09/there-is-more-war-in-the-classroom-than-you-think/>. Het geluid dat militaire geschiedenis onder druk staat klinkt overigens al decennia: in 1980 typeerde William McNeill het vakgebied als een 'intellectueel ghetto'; zie McNeill, 'Modern European history' in: M. Kammen (red.), *The Past Before Us. Contemporary Historical Writing in the United States* (Ithaca, 1980) 99-100. Zie daarnaast bijvoorbeeld J.A. Lynn, 'The Embattled Future of Academic Military History', *Journal of Military History*, 61 (1997) 777-789; V. D. Hanson, 'The dilemmas of the contemporary military historian', in: E. Fox-Genovese en E. Lasch-Quinn (red.), *Reconstructing history. The emergence of a new historical society* (Londen, 1999) 198-201. De laatste jaren zouden ook andere subdisciplines, of de geschiedbeoefening als geheel, op de rand van de afgrond staan: H. Brands en F.J. Gavin, 'The Historical Profession is Committing Slow-Motion Suicide', zie: <https://warontherocks.com/2018/12/the-historical-profession-is-committing-slow-motion-suicide/>; F. Logevall en K. Osgood, 'Why did we stop teaching political history', *The New York Times*, 29 augustus 2016.

33 Naar 'history doesn't repeat itself but it sometimes rhymes', een uitspraak die wordt toegeschreven aan Mark Twain. In zijn gepubliceerd werk ontbreekt ze overigens.

Optreden van Nederlandse militairen bij Deh Rawod in Uruzgan, 2007. Militair historici mogen geen hapklare lessen beloven waar militairen in de praktijk niets aan hebben

natie te belichten. Zo zou de militair historicus zich verre dienen te houden van conclusies die veteranen of het aanzien van de krijgsmacht zouden kunnen schaden. Veteranen zijn in deze lezing door politieke besluitvorming in situaties gebracht waarin ze zich ook maar hadden te redden; eigenlijk zijn zij slachtoffers, of mensen die alleen maar hun plicht deden en dus boven kritiek verheven zijn. Historici, zoals mijn collega's van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie die participeerden in het ODGOI-project over de oorlog tegen Indonesië en

onwelkom geachte conclusies trokken, wordt verweten onvoldoende rekening te hebben gehouden met destijds geldende opvattingen. Ze heten bovendien gegijzeld te zijn door ideologische vooringenomenheid en zelfhaat. Of er wordt gezegd dat buitenstaanders zich überhaupt geen voorstelling kunnen maken hoe het was en dus hun mond moeten houden. Eenzelfde geluid klonk ook naar aanleiding van het verschijnen, in 1990, en een voorgenomen herdruk een aantal jaren later, van een wetenschappelijke studie naar de nederlaag van 1940.³⁴ Dit soort kritiek vindt men ook in andere landen.

Hoewel ik de emoties zonder meer begrijp, denk ik niet dat deze twee grondhoudingen ons op eigen kracht verder gaan brengen, niet als discipline, en niet als samenleving. In hun wisselwerking zijn ze echter onmisbaar. Ze vormen twee van de drie polen waartussen het vakgebied militaire geschiedenis in een zekere staat van evenwicht wordt gehouden.³⁵ De ene pool bestaat in de kern uit de zienswijze dat de

34 Zie <https://www.ind45-50.org/open-brief-bauke-geersing> met links naar verdere brieven. Vergelijk ook het kort geding in 2000 aangespannen door een groep veteranen tegen het ministerie van Defensie en NIMH-historici Herman Amersfoort en Piet Kamphuis dat erop gericht was deze auteurs te dwingen passages in het door hun geredigeerde boek *Mei 1940* uit 1990 aan te passen aan de inzichten van de veteranen. Zie onder meer <https://www.grebbeberg.nl/index.php?page=de-zaak-jagtenberg>. De mate waarin een samenleving vrijelijk over haar verleden kan discussiëren en waarin pijnlijke conclusies kunnen worden getrokken, vormt een indicatie van de algemene staat van een land. Zie ook het Network of Concerned Historians (<https://www.concernedhistorians.org>).

35 Vrij naar de metafoor die Clausewitz gebruikt om uit te leggen uit welke elementen het verschijnsel oorlog bestaat, de *wunderliche Dreifaltigkeit*.

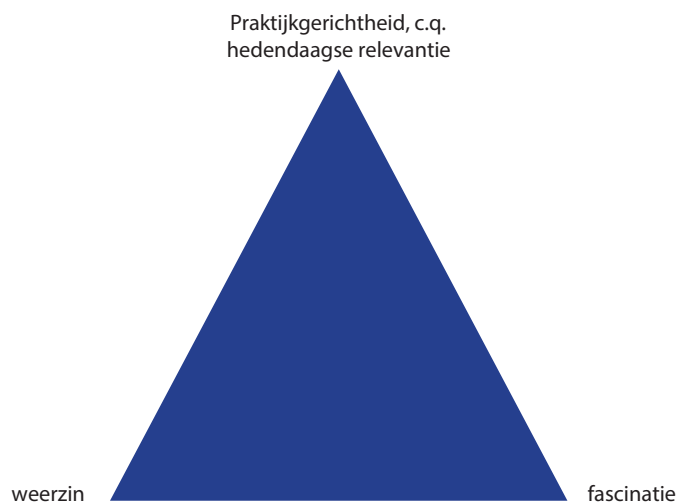
krijgsmacht een machtsinstrument is dat vrijheden ontnemt en individualiteit onderdrukt; de andere uit de opvatting dat de krijgsmacht juist de garantie vormt voor rechten en vrijheden en boven kritiek verheven zou moeten zijn omdat militairen bij de uitoefening van die taak grote persoonlijke offers brengen.

De derde en laatste pool wordt gevormd door de gedachte dat het mogelijk is om hapklare en ook praktisch toepasbare lessen, ja zelfs militaire principes te identificeren uit het verleden. Aan de hand daarvan kan worden vastgesteld of de krijgsmacht – destijds, maar bij extensie ook nu – op haar taak is toegerust en kan worden verklaard waar het mis ging, opdat het de volgende keer beter zal gaan. Met de zich in toenemende mate samenpakkende wolken aan de oostelijke hemel is de verleiding in krijgsmacht en samenleving om te zien naar het verleden in de hoop dat Clio Mars de juiste richting wijst, alom aanwezig, zoals tot 2014 toen westerse krijgsmachten ver van huis werden ingezet, primair werd gekeken naar ervaringen uit koloniale oorlogen. Dat is volstrekt legitiem – militairen zoeken immers houvast in de chaos. Maar de geschiedenis biedt geen routekaart en rijmt vooral omdat wijzelf parallellen en analogieën zien en daarnaar handelen.³⁶

Vanuit elk van deze drie polen – wellicht het best kort samen te vatten als weerszin, fascinatie en praktijkgerichtheid – doet het vakgebied zich anders voor en ziet ook het kenobject er anders uit. Net als oorlog heeft ook militaire geschiedenis een kameleonachtig karakter. Juist het spanningsveld tussen deze polen leidt echter tot de interessante vragen, en alleen samen kunnen ze helpen het verschijnsel oorlog en de menselijke omgang ermee, te doorgronden en te duiden.

Slotbeschouwing

Militaire geschiedenis draait om het denken en handelen van mensen met als doel een tegenstrever te dwingen hun wil te doen, het gebruik van wetenschappelijke inzichten daarbij inbegrepen. Die inzichten zijn tijdgebonden, maar ideeën over het verleden kleuren voort-

Figuur 1 De drie polen waartussen het vakgebied militaire geschiedenis in evenwicht wordt gehouden

durend onze percepties van het heden en onze verwachtingen van de toekomst. Zoals William Faulkner schreef: ‘the past is never dead, it’s not even past’.³⁷ Het is vooral dit besef dat wetenschappelijke militaire geschiedenis doet verschillen van verwante disciplines als Conflict Studies, Strategic Studies of War Studies. Hoewel we uiteraard patronen onderkennen en verklaringen hopen te geven, gaat het ons niet om de ontwikkeling van theorie, laat staan de inpassing van empirie in zo’n theorie.³⁸ We bieden alle ruimte aan het contingente en het ongerijmde. Wij hechten bovendien waarde aan discontinuïteit. Juist omdat de studie ervan belangrijke inzichten oplevert.

Militaire geschiedenis gaat voorts over de effecten van die inzet op afzonderlijke militairen en op de samenleving; het gaat om ideeën over wie ‘militair’ is, en wat dat dan behelst, en over de verbeelding van oorlog in kunst en cultuur en de doorwerking van die verbeelding in de wijze

36 Zie onder meer F.H. Baudet, ‘The War on Ukraine, a warning from history’, in: M.G.D. Rothman, L. Peperkamp en S.J.H. Rietjens (red.), *Reflections on the Russian-Ukrainian War* (Leiden, 2024) 21-39 en G. Khislavski, ‘Weaponizing History. Russia’s War in Ukraine and the Role of Historical Narratives’, *Journal of Applied History* 4 (2022) 102-125. Zie daarnaast de hernieuwde aandacht voor de Koude Oorlog die mag blijken uit een artikelenreeks in de *Militaire Spectator* en *Carré*.

37 W. Faulkner, *Requiem for a nun* (Londen, 1951) 73.

38 P. Burke, *History and Social Theory* (Ithaca en New York, 1992) passim, m.n. 164-65; Baudet, ‘Ranke and files’.

waarop krijgsmacht en samenleving zich voorbereiden op oorlog. Het vakgebied bestudeert veranderingen in opvattingen over rechtmatige en onrechtmatige geweldstoepassing en richt zich op de vraag hoe de staat met zijn burgers omgaat en wat deze van zijn burgers kan of mag eisen. Het richt zich daarmee ook op het lerend vermogen (en onvermogen) van een militaire organisatie. Wie stelt vast wat er geleerd moet worden? Hoe worden ervaringen geïnternaliseerd? Wat wordt vergeten en waarom? Het richt zich op militaire technologie, die enerzijds een weerslag is van ervaringen en bestaande ideeën, maar anderzijds nieuwe en soms onverwachte mogelijkheden schept. En het besteedt aandacht aan de verheffing van steeds nieuwe verschijnselen tot machtsmiddel om een tegenstrever te dwingen jouw wil te doen. Het stelt uiteindelijk de aanname dat oorlog een politiek doel dient, of kan dienen, ter discussie. De studie van deze wirwar aan elementen in hun onderlinge samenhang leidt, met vallen en opstaan wellicht, uiteindelijk tot een beter begrip van het verschijnsel oorlog, een begrip dat onmisbaar is – voor politici, voor militairen, voor wetenschappers, en voor de samenleving als geheel.

In een tijdsgewricht als het onze, waarin zoveel fenomenen onder het begrip ‘oorlog’ worden geschaard, is het bovendien onvermijdelijk dat de militaire geschiedenis zich ook met thema’s bezig zal houden die tot een paar jaar terug niet

met deze discipline werden geassocieerd. Er wordt gesproken over de weaponization van migratie; de geschiedenis van de eerste cyberoorlog, een oorlog waarin niemand omkwam, is al geschreven, en militair-historici storten zich op thema’s als desinformatie en science fiction.³⁹ Zoals niet zonneklaar is wat ‘oorlog’ anno 2025 is, laten ook de grenzen van het vakgebied militaire geschiedenis zich niet zo scherp markeren.⁴⁰ Ook *deze* kameleon laat zich niet zomaar typeren.

Deze conclusie mag schuren, is wellicht ook onbevredigend, maar stimuleert nieuwe vragen en inspireert nieuwe invalshoeken. Het dwingt de militair historicus immers om zich te begeven op nieuwe terreinen, waarop ontmoetingen met beoefenaars van andere disciplines en mensen uit de militaire en bestuurlijke praktijk onvermijdelijk zijn. Dat niet doen zou het vak uiteindelijk irrelevant maken. Geschiedbeoefening gaat immers niet alleen om het boekstaven van gebeurtenissen uit een voorbij verleden. Het vak schept ook de mogelijkheid te analyseren waar we als samenleving en als organisatie vandaan komen. Alleen de grootse daden (of alleen de zwarte bladzijden) belichten, leidt niet alleen tot een verwrongen geschiedbeeld waarin vroeger alles helder en overzichtelijk was, het ontnemt ook het zicht op waar we staan. Zo’n geschiedbeeld voedt niet alleen de idee dat de wereld van nu ‘complexer is dan ooit’ – alsof het, noem eens wat, plannen en uitvoeren van D-Day een eitje was, of het verzinnen van strategieën om het communisme het hoofd te bieden doodeenvoudig was – het berooft ons van mogelijkheden na te denken over het soort toekomst dat we willen. Goede geschiedschrijving moet schuren en haar studie maakt, om de Britse militair historicus Michael Howard aan te halen, ‘wiser forever’.⁴¹

De studie van de geschiedenis, de militaire daarbij inbegrepen, is derhalve geen hobbyïsme. Dat blijkt uit het feit dat door de jaren heen politici in tal van landen de behoefte gevoeld hebben om de duiding van het verleden aan hun politieke agenda te onderwerpen. Denk aan Duitsland, Italië en Japan, de communistische landen, of, wat recenter – Rusland – waar de geschiedenis wordt gebruikt om een agressie-

39 Zie bijvoorbeeld H. de Jong, ‘Aliens en militaire geschiedenis. Oorlog en oorlogvoering in science fiction’, *Militaire spectator* 193 (2024) (2) 69-84 en de daar aangehaalde literatuur. Over de cyberoperaties en de vraag of we niet nu reeds in oorlog zijn: H. Modderkolk, *Het is oorlog en niemand die het ziet* (Amsterdam 2019). De vraag of cyber war bestaat is inzet van discussie. Een bespreking van de verschillende perspectieven is te vinden in C. Ashraf, ‘Defining cyberwar: towards a definitional framework’, *Defense and Security Analysis*, 37, 3 (2021), 274-294, zie: <https://doi.org/10.1080/14751798.2021.1959141>. Uit de veelheid van studies over cyber war/ cyberoperaties: J. Scott, *Russian cyber operations. Coding the boundaries of conflict* (Washington, 2020) en A. Greenberg, *Sandworm. A new era of cyberwar and the hunt for the Kremlin’s most dangerous hackers* (New York, 2019).

40 Vergelijk de uitspraak van M. Hughes en W.J. Philpott: ‘there is very little in modern human history which has not been determined or touched by war’, in idem (red.), *Palgrave advances in modern military history* (Londen, 2006) 1. Zie voorts L. Brice en T.M. Roberts (red.), *The Boundaries of War. Local and Global Perspectives in Military History* (Quantico, 2024) 24-25.

41 M. Howard, ‘The Uses and Abuses of Military History’, *Journal of the Royal United Services Institute*, 107 (1962) 4-10, aldaar 8.

Dekzwabberen aan boord van Hr.Ms. Sumatra in New York, 1926. Militaire geschiedenis kan niet alleen over grote namen en grote daden gaan en dient anno nu een multidisciplinair vakgebied te zijn

oorlog te legitimeren. Sinds januari 2025 heeft ook de Amerikaanse regering zich in dat rijtje geschaard, getuige de *executive orders* om boeken uit bibliotheken te verwijderen, de verdiensten van zwarte en vrouwelijke militairen uit te wissen, onderzoeksprogramma's en zelfs opleidingen te schrappen, simpelweg omdat hun bestaan de nieuwe machthebbers onwelgevallig is. Ook in Nederland zijn er politici die die verleiding niet kunnen weerstaan. Het huidige tijdsgewricht stelt ons ook in dit opzicht voor uitdagingen waarvan we, wellicht naïef, na 1945 hadden gehoopt dat we ze niet meer zouden hoeven te overwinnen.

Het soort overzichtelijke, opgeschoonde geschiedenis dat deze politici en hun geestverwanten voorstaan, is geen curiositeit. Het is gevaarlijk omdat het leidt tot een niet gerechtvaardigd vertrouwen in het eigen kunnen en een niet gerechtvaardigde trots. Het vormt, in laatste

instantie, een blijk van angst: kennelijk moet het verleden worden opgeschoond om dragelijk te zijn. Maar zou de weerbaarheid van een samenleving niet vooral blijken uit haar vermogen vrijelijk te discussiëren over gebeurtenissen waarover ze diep verdeeld is? Zoals een andere Brit, strategisch denker Basil Liddell Hart ooit – zij het in een andere context – schreef: 'Camouflaged history not only conceals faults and deficiencies that could otherwise be remedied, but engenders false confidence – and false confidence underlies most of the failures that military history records, it is the dry rot of armies.'⁴²

Ik zou eraan willen toevoegen: *and of nations.* ■

42 B.H. Liddell Hart, *What is military history?* (Londen, 1971) 27.

Destructief leiderschap binnen Defensie

Prevalentie, gevolgen en potentiële oplossingen

Lkol drs. M. Veensma, prof. dr. B.M. Wisse en dr. D.C. Rus*

De militaire organisatie is vatbaar voor destructief leiderschapsgedrag door haar sterke hiërarchie, focus op een strikte naleving van regels, sterke socialisatie en de hoge risico's die de aard van het werken als militair met zich meebrengt. Destructief leiderschapsgedrag is een kostbaar probleem met verstrekkende negatieve gevolgen voor het individu, teams, en de organisatie als geheel. In dit artikel wordt nagegaan of werknemers in de militaire organisatie destructief leiderschap ervaren, hoe dat samenhangt met hun welbevinden, en wat ze kunnen doen om de negatieve consequenties van destructief leiderschap te reduceren. Op basis van de gegevens uit het Werkblik-onderzoek blijkt dat inspraak van medewerkers een belangrijke rol kan spelen in het verminderen van de negatieve effecten van destructief leiderschap.

FOTO MCD, JARNO KRAAYVANGER

De militaire organisatie is vatbaar voor destructief leiderschapsgedrag, bijvoorbeeld door haar sterke hiërarchie, maar inspraak van medewerkers kan een belangrijke rol spelen in het dempen van de negatieve effecten van destructief leiderschap

FOTO MCD, JARNO KRAAYVANGER

Met de geopolitieke ontwikkelingen in de wereld wordt het besef van het belang van een effectieve krijgsmacht steeds sterker. In reactie op deze ontwikkelingen vergroten veel NAVO-landen hun investeringen in defensie, waarbij sommige landen vinden dat de huidige NAVO-norm naar boven bijgesteld moet worden. Tevens groeit het besef dat de aanwezigheid van hoogwaardig materieel belangrijk is, maar dat de mens het verschil maakt in gevechtsoperaties. Leiderschap is een cruciale factor voor de effectiviteit van militair personeel. Daarom investeert de Nederlandse krijgsmacht actief in de ontwikkeling en versterking van leiderschapsvaardigheden op alle niveaus. Desalniettemin komen er binnen de krijgsmacht incidenten voor die de effectiviteit van de militaire organisatie bedreigen en waar leidinggevendenden bij zijn betrokken.¹

Destructief gedrag op de werkvloer, zoals intimideren, manipuleren, onrechtvaardig

behandelen, beledigen, ondermijnen van prestaties, of het negeren van behoeften en welzijn van de ander, is de grootste voorspeller van stress, burn-out en verminderde werktevredenheid bij werknemers.² Deze negatieve gevolgen voor individuele werknemers hebben tevens een negatieve *spin-off* binnen teams (bijvoorbeeld verminderde effectiviteit) en de organisatie als geheel (zoals groter verloop van personeel).³

Defensie onderkent de negatieve invloed van destructief gedrag en heeft het onderwerp vanaf 2006 op de radar staan. Na de presentatie van de uitkomsten en aanbevelingen van de commissie-Staal⁴ is er een methodiek ontstaan in de uitvoering van integriteitsonderzoek. Volgens deze methodiek kijken aangestelde onderzoekscommissies 'met een bestuurskundige top-down-blik naar de geconstateerde problemen in de context van Defensie'.⁵ Bij waargenomen malversaties wordt de zaak onderzocht en worden aanbevelingen gedaan om dergelijke problemen in de toekomst te voorkomen. Een van de terugkerende aanbevelingen van de onderzoekscommissies is om 'leiderschap' in te zetten bij het terugdringen van ongewenst gedrag binnen de defensieorganisatie. Dat klinkt als een logisch advies, maar het gaat voorbij aan het feit dat leidinggevendenden voor een groot deel juist de *oorzaak* zijn van ongewenst gedrag in organisaties.⁶ Ook leidinggevendenden schofferen,

* Luitenant-kolonel drs. M. Veensma werkt bij de Militair-Psychologische en Sociologische Dienst (MPSD) en is gedragswetenschapper bij Regieorgaan Moral Component van Staf CLAS. Prof. dr. B.M. Wisse en dr. D.C. Rus werken bij de Afdeling Psychologie/Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen.

- 1 J. Timmermans, M. Bogers, R. Bertrand en R. Beeres, 'Dertien jaar integriteitsonderzoek: een zoektocht naar Defensie-identiteit: Van incident naar onderzoek naar incident', *Militaire Spectator* 190 (2021) (2) 72-83.
- 2 McKinsey Health Institute, 'What is Burnout?', *McKinsey.com*, 14 Augustus 2023. Zie: What is burnout? | McKinsey.
- 3 K. Breevaart, B.M. Wisse en B. Schyns, 'Trapped at work: The barriers model of abusive supervision', *Academy of Management Perspectives* 36 (2022) (3) 936-954.
- 4 B. Staal, H.J.C.L. Borghouts en J. Meyer, 'Ongewenst gedrag in de Krijgsmacht', *Eerstekamer.nl*, 29 september 2006. Zie: Microsoft Word - Rapport defensie 20060927_.doc.
- 5 Timmermans et al., 'Dertien jaar integriteitsonderzoek', 72-83.
- 6 Breevaart et al., 'The barriers model of abusive Supervision', 936-954; A.C. Schat, M.R. Frone en E.K. Kelloway, 'Prevalence of workplace aggression in the US workforce: Findings from a national study', in: *Handbook of workplace violence* (Sage Publications, Inc, 2006) 47-89.

bespelen, pesten, ondermijnen en treiteren. Een intern onderzoeksrapport over het werkklimaat binnen Defensie bevestigt dit en laat zien dat 40 procent van de meldingen van destructief gedrag werd vertoond door personen in een leidinggevende positie.⁷ De hoge prevalentie van ongewenst gedrag door leidinggevendenden is extra problematisch omdat destructief gedrag van leidinggevendenden, door hun grotere machtspositie en hun voorbeeldfunctie, vaak grotere negatieve gevolgen heeft.

Vanuit het perspectief dat leidinggevendenden vaak medeoorzaak zijn van ongewenst gedrag binnen Defensie is het beter te begrijpen dat de implementatie van de aanbevelingen van de verschillende onderzoekscommissies – die zich vaak eenzijdig op leiderschap richten – tot nu toe minder effectief zijn gebleken.⁸ Alhoewel wij het belang van leider-gerichte interventies niet willen ontkennen, stellen we dat het belangrijker is om ook de rol van medewerkers en de invloed van de context mee te nemen in het denken over oorzaken en tegengaan van destructief leiderschap.⁹ Wij pleiten daarmee voor het hanteren van een holistisch perspectief op destructief leiderschap.

Een holistisch perspectief op destructief leiderschap

Het holistische perspectief op destructief leiderschap stelt dat ongewenst gedrag, ook dat van leiders, alleen kan plaatsvinden als medewerkers ontvankelijk zijn voor dat negatieve gedrag (door eraan mee te werken of door zich niet te durven of kunnen verzetten) en de bredere werkcontext dit gedrag mogelijk maakt (door het te tolereren of te faciliteren). Destructief leiderschap gaat dus niet alleen over de leider. Integendeel, destructief leiderschap kan gezien worden als een groepsproces dat in de loop der tijd ontstaat en waarbij gebrekkige of ineffectieve leiders, ontvankelijke medewerkers en een bevorderlijke omgeving allemaal bijdragen aan destructieve groeps- of organisatie-resultaten.¹⁰

Een militaire organisatie is in sommige opzichten een bevorderlijke omgeving voor het ontstaan van destructief leiderschap. Dit is goed te begrijpen vanuit het holistische perspectief. Specifieke kenmerken van de militaire organisatie die bijdragen aan het ontstaan van destructief leiderschap zijn bijvoorbeeld een sterke hiërarchie,¹¹ de strikte socialisatie van nieuwkomers¹² en het belang van naleving van regels door militairen in alle rangen.¹³ Door de sterke hiërarchie en bijkomende rangorde-dynamiek hebben mensen in een leidinggevende positie binnen de militaire organisatie een aanzienlijke hoeveelheid macht (ofwel invloed op beslissingen, controle over middelen, mogelijkheid om te belonen en te straffen) over hun medewerkers. Omdat de organisatie deze macht aan leidinggevendenden toebedeelt, kan het aanwenden van deze macht als legitiem worden beschouwd door zowel de leidinggevende als de medewerker.¹⁴ In het geval van destructief leiderschap zou daardoor ongewenst gedrag van een leidinggevende door medewerkers sneller geaccepteerd kunnen worden. Daarnaast ondergaan militairen een strikt socialisatieproces (het doorlopen van de initiële opleiding, het toetreden tot een operationele eenheid) waarbij de rangorde-dynamiek sterk bepalend is voor de sociale omgangsvormen. Zo worden nieuwkomers in opleidingen

7 Giebels et al., 'Eindrapport: Onderzoek naar een sociaal veilige werkomgeving bij defensie', *Defensie.nl*, 15 oktober 2018. Zie: Eindrapport: onderzoek naar een sociaal veilige werkomgeving bij Defensie | Rapport | Defensie.nl.

8 Timmermans et al., 'Dertien jaar integriteitsonderzoek', 72-83.

9 C.N. Thoroughgood, K.B. Sawyer, A. Padilla en L. Lunsford, 'Destructive leadership: A critique of leader-centric perspectives and toward a more holistic definition', *Journal of Business Ethics* 151 (2018) (3) 627-649.

10 Thoroughgood et al., 'Destructive Leadership', 627-649.

11 A.J. Benson, A.J. McGregor, L.J. Martin, N.J. Allen en M.W. Bruner, 'The rank dynamics of integrating new members: The process of hierarchical crafting', *Sport, Exercise, and Performance Psychology* 12 (2023) (1) 72; M. Hartner-Tiefenthaler, 'Supervisors' power to deal with employees' inner resignation: How perceived power of the organization and the supervisor relate to employees' voluntary and enforced work behavior', *European Management Journal* 39 (2021) (2) 260-269.

12 Benson et al., 'The rank dynamics of integrating new members', 72; J.E. van Maanen en E.H. Schein, *Toward a theory of organizational socialization* (1977).

13 B.J. Tepper, 'Abusive supervision in work organizations: Review, synthesis, and research agenda', *Journal of Management* 33 (2007) (3), 261-289.

14 Hartner-Tiefenthaler, 'Supervisors' power to deal with employees' inner resignation', 260-269.

Defensie werft personeel met een pop-up store op een station. Destructief leiderschap heeft ook negatieve gevolgen voor de organisatie als geheel, zoals groter verloop van personeel

geacht bevelen of opdrachten niet in twijfel te trekken, maar deze strikt na te leven. Daarmee dragen de sterke hiërarchie, rangorde-dynamieken en de strikte socialisatie bij aan acceptatie van een dynamiek binnen de militaire organisatie, die enerzijds ruimte biedt aan de leidinggevenden om zich te bedienen van ongewenst gedrag en anderzijds weinig ruimte biedt voor de medewerker om tegen ongewenst gedrag van de leider in te gaan.

Een andere veronderstelde reden van de prevalentie van destructieve vormen van leiderschap in de militaire organisatie is de hoge risico's en kosten die gepaard kunnen gaan met fouten tijdens militaire operaties en trainingen (bijvoorbeeld het risico op het verlies van levens). Deze risico's worden natuurlijk niet elke dag en in elke situatie gelopen, maar de militaire organisatie wordt wel geacht voorbereid te zijn op deze risico's. Dit kan militaire leiders ertoe bewegen om meer agressief en assertief gedrag te vertonen om effectiviteit te waarborgen¹⁵ en

medewerkers aanzetten tot het accepteren van dit gedrag. Hoewel in sommige situaties agressief en assertief gedrag als noodzakelijk of zelfs positief kan worden gezien, kan de scheidslijn tussen assertiviteit en destructiviteit vervagen. Gedrag dat in eerste instantie effectief is, kan daardoor – soms onbedoeld – omslaan in destructief leiderschap.

Hoewel er binnen de krijgsmacht veel onderzoek is gedaan naar ongewenst gedrag en integriteitsschendingen,¹⁶ ontbreekt hierin de holistische benadering. In dit artikel gebruiken we wel een holistisch perspectief, zodat er naast de rol van de leidinggevende ook oog is voor de invloed van de context en de medewerker bij het bevorderen of verminderen van (de effecten van) destructief

15 T.H. Fosse, A. Skogstad, S.V. Einarsen en M. Martinussen, 'Active and passive forms of destructive leadership in a military context: A systematic review and meta-analysis', *European Journal of Work and Organizational Psychology* 28 (2017) (5) 708-722.

16 Timmermans et al., 'Dertien jaar integriteitsonderzoek', 72- 83.

Inpraak fungeert als een dempende factor: naarmate medewerkers meer inspraak hebben, zou de relatie tussen destructief leiderschapsgedrag en werkstress minder sterk kunnen worden

leiderschapsgedrag. Hiermee willen we bijdragen aan de discussie over destructief leiderschap in de militaire organisatie en mogelijke oplossingen aandragen, zodat de negatieve gevolgen voor medewerkers, teams en de krijgsmacht als geheel kunnen worden beperkt.

Werkblik-onderzoek

Voor ons onderzoek hebben we gebruik mogen maken van een reeds bestaande dataset van het interne Werkblik-onderzoek van Defensie door de afdeling Trends, Onderzoek en Statistiek (TOS).¹⁷ Het Werkblik-onderzoek meet de bevoegenheid van de werknemers binnen Defensie met als doel leidinggevendenden te informeren. Leidinggevendenden kunnen deze informatie als handvat gebruiken om, waar nodig, de werkbevoegenheid te vergroten en daarmee te werken aan een betere uitvoering van taken en een hogere effectiviteit. Met behulp van de data van het Werkblik-onderzoek kunnen wij ook onze onderzoeksvragen bestuderen.

Meer specifiek hebben wij met gebruikmaking van de data een drietal zaken onderzocht. Ten eerste hoe vaak destructief gedrag wordt gerapporteerd. We richten ons voornamelijk op hoe vaak het destructieve gedrag door leidinggevendenden zelf wordt vertoond.

Ten tweede hebben we onderzocht wat de relatie is tussen destructief leiderschap en de ervaren werkstress en ziekteverzuim van de werknemer. Daarnaast hebben we onderzocht of destructief leiderschap gerelateerd is aan ziekteverzuim van medewerkers via de ervaren werkstress. Een dergelijke bevinding zou suggereren dat destructief leiderschap invloed heeft op het ziekteverzuim van medewerkers, omdat destructief leiderschap samenhangt met werkstress van medewerkers en deze werkstress op haar beurt verklaart waarom medewerkers zich ziekmelden.

Ten slotte hebben we gekeken naar wat er gedaan kan worden aan (de effecten van) destructief leiderschap. We hebben ons daarbij

gericht op de potentiële rol van ‘medewerker-inspraak’. Inspraak kan gedefinieerd worden als het uiten van een constructieve bijdrage met de bedoeling om te verbeteren in plaats van alleen maar te bekritisieren.¹⁸ De *Visie Leiderschap Defensie 2023* onderkent ook het belang van inspraak. Zo wordt gesteld dat het van belang is dat iedere medewerker, niet alleen de leidinggevende, een actieve rol inneemt in het werkproces. Concreet betekent dit dat ieder teamlid zijn of haar ideeën, vragen en gedachten dient uit te spreken om positief bij te dragen aan het werkproces,¹⁹ de organisatiecultuur en de algehele prestaties van de organisatie, door het bevorderen van betrokkenheid, innovatie en samenwerking.²⁰ Omdat inspraak gepaard gaat met de intentie tot verbetering, zou dat kunnen betekenen dat medewerkerinspraak constructief gedrag van de leider uitlokt.²¹ We zijn daarom nagegaan of medewerkerinspraak negatief samenhangt met destructief gedrag van de leider (dus: hoe meer inspraak door medewerkers, des te minder destructief gedrag door leidinggeven-den). Ook hebben we onderzocht of de relatie tussen destructief leiderschapsgedrag en werkstress bij medewerkers beïnvloed wordt door de mate van inspraak die medewerkers ervaren. We veronderstellen dat inspraak hierbij fungeert als een dempende factor: wanneer medewerkers meer inspraak hebben in hun werk zullen zij minder negatieve effecten van destructief leiderschapsgedrag ervaren. Met andere woorden: we verwachten dat naarmate medewerkers meer inspraak hebben, de relatie tussen destructief leiderschapsgedrag en werkstress minder sterk wordt. Een dergelijke bevinding zou suggereren dat inspraak kan dienen als een beschermend mechanisme tegen de impact van destructief leiderschap op de mentale gezondheid van medewerkers.

De steekproef en meetinstrumenten

De dataset kwam ter beschikking in september 2023 en bevat gegevens van in totaal 23.640 defensiemedewerkers die over een periode van drie jaar zijn verzameld. De steekproef die wij gebruikt hebben bevat de data van 15.400 militairen en omwille van de verwachte prevalentie van destructief leiderschap richt ons onderzoek zich juist op deze doelgroep.

Concreet betekent inspraak dat ieder teamlid ideeën, vragen en gedachten dient uit te spreken om positief bij te dragen aan het werkproces, de organisatiecultuur en de prestaties van de organisatie

Het Werkblik-onderzoek bevat een aantal vragen die interessant zijn voor ons onderzoek. Het gaat hierbij om gesloten vragen waarop respondenten doorgaans antwoord kunnen geven door gebruik te maken van een Likert-antwoordschaal. Zo hebben we gebruik gemaakt van de vragen over ‘Ongewenst gedrag’. Deze vragen betroffen de mate waarin ongewenst gedrag in het team voorkomt en de mate waarin een medewerker dat zelf heeft ervaren; beide vragen worden gemeten op een antwoordschaal variërend van een enkele keer, soms, vaak en altijd. Ook waren er vragen over welke verschijningsvorm(en) van ongewenst gedrag voorkomen (bijvoorbeeld kwaadspreken, pesten, discriminatie) en – in het geval er ongewenst gedrag werd gerapporteerd – wie de dader is. Daarnaast hebben we gebruik gemaakt van de vragen over ‘Werkstress’. Om werkstress te meten hebben we het gemiddelde genomen van vier vragen (bijvoorbeeld ‘Op mijn werk voel ik mij geestelijk uitgeput’) gemeten op een 5-puntschaal variërend van nooit tot altijd.

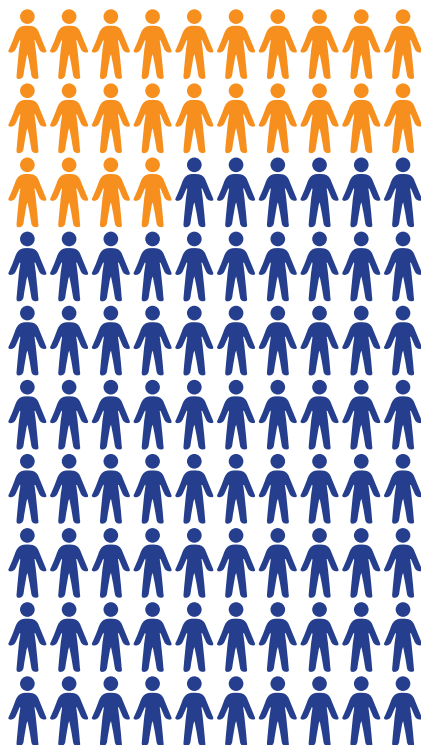
17 Zie: [https://www.avgregisterrijksoverheid.nl/verwerkingen/werkblik-\(2021\)](https://www.avgregisterrijksoverheid.nl/verwerkingen/werkblik-(2021)).

18 L. Van Dyne en J.A. LePine, ‘Helping and voice extra-role behaviors: Evidence of construct and predictive validity’, *Academy of Management Journal* 41 (1998) 108–119.

19 J.B. Avey, T.S. Wernsing en M.E. Palanski, ‘Exploring the process of ethical leadership: The mediating role of employee voice and psychological ownership’, *Journal of Business Ethics* 107 (2012) (1) 21–34.

20 L. Qi, en B. Liu, ‘Effects of inclusive leadership on employee voice behavior and team performance: The mediating role of caring ethical climate’, *Frontiers in Communication* 2 (2017) 8; Van Dyne en LePine, ‘Helping and voice extra-role behaviors’, 108–119.

21 D. May, J.S. Wesche, K. Heinritz en R. Kerschreiter, ‘Coping with destructive leadership: Putting forward an integrated theoretical framework for the interaction process between leaders and followers’, *Zeitschrift Für Psychologie* 222 (2014) (4) 203–213.

24% van de respondenten geeft aan dat er sprake is van destructief gedrag in het eigen team

Figuur 1 Ongewenst gedrag binnen het eigen team

Om 'Ziekteverzuim' te meten is er gebruik gemaakt van de vraag 'Heeft u zich de afgelopen 12 maanden ziek gemeld?', met antwoordcategorieën lopend van Nee, 1 keer, 2 keer, tot vaker dan 5 keer. Tot slot hebben we gebruik gemaakt van de twee vragen over 'Werknemerinspraak' (namelijk 'Ik kan voldoende meebeslissen over dingen die met mijn werk te maken hebben' en 'Binnen mijn team worden mijn ideeën serieus genomen'); beide gemeten op een 5-puntschaal variërend van nooit tot altijd. In de volgende

paragrafen gaan we dieper in op de uitkomsten van ons onderzoek en de mogelijke implicaties voor de organisatie.

Prevalentie van destructief leiderschapsgedrag binnen Defensie

Zoals hierboven vermeld is het te verwachten dat destructief gedrag ook in de militaire organisatie te vinden is en dat een groot deel van dit gedrag vertoond wordt door leidinggevendenden. Bevindingen uit de Werkblik-data bevestigen dit inderdaad. De data laten zien dat van de 15.400 militaire respondenten, 24 procent ($N=3725$; zie Figuur 1) aangeeft dat er binnen het eigen team ongewenst gedrag voorkomt.

Dit ongewenste gedrag kent allerlei verschillende verschijningsvormen. Respondenten geven aan dat kwaadspreken veruit het meeste voorkomt, namelijk in ongeveer 60 procent van alle gevallen. Na kwaadspreken volgen pestgedrag (38 procent), intimidatie (36 procent), discriminatie (16 procent), agressie (9 procent) en seksuele intimidatie (8 procent). De totale som van deze percentages overstijgt de 100 procent, omdat respondenten meerdere categorieën van ongewenst gedrag konden selecteren (zie Figuur 2 voor een overzicht).

Binnen dezelfde steekproef geeft 6 procent ($N=978$; zie Figuur 3) aan zelf ongewenst gedrag te hebben ervaren, oftewel dat zij zelf slachtoffer zijn geweest van ongewenst gedrag.

In totaal geeft 2 procent van de steekproef ($N=301$) aan dat zij ongewenst gedrag van de leidinggevende hebben ervaren. In vergelijking met gegevens uit andere onderzoeken blijkt het percentage van 2 uitzonderlijk laag te zijn. Dit is opmerkelijk: verschillende onderzoeken rapporteren prevalentiepercentages van destructief leiderschap binnen organisaties tussen 10-15 procent,²² maar we vinden ook onderzoeken, waaronder een intern onderzoeksrapport binnen de Nederlandse krijgsmacht,²³ die prevalentiepercentages rapporteren van rond de 30 en hoger.²⁴ Negatieve gedragingen

22 Schat et al., 'Prevalence of workplace aggression in the US workforce', 47-89; A.B. Hubert en M. van Veldhoven, 'Risk sectors for undesirable behaviour and mobbing', *European journal for work and organizational psychology* 10 (2001) 415-424.

23 Giebels et al., 'Eindrapport: Onderzoek naar een sociaal veilige werkomgeving bij defensie'.

24 M.S. Aasland, A. Skogstad, G. Notelaers, M.B. Nielsen en S. Einarsen, 'The prevalence of destructive leadership behaviour', *British Journal of Management* 21 (2010) 438-452; R. Lundmark, A. Stenling, U. von Thiele Schwarz en S. Tafvelin, 'Appetite for destruction: A psychometric examination and prevalence estimation of destructive leadership in Sweden', *Frontiers in psychology* 12 (2021) 668-838.

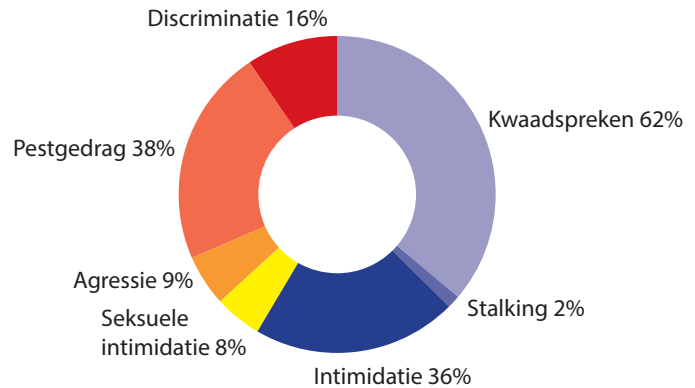
van de leidinggevende op de werkvloer worden vaker ondergerapporteerd, maar in dit specifieke geval zijn er wellicht nog andere redenen voor lage prevalentiecijfers.

Zo kan de sterke hiërarchie een rol spelen omdat die bijdraagt aan een algemene acceptatie van autoriteit binnen de militaire organisatie. Door deze acceptatie kan de perceptie van medewerkers over hoe een leidinggevende zich al dan niet hoort te gedragen worden beïnvloed: een leidinggevende heeft het recht zich te gedragen zoals het hem of haar goedgevindt.²⁵ In combinatie met het feit dat de uitkomsten van het Werkblik-onderzoek worden besproken met de leidinggevende, is het waarschijnlijk dat medewerkers minder bereid zijn om gedrag van de leidinggevende als negatief te labelen (zo'n leidinggevende is daar immers vaak niet blij mee). Leidinggevend in hiërarchische organisaties hebben veel macht, dus negatieve feedback kan mogelijke negatieve consequenties

6% van de respondenten geeft aan dat zij zelf destructief gedrag hebben ervaren

Figuur 3 Prevalentie van slachtoffers van destructief gedrag

Figuur 2 Overzicht van soorten destructief gedrag binnen de militaire organisatie

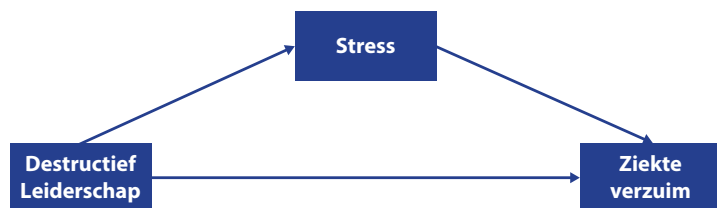
voor de medewerker betekenen. Ten slotte is de opbouw van de Werkblik-vragenlijst zo, dat respondenten eerst gevraagd wordt of zij ongewenst gedrag hebben ervaren en alleen wanneer deze vraag positief wordt beantwoord, worden specifiekere vragen aangeboden. Door deze wijze van vraagstelling kan het voorkomen dat respondenten geen toegang krijgen tot de specifieke vragen over ongewenst gedrag door de leidinggevende, wat kan leiden tot een reductie van prevalentiecijfers.²⁶ Samenvattend: ongewenst gedrag van leidinggevend lijkt – op basis van de Werkblik-data – relatief weinig voor te komen. Dat is in principe goed nieuws, maar er moet rekening worden gehouden met de mogelijke onderschatting van het percentage.

Negatieve consequenties van destructief leiderschapsgedrag

Wetenschappelijke literatuur toont aan dat de psychologische effecten van destructief leiderschapsgedrag niet alleen schadelijk zijn voor individuele slachtoffers (bijvoorbeeld fysieke en mentale klachten), maar ook voor teamleden (psychologische stress en verminderde werktevredenheid), teameffectiviteit (lagere betrokkenheid, verminderde teamcohesie en slechtere

25 R.M. Vogel, M.S. Mitchell, B.J. Tepper, S.L.D. Restubog, C. Hu, W. Hua en J.C. Huang, 'A cross-cultural examination of subordinates' perceptions of and reactions to abusive supervision', *Journal of Organizational Behavior* 36 (2015) (5) 720-745.

26 Lundmark et al., 'Appetite for destruction'.

Figuur 4 Onderzoeksmodel

teamprestaties) en de organisatie als geheel.²⁷ De gegevens uit het Werkblik-onderzoek ondersteunen deze algemene bevindingen.

Statistische analyses van de data uit het Werkblik-onderzoek laten zien dat de 978 werknemers die zelf doelwit zijn geweest van ongewenst gedrag, inderdaad relatief hoge niveaus van werkstress ervaren. Deze groep rapporteert significant meer werkstress dan werknemers die zelf geen ongewenst gedrag hebben ervaren. Soortgelijke bevindingen zien we ook bij de 3725 werknemers die rapporteren dat ongewenst gedrag in het eigen team voorkomt in vergelijking met werknemers die dat niet rapporteren: ook zij ervaren meer stress. Het valt op dat binnen de groep van 978 werknemers die zelf ongewenst gedrag hebben ervaren, de werkstress significant hoger is wanneer de leidinggevende de dader is ($N=301$) dan wanneer het gedrag afkomstig is van andere daders.

Met de data van de subgroep (respondenten die ongewenst gedrag van de leidinggevende hebben ervaren) hebben we verdere statistische analyse uitgevoerd om de invloed van destructief leider gedrag op het welzijn van de medewerker te onderzoeken. De analyses laten zien dat respondenten die ongewenst gedrag van de leidinggevende hebben ervaren meer werkstress rapporteren in vergelijking met de groep die dat niet hebben ervaren. Daarnaast rapporteerden

respondenten die ongewenst gedrag van de leidinggevende hebben ervaren ook significant meer ziekteverzuim. Bovendien bleek dat ongewenst gedrag van de leidinggevende gerelateerd is aan meer ziekteverzuim doordat werknemers meer werkstress ervaren. Dit betekent dat werkstress een belangrijke schakel vormt tussen het ongewenste gedrag van leidinggevend en het uiteindelijke ziekteverzuim (voor een overzicht, zie Figuur 4). Uit deze resultaten blijkt dat destructief gedrag van de leidinggevende een negatieve impact heeft op het welzijn van werknemers.

Reduceren van destructief gedrag en zijn effecten: inspraak

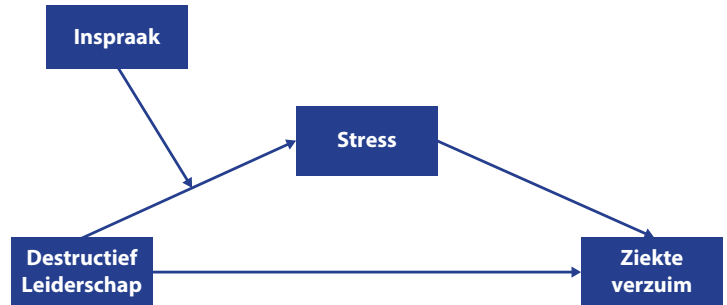
In de Werkblik-data vinden we een aanwijzing voor de mogelijk positieve rol van inspraak van medewerkers in het verminderen van destructief gedrag. We vinden namelijk een significante negatieve correlatie tussen inspraak en destructief gedrag, wat laat zien dat hoe meer inspraak medewerkers ervaren, des te minder destructief gedrag er wordt gerapporteerd. Medewerkerinspraak lijkt op meer manieren een positieve rol te spelen: zo vinden we een significante negatieve correlatie met werkstress, met andere woorden: hoe meer inspraak, des te minder werkstress er door de werknemer ervaren wordt. Zoals in een eerdere paragraaf beschreven, laten de Werkblik-data zien dat destructief leiderschapsgedrag positief gerelateerd is aan stress bij werknemers. We hebben onderzocht of medewerkerinspraak die relatie kan beïnvloeden (zie Figuur 5).

We vonden dat medewerker inspraak inderdaad de relatie tussen destructief leiderschapsgedrag en werkstress afzwakt. Dat betekent dat wanneer een medewerker inspraak ervaart, het niveau van werkstress minder sterk afhangt van het ongewenste gedrag van de leidinggevende. Figuur 6 laat duidelijk zien dat destructief leiderschapsgedrag sterker samenhangt met werkstress bij werknemers die weinig inspraak ervaren (blauwe lijn), terwijl deze samenhang zwakker is bij werknemers die veel inspraak ervaren (oranje lijn). Kortom: inspraak van

27 M.B. Nielsen en S.V. Einarsen, 'What we know, what we do not know, and what we should and could have known about workplace bullying: An overview of the literature and agenda for future research', *Aggression and violent behavior* 42 (2018) 71-83; N.M. Steele, G.J. Fogarty, B. Rodgers en P. Butterworth, 'The effects of working in a bullying climate on psychological distress and job satisfaction: A multilevel analysis', *Australian Journal of Psychology* 74 (2022) (1).

medewerkers beschermt hen tegen de negatieve effecten van destructief leiderschap.

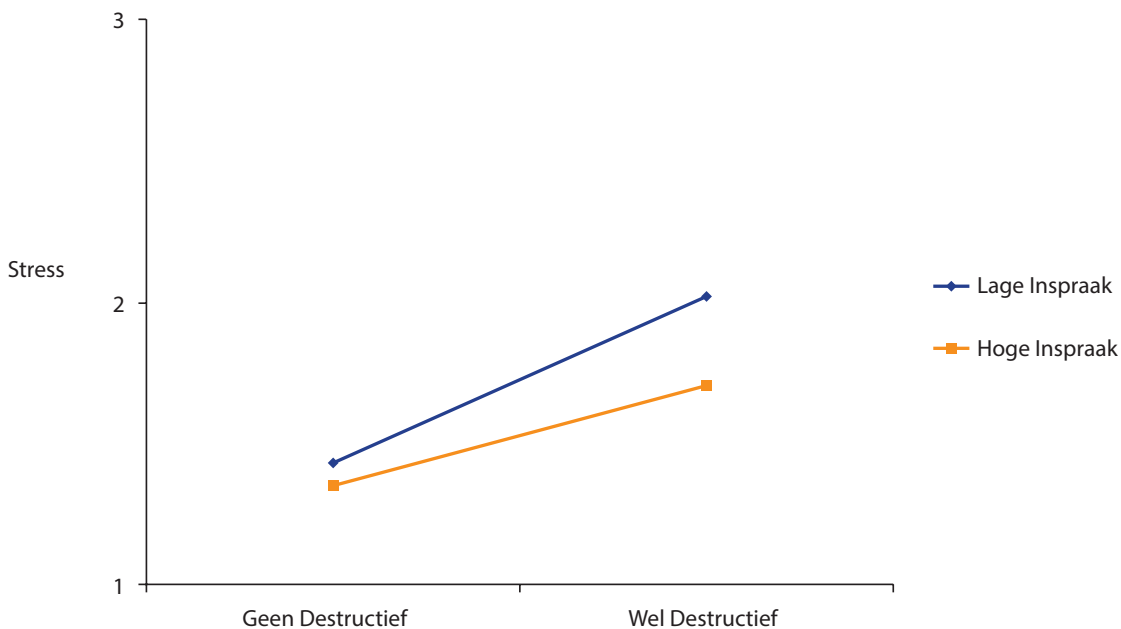
Daarnaast laten de resultaten zien dat medewerkerinspraak niet alleen werkstress vermindert, maar waarschijnlijk ook ziekteverzuim kan terugdringen. Uit de analyse van de Werkblik-data (zie Figuur 7) blijkt dat inspraak van medewerkers er voor zorgt dat ongewenst gedrag van de leidinggevende minder snel leidt tot ziekteverzuim via werkstress. Anders gezegd: werknemers die weinig inspraak hebben (blauwe lijn), melden vaker ziekteverzuim door werkstress als gevolg van ongewenst gedrag van hun leidinggevende. Bij werknemers met veel inspraak (oranje lijn) is dit verband juist zwakker. Kortom: meer inspraak voor medewerkers betekent minder ziekteverzuim als gevolg van werkstress en ongewenst gedrag van leidinggevend. Hiermee laten de resultaten van ons onderzoek zien dat medewerkerinspraak inderdaad een positieve rol kan spelen in het reduceren van de negatieve effecten van destructief leiderschapsgedrag op het welzijn van medewerkers.

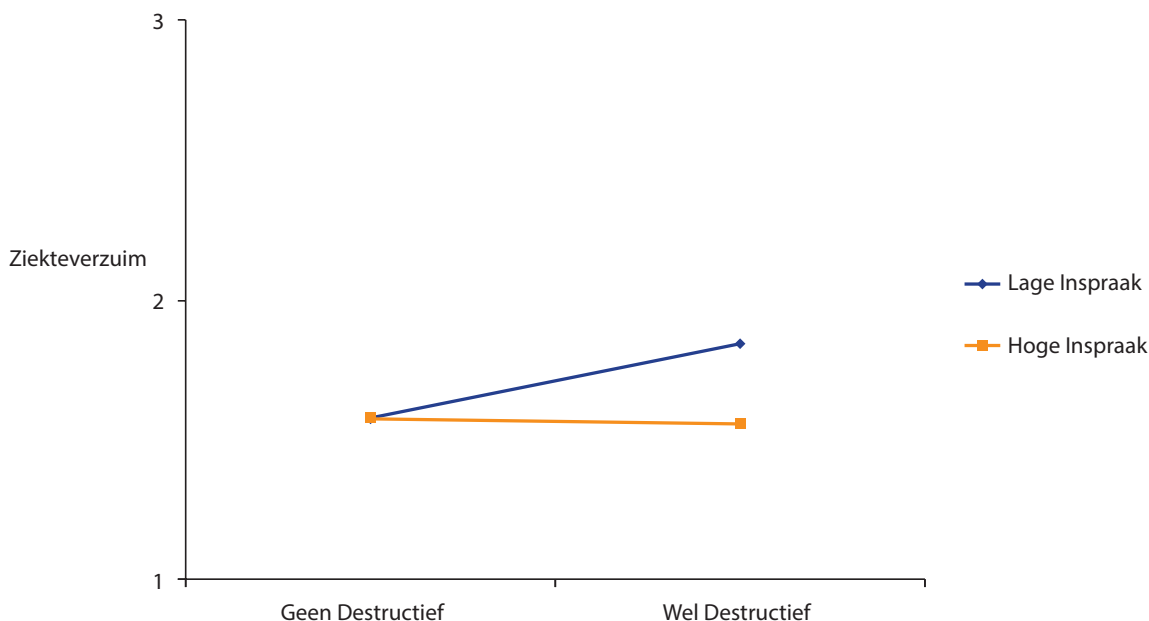
Figuur 5 Onderzoeksmodel met inspraak als dempende factor

Implicaties voor de Defensieorganisatie

Een verontrustende constatering is dat ongeveer één op de vier werknemers binnen de defensieorganisatie te maken heeft gekregen met destructief of ongewenst gedrag (ten opzichte van henzelf of binnen het team), waarvan een deel wordt veroorzaakt door de leidinggevende. Alhoewel de prevalentie minder groot is dan

Figuur 6 Dempend effect van medewerkerinspraak op de associatie tussen destructief leiderschap en stress

Figuur 7 Dempend effect van medewerkerinspraak op de associatie tussen destructief leiderschap en ziekteverzuim

verwacht, moet er rekening worden gehouden met een onderschatting van de rapportage van ongewenst gedrag. Daarbij: elk geval van ongewenst gedrag van leidinggevend is er één te veel en zou voorkomen moeten worden. De negatieve gevolgen, zoals verhoogde stress en ziekteverzuim, hebben niet alleen impact op individuele medewerkers. Wij constateren dat destructief leiderschap een bedreiging kan vormen voor de effectiviteit van teams en daarmee de krijgsmacht als geheel.²⁸

Destructief leiderschap ontstaat wanneer volgers niet in staat zijn zich tegen de leidinggevende te verzetten. Factoren zoals angst, loyaliteit, persoonlijk belang en een werkomgeving die

destructief gedrag faciliteert²⁹ kunnen dit versterken. Dit holistische perspectief benadrukt de complexiteit en dynamiek van dergelijke processen, waarbij meerdere factoren op verschillende niveaus binnen een organisatie samenkomen. Om destructief leiderschap effectief te bestrijden, is een geïntegreerde aanpak noodzakelijk. Deze moet zich richten op zowel het gedrag van de leidinggevend als op de medewerkers en de context.³⁰ Het is essentieel om tegelijkertijd systemen en procedures aan te passen, gedrag te corrigeren en de organisatiecultuur te hervormen.³¹ Een dergelijke strategie beperkt niet alleen de ruimte voor destructief leiderschap, maar bevordert ook meer inspraak en betrokkenheid van medewerkers.

Om destructief leiderschap binnen de militaire organisatie tegen te gaan, is bewustwording van destructieve leiderschapsprocessen³² essentieel. Dit stelt medewerkers in staat schadelijk gedrag van leidinggevend te herkennen en kan voorkomen dat zij dergelijke dynamieken als normaal accepteren en zich er niet meer tegen uitspreken. Zoals blijkt uit onze data-analyse, zou medewerkerinspraak kunnen bijdragen aan

28 Nielsen en Einarsen, 'Workplace bullying', 71-83

29 Thoroughgood et al., 'Destructive Leadership', 627-649.

30 B. Wisse en D. Rus, 'Shift, suppress, sever', *Zeitschrift für Psychologie* (2022).

31 E.H. Schein, *Organizational culture and leadership* (5th ed., Wiley, 2017); B.M. Wisse, D. Rus, en B. Schyns, 'Corporate Psychopaths: The regulating forces of organizational dynamics', in: C. Boddy, B. Arnold, B. Murphy en B. Sheehy, *Research handbook on corporate psychopathy* (Edward Elgar publishing, 2025).

32 D.P. Barelds, B. Wisse, S. Sanders en L.M. Laurijssen, 'No regard for those who need it: The moderating role of follower self-esteem in the relationship between leader psychopathy and leader self-serving behavior', *Frontiers in psychology* 9 (2018) 1281.

het tegengaan van destructief leiderschap of in ieder geval in het verminderen van de negatieve gevolgen voor het welzijn van de medewerker.

Het bevorderen van medewerkerinspraak binnen de militaire organisatie kan worden versterkt door inspraak als competentie op te nemen in het functionerings- en beoordelingsproces. Dit begint met het expliciet opnemen van inspraak in het defensie-competentiewoordenboek, zodat het een integraal onderdeel wordt van de beoordeling van medewerkers. Daarnaast zouden leidinggevendenden niet alleen moeten worden geëvalueerd op hun eigen inspraak, maar ook op hun vermogen om inspraak binnen hun team te stimuleren. Beoordelaars dienen alert te zijn op de daadwerkelijke facilitering van inspraak door leidinggevendenden, waarbij observaties tijdens evaluaties, commandovoering, trainingen en oefeningen als basis kunnen dienen voor gesprekken. In het huidige format voor een functionerings- of beoordelingsgesprek kan inspraak worden opgenomen onder 'aansturing en begeleiding'. Door het opnemen van medewerkerinspraak en het stimuleren daarvan in het functionerings- en beoordelingsproces wordt een potentiële destructieve leider 'ingesloten' door zijn omgeving en neemt de kans op ongewenst gedrag af.³³

Of een medewerker daadwerkelijk gebruik maakt van de mogelijkheid tot inspraak hangt mede af van de sociale context van de werkomgeving en een persoonlijke kosten-batenafweging.³⁴ Onderzoek toont aan dat medewerkers minder snel overgaan tot inspraak wanneer zij hogere persoonlijke risico's verwachten,³⁵ zoals een boze leidinggevende of geïrriteerde collega's. Dus als medewerkers denken dat inspraak tonen negatieve gevolgen voor hen kan hebben, zullen ze eerder geneigd zijn zich stil te houden. Medewerkers hebben dus een gevoel van psychologische veiligheid nodig willen zij zich makkelijk uitspreken. Psychologische veiligheid is het gedeelde geloof tussen medewerkers dat het team een veilige plek is om interpersoonlijke risico's te nemen, zoals vragen stellen, kritiek uiten, fouten toegeven en ideeën en meningen delen.³⁶ Men zou psychologische veiligheid kunnen

Om destructief leiderschap effectief te bestrijden is een geïntegreerde aanpak noodzakelijk

beschrijven als een werkklimaat waarin mensen zich veilig voelen om openhartig met elkaar te communiceren. Het is echter geen vrijbrief om alles ongefilterd tegen elkaar te kunnen zeggen!

Inspraak vormt een cruciale basis voor leidende filosofieën, zoals mission command en leiderschapsvisies. Door actieve deelname van teamleden in leiderschaps- en commandovoeringprocessen wordt meer diepgang bereikt en besluitvorming verbeterd. Of, zoals Commandant der Strijdkrachten generaal Onno Eichelsheim het treffend formuleert: 'Zo zie ik het graag: een gedragen advies, een leider die luistert en een team dat zich uitsprekt. Deze wisselwerking tussen de leider en het team zorgt ervoor dat we kunnen versnellen en het verkleint de afstand tussen de werkelijkheid van de mensen in de operatie en de plannen van de militaire en politieke top.'³⁷

- 33 R.P. Tett, M.J. Toich en S.B. Ozkum, 'Trait activation theory: A review of the literature and applications to five lines of personality dynamics research', *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior* 8 (2021) (1) 199-233.
- 34 Avey et al., 'The mediating role of employee voice and psychological ownership', 21-34; J. Detert en A. Edmondson, 'Why employees are afraid to speak', *Harvard Business Review* 85 (2007) (5) 23-25.
- 35 F. Hilverda, R. van Gils en M.C. de Graaff, 'Confronting Co-workers: Role Models, Attitudes, Expectations, and Perceived Behavioral Control as Predictors of Employee Voice in the Military', *Frontiers in Psychology* 9 (2018) 2515.
- 36 A.C. Edmondson, 'Psychological safety and learning behavior in work teams', *Administrative Science Quarterly* 44 (1999) (2) 350-383.
- 37 Column CDS, 24 februari 2025. Zie: https://intranet.mindef.nl/portaal_2021/Actueel/column-cds/2025/20250224-Brat.aspx.

Het bekrachtigen van medewerker-inspraak is een gecompliceerd leerproces en verdient daarmee continu aandacht binnen een team

Tegelijkertijd kent inspraak binnen de militaire context duidelijke grenzen. De krijgsmacht opereert in een hiërarchische structuur, waarin besluitvorming en commandovoering onder omstandigheden snel en eenduidig moeten plaatsvinden. In de voorbereiding van operaties is er doorgaans meer ruimte voor dialoog en inspraak dan tijdens de uitvoering, zeker in situaties waarin sprake is van directe dreiging of gevechtshandelingen. In zulke omstandigheden is snelle besluitvorming essentieel en is het niet altijd mogelijk om inspraak te faciliteren. Het vraagt daarom van medewerkers en leidinggevendenden het vermogen om aan te voelen wanneer inspraak wenselijk en haalbaar is, en wanneer besluitvorming zonder overleg noodzakelijk is. Het ontwikkelen van dit situationeel bewustzijn is essentieel voor het effectief functioneren binnen een militaire organisatie.

Teams kunnen actief inspraak stimuleren door drie stappen te nemen. De eerste stap is gezamenlijk bespreken waarom inspraak belangrijk is, bijvoorbeeld door te onderstrepen dat teamleden wederzijds afhankelijk zijn en dat inspraak bijdraagt aan betere teamresultaten. Vervolgens kan actieve deelname worden gestimuleerd door teamstructuren en processen zo in te richten dat inspraak vanzelfsprekend wordt, zoals het inbouwen van vaste momenten in vergaderingen of evaluaties waarin expliciet om ideeën en zorgen wordt gevraagd. Leidinggevendenden kunnen ondersteund worden door het faciliteren van inspraak een onderwerp te maken in functionerings- en beoordelingsgesprekken. Als laatste stap is het belangrijk om een psychologisch veilig werkklimaat en medewerker inspraak te beschermen. Het 'bestrafen' van slecht gedrag en het 'belonen' van goed gedrag spelen hierbij een belangrijke rol. Daarom is het essentieel om binnen het team duidelijke afspraken te maken over hoe wordt omgegaan met feedback, en naar elkaar luisteren, ideeën opperen en serieus nemen. Ook is het belangrijk om te bespreken hoe men omgaat met schendingen van de psychologische veiligheid. Het bekrachtigen van medewerker-inspraak, dus gewenst gedrag belonen en ongewenst gedrag bestraffen, is een gecompliceerd leerproces³⁸ en verdient daarmee continu aandacht binnen een team.

Defensie biedt via het Expertise Centrum Leiderschap Defensie (ECLD) de mogelijkheid voor actieve ondersteuning bij teamontwikkeling, door team en individuele coaching, trainingen en workshops op het gebied van leiderschap, teamontwikkeling en psychologische veiligheid. Deze ontwikkelingsinitiatieven en instrumenten kunnen gericht zijn op het vergroten van het begrip van de voordelen van inspraak en het ontwikkelen van vaardigheden om een veilige werkomgeving te creëren waarin medewerkers zich durven uitspreken. Ook kan men denken aan de inzet van rollenspellen en team coaching³⁹ voor het bevorderen van inspraak in het team. Rollenspellen kunnen bijdragen aan het stimuleren van medewerker-inspraak door het nabootsen van situaties, waarbij leidinggevendenden en medewerkers

38 A. Bandura, *Social learning theory* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977); A. Bandura, *Social foundations of thought and action: a social-cognitive theory* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986).

39 C.N. Hadley, M. Mortensen en A.C. Edmondson, 'Make it safe for employees to speak up: especially in risky times', *Harvard Business Review*, april 2023.

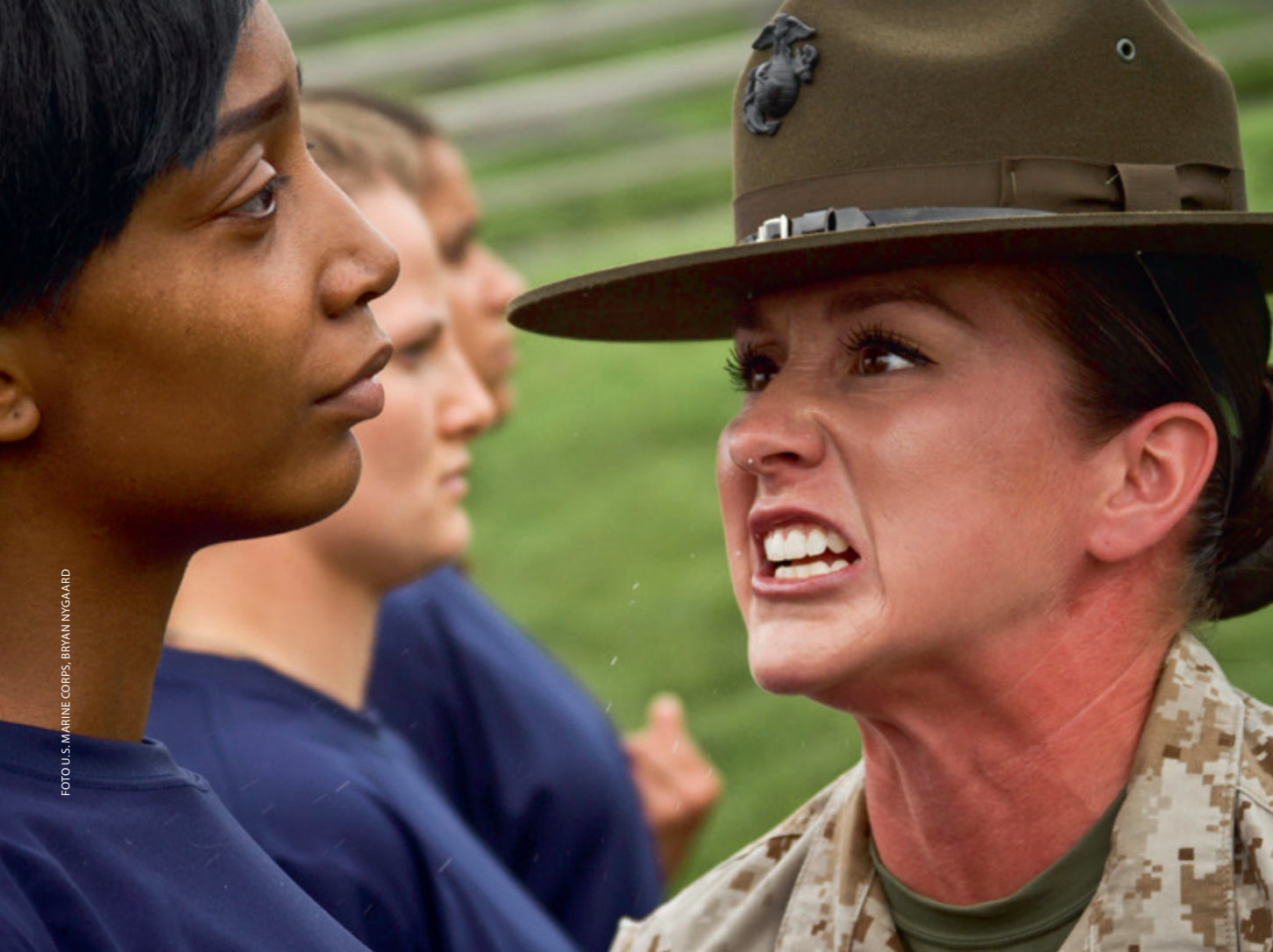

FOTO U.S. MARINE CORPS, BRYAN NYGAARD

Medewerkers gaan minder snel over tot inspraak wanneer zij hogere persoonlijke risico's verwachten, zoals een boze leidinggevende of geïrriteerde collega's

kunnen oefenen en zodoende meer vertrouwen krijgen in hun eigen interpersoonlijke vaardigheden. Team coaching kan helpend zijn in het bevorderen van medewerkerinspraak, voornamelijk wanneer een team een blokkade ervaart die het niet zelfstandig kan wegnemen. Naast het bekwaam worden in de vaardigheden, dragen deze trainingen ook bij aan het vergroten van het zelfvertrouwen en zelfeffectiviteit van medewerkers waarmee de kans dat medewerkers schadelijk gedrag van de leidinggevende accepteren afneemt.

Conclusie

Destructief leiderschap maakt deel uit van de dynamiek in de defensieorganisatie en geleit op de nadelige gevolgen is het daarmee een urgent en kostbaar probleem. Met dit artikel dragen we

bij aan pogingen om de stilte omtrent destructief leiderschap binnen de militaire organisatie te doorbreken. In ons artikel hebben wij – op basis van data uit het Werkblik-onderzoek – aandacht besteed aan een mogelijke interventie ter bestrijding van (de effecten van) destructief leiderschap: medewerkerinspraak. Het bevorderen van medewerkerinspraak binnen de defensieorganisatie snijdt als een mes met twee kanten. Enerzijds kan het worden ingezet tegen destructief leiderschap en haar negatieve consequenties, anderzijds vergroot medewerkerinspraak de effectiviteit van teams en daarmee ook de effectiviteit van de organisatie. Met het oog op de geopolitieke ontwikkelingen, de verslechterende veiligheidssituatie in de wereld en de focus op het verdedigen en beschermen van het Nederlandse grondgebied en dat van onze bondgenoten is een effectieve Nederlandse krijgsmacht essentieel. ■

Een Perfect Storm voor de Fighting Falcon

Interview met instructeurs van het European F-16 Training Centre

Ellen Bahler, Freek Groen en Maarten Katsman

Nederland nam het initiatief om het eerste European F-16 Training Centre (EFTC) op te zetten, dat eind 2023 werd geopend in Roemenië. Behalve vliegers van de Roemeense luchtmacht, die pas recent is overgestapt op de F-16, leidt het EFTC Oekraïense vliegers op die daarna direct het gevecht aangaan met het Russische leger. 'Het is fantastisch om te zien dat zij echt iets leren en dat in een grote oorlog in praktijk brengen. Sommige Oekraïense studenten zijn nu al top-*drone aces*. Dat is nog steeds bijna niet te bevatten. Wij hebben veel uitzendingen gedaan, maar nooit tegen een tegenstander als Rusland,' zeggen de Nederlandse instructeurs Slinger en Slime (hun *callsigns*). Ze vertellen uitgebreid over het EFTC-initiatief en de hindernissen en successen die ze daarbij tegenkwamen. 'In het begin was het echt houtje-touwtje, maar nu staat er iets om trots op te zijn.'

Nederland nam het initiatief om het eerste European F-16 Training Centre op te zetten

FOTO EFTC

Roemenië, NAVO-lid sinds 2004, vloog nog lange tijd met MiG-toestellen. Deze gevechtsvliegtuigen uit de Sovjet-tijd raakten verouderd en kampten met een relatief hoog aantal ongelukken. De Roemeense luchtmacht, hoe gemotiveerd ook, kon daardoor niet meer voldoende bijdragen aan de taken voor het beschermen van het luchtruim aan de oostflank van het bondgenootschap, zoals Air Policing en de Quick Reaction Alert.¹ Een moderniserings-slag was nodig. Roemenië begon eerst een samenwerking met Portugal, dat al met F-16's (Fighting Falcons) vloog, en stapte geleidelijk over op dit Amerikaanse toestel. Vanaf 2016 begon de overdracht van Portugese en later Noorse F-16's die de Roemeense MiG-21 LanceR's moesten vervangen, een proces dat in 2025 werd voltooid.² Ondertussen verdwenen echter in de VS de opleidingen voor de F-16 door de introductie van de F-35.

Ook de Koninklijke Luchtmacht ging over van de F-16 op de F-35, terwijl binnen Nederland veel kennis en ervaring was opgebouwd met de Fighting Falcon. Het zou zonde zijn als die verloren zouden gaan. Twee voormalige luchtmacht-vliegers Slinger, inmiddels werkzaam bij Airbus, en Slime wilden die kennis en ervaring graag overbrengen en inzetten op een plek waar er behoefte aan was. Andere oostelijke NAVO-landen als Polen en Bulgarije namen net als Roemenië F-16's in dienst, dus er ontstond een Europese markt voor opleidingen op dit toestel. 'Een F-16 koop je met een opleiding', zegt Slime, maar zoals gezegd kon de VS daar niet meer in voorzien. Producent van de F-16 Lockheed Martin bracht in samenwerking met andere bedrijven de bal aan het rollen, terwijl de Nederlandse minister van Defensie (toen Kajsa Ollongren) en de CDS (generaal Onno Eichelsheim) hadden toegezegd Roemenië te helpen bij het vinden van een manier waarop de Roemeense luchtmacht kon blijven bijdragen aan de NAVO.

De Russische invasie in Oekraïne in 2022 maakte de 'perfect storm' compleet: toen westerse landen, overigens ook mede op initiatief van Nederland, F-16's gingen leveren aan Kyiv had ook Oekraïne behoefte aan F-16-vliegeropleidingen. 'Met een klein clubje kun je veel voor elkaar krijgen als de tijd "meezit"', zegt Slinger. 'Binnen tien maanden gingen we van helemaal niets naar de opening van een volledige opleiding', vult Slime aan. 'Dat was echt met *lightning speed*, heel bijzonder.' Zo opende half november 2023 het eerste Europese F-16-trainingscentrum op vliegbasis Fetești in Roemenië.

Oorspronkelijk waren er plannen om met de F-16's 'Red Air' te verzorgen voor de F-35, maar dat is door het succes van de EFTC-opleiding op een lager pitje gezet. 'Door de perfect storm is ons portfolio aan studenten zo gigantisch groot dat we nu gewoonweg geen capaciteit hebben voor Red Air', zegt Slime. 'We zijn *maxed-out* om onze studenten zo snel mogelijk door de cursus te krijgen.'

Momenteel nemen 25 studenten deel aan de zogeheten B-course van de opleiding van het EFTC, terwijl verschillende Roemeense en Oekraïense vliegers de cursus hebben afgerond. In mei 2025 stond de teller op ruim 2000 vliegreuren in 2020 sorties. 'Na negen maanden leverden we de eerste klas af van zeven Roemeense F-16-vliegers', zegt Slinger. 'Dat is ongeveer net zo snel, zo niet sneller, dan bij de standaardcursus in de VS. Een klein wonder, als je kijkt naar de beperkingen waar we in het begin mee te maken hadden.'

Onderling vertrouwen als rode draad

Beperkingen waren er zeker. Slime startte in december 2023, kort na de opening van het EFTC. 'We hadden in die beginfase niet de flow die we gewend zijn van de squadrons zoals we die bij de luchtmacht geregeld hadden. Daarbij zijn de rollen verdeeld, de dingen lopen, en nu hadden we dat allemaal niet. Er waren zelfs geen bureaus of computersystemen, de uitdagingen waren op meerdere vlakken groot. Alles wat we deden moest op basis van *unclassified*-bronnen,

1 'Romania Retires Soviet-Heritage Fighter Jet Fleet', *The Defense Post*, 15 mei 2023. Zie: <https://thedefensepost.com/2023/05/15/romania-retires-mig-21/>.

2 'Romania completes 48th Fighter Squadron as F-16 deliveries progress', *Defence Industry Europe*, 31 januari 2025. Zie: https://defence-industry.eu/romania-completes-48th-fighter-squadron-as-f-16-deliveries-progress/#google_vignette.

daardoor ontbrak bijvoorbeeld een deel van de data over wapensystemen die we nodig hadden tijdens de trainingsmissies. Ook *mission planning*-software hadden we nog niet, we konden geen routes aanpassen of vernieuwen. We gebruikten dus een heel erg basic-F-16 zonder extra tools. Overleg met de *supervisor of flying* was niet of nauwelijks mogelijk, omdat we alleen een eenvoudig handheld-radiootje konden gebruiken met een bereik van maar 300 meter. Dat werd dus appen in de cockpit en hopen op een snel antwoord. In het begin was het echt houtje-touwtje.'

'Organisatorisch was het ook lastig, al vanaf de aanloop', vult Slinger hem aan. 'Airbus, mijn werkgever, maakt geen F-16's en weet dus vrijwel niks van dat toestel. Daarbij heeft Airbus ook geen militaire instructeurs die ergens in Europa vliegen met gevechtsvliegtuigen. Het EFTC leek daarom een compleet kansloze missie, tot ik binnen het bedrijf uiteindelijk toch de juiste mensen vond. GFD, een dochterbedrijf van Airbus in Duitsland, is opgericht door oud-militairen die snappen wat de bedoeling is en hoe het werkt. Zij vliegen daar met een aantal Learjets ter ondersteuning van de Duitse luchtmacht. Daar kwam de benodigde interne ondersteuning vandaan.'

Hij vervolgt: 'nadat het binnen Airbus geregeld was, moesten we de MLA (Militaire Luchtvaart Autoriteit) nog meekrijgen. Dat lukte, maar alles kwam pas op het laatste moment in beweging en dat maakte de opstart niet makkelijker. De rode draad in het verhaal is onderling vertrouwen in persoonlijke relaties. Daarmee kregen we uiteindelijk veel gedaan. Er zit wel een keerzijde aan, namelijk dat het erg lastig wordt wanneer een contactpersoon wegvalt. Soms blijven deuren dan opeens dicht.'

Obstakels

'Wat wij nu doen met het EFTC', zegt Slinger, 'is een onderdeel van wat men de Gouden Driehoek noemt: samenwerking tussen overheid, kennis-instituten en industrie. Wij doen zaken die Defensie (overheid in de driehoek) in het verleden deed, maar nu niet meer kan doen, onder andere door omstandigheden op de arbeidsmarkt. Defensie moet daardoor focussen op de primaire taken, en de andere zaken ondersteunen (maar niet loslaten!).' Soms levert deze constructie frictie op, constateert Slinger. 'Ik heb bijvoorbeeld gevraagd om inzage in de protocollen voor mensen die in de buurt komen van de frontlijn in Oekraïne. Dan kunnen onze

Roemeense vliegers in Nederlandse F-16's tanken in de lucht boven Roemenië bij een Amerikaans tankvliegtuig

mensen zien hoe Defensie het aanpakt en zich aanpassen aan die werkwijze, bijvoorbeeld kritisch kijken naar de omgang met social media, of basale zaken als het niet-gebruiken van Nederlandse simkaarten als je in Roemenië werkt. Volgens de huidige regels mag Defensie zulke protocollen en procedures echter niet met ons delen.’

Slinger illustreert het probleem van deze starheid met een voorbeeld uit de praktijk: ‘De Roemeense inlichtingendienst heeft ons een geval laten zien van pro-Russische subversieve activiteiten. Ze hebben daarbij een persoon opgepakt die sabotageacties voorbereidde in Boekarest. Dit is een *clear-cut case* dat deze dreiging geen onzin is. Je moet daarbij ook bedenken dat wij hier in Roemenië een ‘legitimate target’ zijn voor Moskou. Als manager bij Airbus voel ik verantwoordelijkheid voor mijn medewerkers, en het liefst pakken we dit probleem aan door er naar te kijken met een Defensiebril.’

Een andere uitdaging, nu het EFTC een poosje loopt, is dat het nog steeds niet goed is doorgedrongen bij verschillende partijen hoe noodzakelijk zo’n trainingscentrum is, waardoor verschillende hobbels blijven bestaan. ‘We werken hier weliswaar op kleine schaal’, legt Slinger uit, ‘maar we leveren wel een significante bijdrage aan iets wat, zonder te willen overdrijven, heel hard nodig is voor de veiligheid van Europa. Toch ontbreekt het ons aan heel belangrijke items voor het opleiden van mensen die in Oekraïne dag en nacht de strijd moeten aangaan. Wij krijgen als instructeur bijvoorbeeld niet het JHMCS-helmsysteem (smart F-16-helm) dat door Nederland wel naar Oekraïne wordt vervoerd. Hoe moeten wij die Oekraïense vliegers dan goed opleiden?’

Daarbovenop komt binnenkort mogelijk een nieuw probleem. Onlangs zijn de 18 Nederlandse F-16’s die dienst doen in Roemenië formeel aan dat land overgedragen.³ ‘Dat betekent dat Roemenië nu de scepter zwaait over die toestellen, maar ook over onze activiteiten als EFTC’, zegt Slime. ‘Dat baart ons enige zorgen, en we hopen dat entiteiten als de MLA de vinger aan de pols houden om te voorkomen dat

3 Ministerie van Defensie, ‘Formele overdracht F-16’s aan Roemenië een feit’, 3 november 2025. Zie: <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2025/11/03/formele-overdracht-f-16s-aan-roemenie-een-feit>.

Het EFTC in Roemenië levert net zo snel cursisten af als bestaande Amerikaanse F-16-opleidingen

Boekarest de F-16's niet misbruikt voor zijn eigen agenda. Ondanks deze eigendomsoverdracht moet het EFTC zijn werk kunnen blijven voortzetten als bedoeld.'

De algemene houding in Nederland legt een grote tegenstelling bloot, bijvoorbeeld in de werving voor het trainingscentrum. 'Ik vraag niet veel', zegt Slinger, 'het gaat slechts om een handjevol mensen, vrijwilligers die zelf onbetaald verlof willen opnemen zodat ze een half jaar kunnen helpen bij het EFTC. 'Wat hebben wij met het conflict in Oekraïne te maken?', krijg ik dan letterlijk te horen van bedrijven in Nederland. Men wil er niet aan, ook niet binnen Defensie. Als je een tijdje rondloopt hier bij de opleiding in Roemenië en ziet wat we aan cursisten afleveren, is dat maar moeilijk te begrijpen. Ik weet niet of en hoe we hier iets aan kunnen doen, maar het is wel zorgelijk.'

Top-drone aces: opleiding in de praktijk

Reflecterend op de cursussen op Fetești maken Slime en Slinger een aantal observaties. 'In Nederland hadden we voor de F-16 wapeninstructeurs en vliegïnstructeurs', legt Slime uit. Twee totaal verschillende smaken, waarbij de wapeninstructeurs vooral bezig waren met het beter maken van het squadron en met het vergroten van tactisch inzicht. De wapeninstructeurs hielpen de vliegers een stap verder in hun al bestaande F-16-carrière. Vliegïnstructeurs waren meer bezig met de stap daarvoor: de technische vaardigheden om een kist in de lucht te krijgen, houden, en weer aan de grond te zetten.'

In Roemenië werkt het iets anders. 'Wat wij hier doen', zegt Slime, 'is lui met zeer uiteenlopende vooropleidingen klaarstomen voor de F-16. Het enige wat onze cursisten gemeen hebben is dat ze allemaal voor het eerst met een F-16 gaan vliegen. En dat was voor mij wel even omschakelen. Ik moet ze nu opeens precies vertellen en uitleggen hoe je zo'n toestel goed aan de grond krijgt. Eigenlijk een van de belangrijkste dingen, maar niet iets wat ik als wapeninstructeur gewend was.'

Deze situatie leidt ook wel eens tot benauwende momenten. 'Door het gebrek aan ervaring met het toestel zijn de cursisten zich er soms niet helemaal van bewust welke gevaarlijke situaties er kunnen ontstaan. Daar moest ik echt een knop voor omzetten, ook omdat ik nu bij ze achterin de cockpit zit, in plaats van in mijn eigen toestel. Dan moet ik ook flink mijn best doen om mijn mond te houden. "Let it happen", heb ik mezelf aangeleerd zolang het niet écht gevaarlijk wordt. Het is een kwestie van verwachtingen bijstellen, en continu opletten dat de vliegers in spe geen gekke dingen doen.'

Tussen de cursisten van verschillende nationaliteiten bestaat een duidelijk verschil, merken de instructeurs. 'De Roemeense vliegers komen uit een bestaand traject, terwijl de vooropleiding van de Oekraïners heel anders verliep', legt Slime uit. 'Zij hebben bijvoorbeeld minder ervaring om met een *instrument approach* te vliegen bij slecht weer.' Behalve die technische kant is de Oekraïense mindset, logischerwijs, heel anders. 'Zij zeggen: "Dat vliegen en alles wat daar bij hoort is allemaal wel interessant, maar het is niet zo belangrijk. Ik moet Russen aanvallen en drones neerhalen." Dat is wat ze willen, en dan is het best moeilijk voor ze om een stap terug te doen en te concentreren op veilig landen. Iets wat natuurlijk ook hard nodig is om blijvend het gevecht te kunnen voeren.'

Met vooral veel lessen in de simulator en vanaf het begin benadrukken dat het wel handig is om een kist veilig aan de grond te kunnen zetten lukte het de instructeurs om de cursisten een basisniveau F-16-vliegen aan te leren. En dat betaalt zich uit. 'We krijgen positieve feedback en goede informatie uit Oekraïne', zegt Slinger. 'Op basis daarvan passen we ook onze syllabi aan *as we speak*, denk aan ervaringen met *counter-drone*, *cruise missile defence* en dergelijke. Dat gaat heel flexibel en snel. Een paar van onze studenten zitten nu al bij de *top-drone aces* van de Oekraïense luchtmacht. Als instructeur en vlieger is het fantastisch om dat mee te krijgen.' ■

De nieuwe wereldorde

Komt het ooit nog goed met de relatie tussen Europa en de Verenigde Staten 2.0? En wat moeten wij Europeanen doen als dat niet gebeurt?

Eerst maar het *best-case scenario*. Er treedt over drie jaar een nieuwe president aan en die brengt Amerika geleidelijk aan weer terug op de weg naar de democratie, de rechtsstaat en de internationale samenwerking. Allemaal doelstellingen die de VS onder president Trump pijlsnel aan het vermorzelen is ten gunste van eigenbelang. Zo'n terugkeer naar het beleid van de afgelopen 80 jaar waarin Amerika een betrouwbare partner en voorvechter van democratie en vrijheid was, zou theoretisch nog kunnen. Hoe groot is immers de kans dat er voor een tweede keer een narcistische machtswellusteling, gedreven door rancune en eigenbelang, tot president gekozen wordt?

Toch moeten we dat laatste niet uitsluiten. De Amerikanen zijn het, na 80 jaar, beu om voor de veiligheid van een ander continent te moeten opdraaien. Een continent bovendien, waar de meeste bewoners in vrijheid leven en het beter hebben dan de Amerikanen zelf, maar die de laatste 50 jaar te beroerd waren om iets voor hun veiligheid te betalen. Tien presidenten hebben de afgelopen 80 jaar een beroep op Europa gedaan om zelf een

geloofwaardige defensie op te bouwen. Wij hebben in Europa ondertussen een sociaal luilekkerland opgebouwd van de centen die we op onze veiligheid bezuinigden. Daarna trokken we een lange neus naar de Amerikanen die op allerlei economische en sociale lijstjes in de wereld achter ons wegzakten, maar waarop we, iedere keer als er militair ingrijpen nodig was om problemen in onze achtertuin op te lossen, weer een dringend beroep deden. De beide Wereldoorlogen, Bosnië, Kosovo, Oekraïne, de Koude Oorlog. Geef toe, wij hebben er een zootje van gemaakt en nu Amerika geregeerd wordt door een halvegare leugenaar, die onder andere deze sentimenten heeft misbruikt om aan de macht te komen, zitten wij met de gebakken peren. Maar goed, het zou dus weer goed kunnen komen tussen ons en Amerika... Of wij er wat van geleerd hebben betwijfel ik trouwens.

Dan is er nog het *worst-case scenario*. Het komt niet meer goed tussen het continent Europa en Amerika 2.0. Het trans-Atlantisch bondgenootschap is dood. Net als alle andere internationale verdragen, die met 'wereldleiders' als de Russische president Poetin en Trump *not worth the ink on the paper* zijn, zoals ze dat in het Engels mooi zeggen. Deze maand werd de nieuwe Amerikaanse 'veiligheidsstrategie' uitgebracht en die windt er geen doekjes om: de

Europese beschaving heeft zijn beste tijd gehad en zal binnen 20 jaar uitgewist worden. Amerika ziet Europa niet langer als een natuurlijk bondgenoot met een gezamenlijke geschiedenis en een gedeeld wereldbeeld maar als achterlijke, linksradicale *woke*-nietsnutten. Wij zijn geen bondgenootschap waard en daarmee dus de vijand! Dat komt enerzijds doordat Europa politiek verdeeld is en militair nooit levert, en anderzijds doordat de huidige regering van de VS niet langer gelooft in democratie, mensenrechten, geestverwantschap en het verbeteren van de internationale rechtsorde. Trump en zijn trawanten geloven maar in één ding: MAGA, wat staat voor principeloos eigenbelang. De door Trump gesmede alliantie van puissant rijke miljardairs, verstokte conservatieven, orthodoxe christenen, overtuigde racisten en ultranationalisten is bereid 's mans grillen te accepteren, zolang hij rekening zegt te houden met hun agenda's. De kans dat de kongsis aan de macht blijft is best groot. Hoe moet Europa daarop reageren?

Dat vergt strategisch denken van het allerhoogste niveau. Zoals u weet zijn hier in Europa behalve Rob de Wijk en ondergetekende maar weinig mensen toe in staat. Ik zal mijn analyse met u delen en vertrouw er op dat Rob snel volgt en het voor de minder slimmen onder onze lezers nog eens haarfijn uitlegt.

Als we naar de wereldkaart kijken dan komt de dreiging tegen Europa uit het oosten (Rusland) en dus nu ook uit het westen (de VS). De enige wereldmacht die ons NIET rechtstreeks kan bedreigen is China. Natuurlijk, de Chinezen kunnen met raketten en vliegtuigen militaire macht projecteren richting Europa, maar wie moet hun spullen dan kopen? De Russen zijn de enige die Europees grondgebied met tanks en soldaten kunnen bedreigen en bezetten, die ambitie ook hebben en dat in het verleden ook gedaan hebben. En de Amerikanen zijn, met hun enorme vloot, als enige ter wereld in staat Europa via de zee aan te vallen. En wie begint met Groenland...

De Amerikanen en de Chinezen zijn al jaren in een worsteling verwickeld om de wereldhege-

monie en de Chinezen wantrouwen de Russen met hun onvoorspelbare honger naar extra territorium in combinatie met een duizenden kilometers lange gemeenschappelijke grens, waarlangs in het verleden al heel wat afgeknokt is. De Chinezen worden dus ook bedreigd van twee kanten (Rusland en Amerika), net als Europa. De Chinezen hebben echter niets te duchten van één economische grootmacht: Europa. Want wij liggen ver weg, kopen al hun rotzooi en hebben geen militaire middelen. Daar ligt onze kans. Europa moet zo snel mogelijk een militaire alliantie met de Chinezen sluiten. Aan een kant hebben we dan de Russen in de tang en aan de andere kant de Amerikanen. Zelden was een strategische dilemma zo makkelijk op te lossen. Als je dan toch een strategisch partnerschap afsluit met een autocratische, ondemocratische, meedogenloze wereldmacht, dan kan die wereldmacht maar beter enigszins betrouwbaar zijn. China dus!

We kunnen het Noord-Atlantische Verdrag dan in de prullenbak gooien (waar het feitelijk al ligt) en daarvoor een nieuw Continentaal Verdrag tussen de EU en China afsluiten. Hoeven we verder onze defensie ook niet uit te breiden, want soldaten hebben de Chinezen genoeg. Die komen ons dan vast helpen als het nodig is. En elke afspraak is per slot beter dan een deal met Trump.

Het is acht uur 's morgens. Ik heb de hele nacht doorgewerkt om deze briljante strategische analyse op papier te zetten. Dan druk ik nú op de verzendknop. Nog 1 minuut voor mijn deadline. Pff.

De woonkamerdeur zwaait even later open en met een verbaasde blik en de slaap nog in haar ogen komt mijn vrouw in haar nachtgewaad de woonkamer binnen. 'Goeiemorgen! Heb je nou alweer de hele nacht doorgewerkt om zo'n stom stukje te schrijven?', vraagt ze met verbazing en een beetje boosheid in haar stem. Ik knik bevestigend. 'Begin toch eens op tijd!' Dan zet ze ogen op als schoteltjes. 'En je hebt nu die hele fles whisky én die hele fles cognac leeggedronken die je voor Sinterklaas van de kinderen gekregen hebt?' Schaamtevol zwijg ik. Voorspellen van de toekomst blijft lastig zonder inspiratie. ■

De strijd in Oekraïne: verliezen is geen optie

Sergei Boeke

Het zou enkele dagen duren om Kyiv te overmeesteren, dacht Moskou in februari 2022. Inmiddels duurt de strijd bijna even lang als de ‘Grote Patriottische Oorlog’ (1941-45), of de Eerste Wereldoorlog (1914-18). Een oorlog beginnen is nooit moeilijk geweest; hem beëindigen op gunstige voorwaarden blijkt altijd veel ingewikkelder. Momenteel gaat alle aandacht naar vredesbesprekingen, en wat een acceptabel akkoord zou zijn voor Oekraïne en Rusland. Hoe definieert men winnen of verliezen, en wat staat er op het spel? In de krijgsgeschiedenis worden oorlogen op verschillende wijzen verloren: politieke overgave of de keuze om de oorlog te beëindigen, of een militaire nederlaag danwel uitputting. Een vredesakkoord, of de beproefde Russische techniek van het ‘bevriezen’ van conflicten, is ook een optie. Inmiddels is de strijd in Oekraïne een uitputtingsslag geworden, met regelmatig meer dan duizend gesneuvelden per dag. Voorheen lag de verhouding van Russische tot Oekraïense doden nog op zo’n 4 tot 1, maar dit kruipt genadeloos richting pariteit; een onhoudbare zaak voor Oekraïne. Rusland denkt nog steeds te kunnen winnen, maar is nu ingesteld op jaren in plaats van dagen.

Voor Oekraïne is verliezen geen optie; de strijd is existentieel. Rusland maakt geen geheim van zijn doel om Oekraïne als zelfstandige staat te vernietigen. De strijd is ongelijk, en wordt bovendien op een ongelijke wijze gevoerd, waarbij Rusland de kritieke

infrastructuur stelselmatig vernietigt, en hele steden en dorpen in de as legt. Begin februari 2022 zei president Vladimir Poetin nog dat hij Oekraïne niet zou aanvallen, en vervolgens meldde hij stellig dat Rusland geen land zou bezetten. Vier regio’s zijn inmiddels officieel ingelijfd, al zijn Russische militairen niet in staat deze gebieden volledig te veroveren. De gevolgen van een bezetting zijn al wel duidelijk. De mannen worden opgenomen in milities en moeten tegen hun Oekraïense broeders vechten, kinderen worden ontvoerd en oorlogsmisdrijven – zie Boetsja – worden op grote schaal gepleegd. Oekraïne heeft lang en dapper volgehouden, maar hoe lang nog? Westerse hulp, door middel van wapenleveranties, inlichtingenondersteuning en toenemende economische hulp – blijft onontbeerlijk. Dat deze steun telkens wordt gepauzeerd, geclausuleerd of afgebouwd komt overigens het moreel niet ten goede. Het is wellicht lastig te kwantificeren, maar ‘hoop’ is van groot belang.

Voor de NAVO en de EU is het essentieel dat Rusland geen overwinning in Oekraïne behaalt.

De veiligheid van Europa begint tenslotte in Oekraïne, en Poetins doel strekt verder dan Kyiv en de Donbas. Al voor 2022 werd een hybride campagne gevoerd met bijvoorbeeld cyberaanvallen, aanslagen met polonium en novitsjok, en werd een munitie-opslag in Tsjechië opgeblazen. *Plausible deniability* is inmiddels een gepasseerd station. Aan het begin waren de westerse wapen-

en munitieleveranties voldoende om een Oekraïense nederlaag te voorkomen, maar niet genoeg voor een overwinning. Nu zijn de eigen Europese wapenopslagplaatsen nagenoeg leeg en de munitievoorraden op. Van F-16's tot Leopard-tanks en Caesar-houwitser, een groot deel van het Europees militair vermogen is in Oekraïne verbruikt in de strijd. Dit maakt Europa bijzonder kwetsbaar. De Europese krijgsmachten worden weliswaar zo snel mogelijk opgebouwd, maar dertig jaar aan bezuinigingen zijn niet met enkele investeringen goedgemaakt. De NAVO heeft terecht alles op alles gezet om Oekraïne te steunen, want het gaat tegelijk om het winnen van tijd om het bondgenootschappelijk militair en afschrikwekkend vermogen weer op te bouwen. Als één land het bloedvergieten kan beëindigen in Oekraïne, dan is dat Rusland. Maar dat wil Poetin niet, want alles – van de gehele economie tot de samenleving – is omgevormd tot een onderdeel in de zogeheten existentiële strijd tegen het Westen. De NAVO heeft destijds de Sovjet-Unie vernietigd en is tot de poorten van Moskou uitgebreid; nu zal het decadente Westen eindelijk een les worden geleerd, aldus Moskou. Bij elk nieuw sanctiepakket (we zijn inmiddels bij het twintigste) hoopt het Westen dat de Russische economie de afgrond in stort, maar de oorlogseconomie draait op volle toeren. Het is hiernaast maar de vraag of de Russische maatschappij vrede wil en aankan. Het publieke debat wordt immers beheerst door de haviken; de duiven zijn helaas uit het raam gevallen. Wat te doen met de honderdduizenden getraumatiseerde soldaten, die straks terugkomen? Tot slot, als er aandacht komt voor de gesneuvelden: wie geeft toe dat het er een kwart miljoen zijn, terwijl de laatste officiële cijfers nog uitgaan van enkele duizenden? Het regime van Poetin is onlosmakelijk verbonden met de oorlog in Oekraïne, en tegen het Westen.

Voor Beijing is voortzetting van de strijd op de huidige wijze niet ongunstig. Een Russisch verlies of ernstige verzwakking is geen optie; dan staat China alleen tegen het Westen. Xi Jinping was net als anderen verrast door de Russische aanval op Kyiv, luttele weken nadat hij met vriend Vladimir een 'grenzeloze' strategi-

sche partnerschap in Beijing had beklonken. Het partnerschap met Rusland – geen bondgenootschap, want het vertrouwen moet nog groeien – rust op gedeelde belangen. Waar Rusland de westerse vernedering vanaf de jaren negentig wil rechtzetten, gaat de Chinese wrok een eeuw verder terug, tot de Opium Oorlogen. Met veel strategisch geduld en hard werk neemt de Chinese beschaving (niet land) zijn verdiende (lees: rechtvaardige) plaats terug in het internationale stelsel. Vervolgens zal linksom of rechtsom Taiwan worden herenigd met het vasteland. Momenteel houden de Chinese handel en investeringen de Russische economie overeind, en dit is zo gekalibreerd om geen westerse sancties uit te lokken. Mocht echter junior-partner Rusland gaan wankelen, dan wordt ongetwijfeld de steun vanuit Beijing opgevoerd. In dit geval zal het Westen onvermijdelijk sancties uitroepen, met grote nevenschade voor zowel de Chinese als westerse economieën. Deze prijs zal Beijing gerust betalen.

Kortom, voor alle partijen is verliezen geen optie. Het voortbestaan van Oekraïne staat op het spel, maar tegelijk is het conflict een onderdeel/proxy geworden van de competitie tussen grootmachten. Moskou heeft alles ingericht op het voeren van een uitputtingsslag. De signalen die Poetin krijgt, van incrementele terreinwinst tot de nieuwe Amerikaanse *National Security Strategy*, lijken de effectiviteit van zijn gekozen strategie te bevestigen. Oekraïne wacht wederom een moeilijke winter. Wellicht verkiest men binnenkort een slechte en tijdelijke vrede of bevriezing van het conflict boven het voorzetten van de huidige pijnlijke oorlog. Voor Europa is het essentieel dat Kyiv overeind blijft, want de Russische beer heeft de oorlogsmachine opgestart. Een eventuele bevriezing van het conflict geeft ook het Westen de tijd om defensie op peil te krijgen. Komende periode zal het wemelen van analyses over mogelijke verliezers en winnaars, met verschillende interpretaties vanuit warme studeerkamers en statige hoofdsteden. Zoals in elke oorlog staat echter vast dat één categorie er bekaaid vanaf komt – de mannen en vrouwen die het mogen uitvechten aan het front. Zij dragen al sinds 2014 de verliezen. ■

Ransom War

How Cyber Crime Became a Threat to National Security

Door Max Smeets

New York (Oxford University Press) 2025

256 blz.

ISBN 9781911723912

€ 29,-

Een langlopende discussie in het cyberdomain is of cyberspace-operaties een strategisch effect kunnen hebben. Menig wetenschapper geeft aan dat effecten in cyberspace niet het niveau van een fysieke aanval of dreiging kunnen halen, laat staan een nucleaire – zij spreken van de ‘myth of cyberwar’.¹ Aan de andere kant geven onderzoekers aan dat acties in cyberspace een militaire actor kunnen tegenwerken (*counterforce*) maar ook een strategisch effect kunnen hebben door het waarden- en normenstelsel van een maatschappij te ondermijnen (*counter-value*).² Max Smeets hoort bij de laatste categorie en zijn meest recente boek *Ransom War* laat zien dat *ransomware*-operaties in cyberspace wel degelijk de vitale belangen van een staat kunnen raken.

Even een stapje terug. In de afgelopen 20 jaar ging de discussie

over het strategische effect van operaties via cyberspace vooral over de vraag of er een cyberoorlog plaats kon vinden,³ of dat met cybermiddelen een opponent afgeschrikt kon worden (*deterrence*).⁴ De meest voorkomende (kwaadwillende) activiteiten in cyberspace waren echter aanvallen die een website platleggen (DDoS), die de startpagina van een website verandert (*defacement*), of acties die data ‘gijzelen’ (*ransomware*). Dit waren veelal niet meer dan hinderlijke acties. In de laatste jaren is, met name, *ransomware* in hoge mate geprofessionaliseerd. Dit heeft te maken met de ontwikkeling van software en de afhankelijkheid van het internet, maar ook met de mogelijkheid om (anoniem) via bitcoins betaald te krijgen. Tot slot is er ook de mogelijkheid *ransomware* te koppelen aan andere technieken, zoals het lekken van de gegijzelde

data of het wissen van de data (*wiperware*),⁵ wat Smeets *double* of zelfs *triple extortion* noemt.

Een *ransomware*-operatie is dus een schadelijke cyberaanval waarbij hackers de controle over vitale bestanden en systemen krijgen en vervolgens losgeld eisen van de eigenaar ervan. Een thema dat actueler is dan op het eerste gezicht lijkt. In de Russisch-Oekraïense oorlog heeft Oekraïne besloten alle overheidsdata over te hevelen van lokale computers naar de cloud, zoals Microsoft Azure. Microsoft biedt dit soort diensten aan in de vorm van SaaS (*Software as a Service*). Naast de oorlog in Oekraïne heeft de zogeheten Contigroep – een berucht *ransomware*hackerscollectief – in 2022 de overheidsdata van Costa Rica gegijzeld, waarna dat land Conti de oorlog verklaarde. Het zijn voorbeelden als deze waarmee Smeets aangeeft dat *ransomware* niet langer een ‘hinderlijke digitale actie’ is, maar te zien is als een operatie die de vitale belangen van een staat raakt, ofwel *ransom war*.

Ransom War illustreert dat operaties in cyberspace fundamenteel anders zijn dan in het fysieke domein. Ten eerste vinden acties plaats die in het fysieke domein onbestaanbaar zijn (gijzelen van data) en ten tweede geeft het aan dat niet-statelijke actoren strategische effecten genereren. Naast deze aspecten is de meerwaarde van Smeets’ boek dat hij een theoretisch raamwerk creëert om de *ransom war* acties te duiden en te analyseren. Smeets gebruikt hierbij de opkomst en ondergang van de Contigroep als illustratie, gebruikmakend van data die door de Oekraïner Danylo zijn gelekt via @ContiLeaks. Interessant is dat Smeets Conti niet als een groep

1 Erik Gartzke, ‘The Myth of Cyberwar. Bringing War in Cyberspace Back down to Earth’ (2013) 38 *International Security* 41.

2 Richard Harknett en Max Smeets, ‘Cyber Campaigns and Strategic Outcomes’ (2020) 45 *Journal of Strategic Studies* 4.

3 Thomas Rid, ‘Cyber War Will Not Take Place’ (2012) 35 *Journal of Strategic Studies* 5 versus John Stone, ‘Cyber War Will Take Place!’ (2013) 36 *Journal of Strategic Studies* 101.

4 Michael Fischerkeller en Richard Harknett, ‘Deterrence Is Not a Credible Strategy for Cyberspace’ (2017) 61 *Orbis* 381.

5 Kraesten Arnold en Sander van Dorst, ‘Wiperware. Een nieuw cyberwapen voor de militaire toolbox?’ *Militaire Spectator* 192 (2023) (11) 512.

pizza-etende hackers benadert, maar door de lens van een professioneel bedrijf met alle voor- en nadelen van dien – zoals gebrekkige solvabiliteit en managementskills.

Smeets geeft aan dat de karakteristieken van niet-statelijke ransom war-actoren anders zijn dan het handelen van statelijke actoren in cyberspace – veelal *cyber commands* en inlichtingendiensten. Hoewel de technieken om toegang te krijgen (*access*) en die positie uit te buiten (*exploit*) soortgelijk zijn, selecteren ransom wargroepen andere *targets*. Zij richten zich op doelwitten waar een groot maatschappelijk belang aan zit zoals ziekenhuizen, of socialeverzekeringsbanken. Data die daarbij verkregen wordt mag niet op straat komen te liggen, waardoor de neiging om losgeld te betalen groot is. De grootste uitdaging voor ransom wargroepen is dat zij kampen met de *ransomware trust paradox* – ze moeten betrouwbaar overkomen op degene van wie

ze de data hebben gegijzeld, zo niet dan lopen ze het losgeld mis.

Smeets analyseert ransom wargroepen – primair de Contigroep – aan de hand van het MOB-model. De M staat voor de *modus operandi* van de groep, die veel uitgebreider is dan de werkwijze van ‘reguliere’ hackers (statelijk of crimineel) omdat er naast de *reconnaissance*, *access* en *exploits* ook nog aspecten als onderhandelen met de gegijzelde, *customer services* en financiële dienstverlening bijkomen. De O gaat over de organisatiegraad van de groep, die eerder overeenkomt met een bedrijf dan met een hackers-collectief, denk aan een investeringsplan en diversificatie van taken. De B staat voor de *branding* ofwel: hoe zet je jezelf in de markt? Ransom wargroepen als Conti bieden geen SaaS, maar een RaaS (Ransomware as a Service) aan, ze hebben een eigen website met zelfs een soort ‘klanttevredenheidsrubriek’ – een verklaring van het slachtoffer dat de

data na betaling weer beschikbaar kwam.

De meerwaarde van het MOB-model is dat dit tevens de sleutel biedt hoe tegen deze ransomware groepen op te treden, namelijk door ze als bedrijf te zien. De perceptie moet zijn het verstoren van de markt; financiële forensische opsporing in plaats van het oppakken van criminelen; pro-actief delen van compromitterende kennis over deze groepen in plaats van dit zien als ‘geheime staatsinlichtingen’; en vooral het ondermijnen van de reputatie van de ransomwaregroepen.

Geruststellend is wellicht dat de hoogte van het losgeld gekoppeld is aan de BigMac index van *The Economist*. Dus ‘there is honour among thieves’ en zelfs Conti had een soort van ethisch protocol, wat niet voor iedere beroepsgroep te zeggen is. ■

Bgen prof. dr. B.J.M. Pijpers, NLDA

Schrijf u een gastcolumn in de *Militaire Spectator*?

De redactie van de *Militaire Spectator* biedt lezers de mogelijkheid een gastcolumn te schrijven van maximaal duizend woorden. Het thema is vrij, maar moet passen in de formule van het tijdschrift. Een gastcolumn bevat een relevante boodschap voor de lezers, een gefundeerde eigen mening en juiste en verifieerbare feiten in een logisch opgebouwd betoog.

U kunt uw gastcolumn sturen naar de bureauredactie (zie colofon) of aanbieden via de website. De redactie wacht uw bijdrage met belangstelling af.

De hoofdredacteur

KNAX

Het „all round” worstje

VERKRIJGBAAR IN ALLE MILITAIRE CANTINES

Snelscheren 'zonder inzeepen'

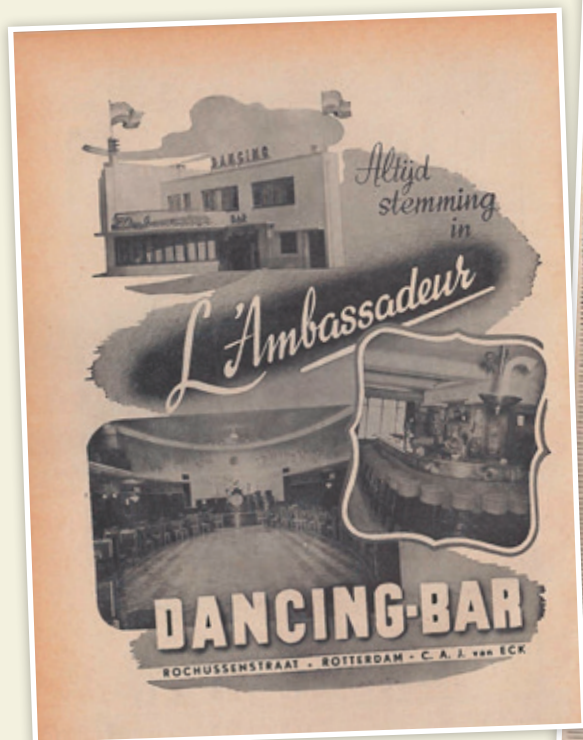
Wat hebben Kwatta's Manoeuvrerepen, Fokker en paardenverzekeringen met elkaar gemeen? Welnu, er werd ooit reclame voor gemaakt in de *Militaire Spectator*.

Wie een willekeurig blad van vroeger openslaat kan de advertenties tegenkomen. In 1932 bijvoorbeeld werft de manege Aklebe in de rubriek Leveranciers aan het leger met 'betrouwbare jachtpaarden te huur per dag of per maand'. De Nederlandsch-Engelsche Technische Handel Mij. adverteert met de Vickers Carden Loyd 'Amphibie Rups-Pantserwagen'. Een jaar later prijst Peek & Cloppenburg 'avondkleding' aan, terwijl bij een firma in Den Haag gasmaskers van het merk Dräger te koop zijn.

In de loop van de jaren verschenen er in uiteenlopende categorieën duizenden advertenties, wat naast de abonnementen inkomsten voor het tijdschrift opleverde. Van uniformen, schoenen

en militaire uitrusting, wapensystemen en militaire voertuigen liep het tot voedings- en genotmiddelen, persoonlijke verzorging en horeca.

Zo prees dancing-bar L'Ambassadeur in Rotterdam zichzelf vlak na de Tweede Wereldoorlog aan met de belofte 'altijd stemming', maar op de bijgaande foto's stonden lege lokalen. Wie er toch heen wilde was 'in 2 minuten heerlijk geschoren zonder "inzeepen" als hij Bart-Ex snelscheercreme gebruikte.

ALS NAPOLEON

van DEZE baretten geweten had,
zou hij in plaats van zijn steek
zeker een

G.T.I.-BARET

gedragen hebben.

Alleen voor grootafnemers
Diverse kleuren en modellen

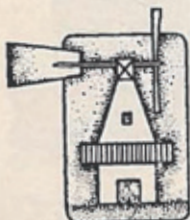
**GRONINGSCH
TRICOTAGE
INDUSTRIE N.V.**

N. Pekela
CORR.-ADRES:
KORREWEG 102a . GRONINGEN

MET EEN PULLOVER VAN
„VON PICKARTZ“
BLIJFT DE NEDERLANDSE SOLDAAT WARM
ZELFS BIJ DE KOUDSTE MANOEUVRES!

TRICOTAGEFABRIEKEN

Fa. J. H. von Pickartz & Zn.

HOLSLOOT - SLEEN
Telefoon 300 (K 5916)

Fabrikante voor Leger, Luchtmacht en Marine van
PULLOVERS en TRUIEN

LEVERANCIERS AAN HET LEGER

VICKERS-ARMSTRONGS LTD

Vickers Carden Loyd Amphibie Rups-Pantserwagen

N.V. NEDERLANDSCH-ENGELSCH
TECHNISCHE HANDEL M^{ij}

KORTE VOORHOUT No. 12.

's-GRAVENHAGE.

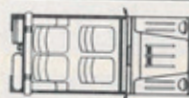
A 13

Er waren ook advertenties met een kwinkslag, zoals het optreden van Napoleon in een reclame voor G.T.I.-baretten, Jan Soldaat in een warme pullover van Von Pickartz & Zn of het lampenbedrijf Hiemstra Evolux, dat zichzelf een lintje toekende voor 'bijzondere kriegsverlichtingen'.

Bij uitzondering was een reclame voor Parley's Wol – voor al uw breiwerk! – aan vrouwen gericht. Om meer geld en investeringen ging het bij advertenties zoals die van scheepswerf Wilton-Fijenoord, de Willy's Jeep of de Chieftain gevechtstank. En het mocht dan Koude Oorlog zijn, gehandeld met het Oostblok werd er volop, zoals de reclame voor de Trabant 601 uit 1965

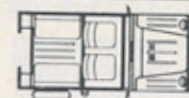
VOOR Velerlei DOELEINDEN UNIVERSAL TERREINWAGEN VIERWIELAANDRIJVING **MUNGA**

Een comfortabel voertuig, zowel voor personen- als vrachtvervoer, vooral geschikt voor „onbegaanbaar terrein“ waar andere voertuigen U in de steek laten.

MUNGA 4

Vierpersoons
Kulp-carrosserie
voor personenvervoer

MUNGA 6

open laadruimte
(6 persoons)
geschikt voor speciale
aandrijving en apparatuur

MUNGA 8

open laadruimte
met groot laadoppervlak
(8-persoons)

U gelieve aan te kruisen voor welk type Munga U zich interesseert en dit in te zenden aan:
Auto Union G.m.b.H. Behördenabteilung,
807 Ingolstadt/W-Duitsl.
of aan: Hart Nibbrig & Greeve N.V.
Importeurs voor Nederland, Postbus 44, Sassenheim.
U ontvangt dan uitvoerige documentatie.

AUTO UNION **DKW**

aantoont. De auto kostte 3575 gulden. Daf parkeerde daar vol trots de Daffodil van 4950 gulden tegenover.

In de loop van de jaren verdwenen er merken en bedrijven en kwamen er nieuwe in de plaats. Af en toe waren er particuliere aanbieders van spullen. In 1970 bood iemand in de *Militaire Spectator* een 'ongedragen, geheel nieuw dagelijks tenue luchtmacht maat 50' aan, met twee overhemden en een regenjas voor 200 gulden. Was het een collega? En deed hij zijn verzameling bij Kwatta gespaarde tinnen soldaatjes misschien ook weg? ■

Security Force Assistance

Anno 2025 nog steeds ‘practised but not substantiated’?

Lysanne Leeuwenburg MA en Vibeke Gootzen MA MSc*

Recent verscheen in de *Militaire Spectator* een artikel over morele frustratie onder militairen tijdens het trainen van Oekraïense rekruten. Tweede-luitenant Mabel Koenen en prof. dr. Tine Molendijk gebruikten Operatie Interflex als casestudy voor hun onderzoek naar morele uitdagingen voor de trainers van een dergelijke ‘indirecte’ militaire inzet. ‘Wat gebeurt er wanneer militairen worden ingezet in rollen waarin ze de vijand nooit tegenkomen of volledig buiten conflictgebieden opereren?’, vragen Koenen en Molendijk zich af. ‘Missies voor Security Force Assistance (SFA) omvatten bijvoorbeeld het trainen of adviseren van lokale strijdkrachten in plaats van direct deelnemen aan gevechten’.¹

Als twee onderzoekers gespecialiseerd in SFA en verbonden aan de Nederlandse Defensie Academie lazen wij dit artikel met grote interesse. Koenen en Molendijk stellen een terechte vraag, maar beschrijven slechts één vorm van SFA. Combat Mentoring is bijvoorbeeld ook een onderdeel van SFA. In 2022 publiceerde een van de auteurs, Lysanne Leeuwenburg, samen met luitenant-kolonel dr. Ivor Wiltenburg een uitgebreide studie over enkele honderden Nederlandse militairen die tussen 2006 en 2010 in de Zuid-Afghaanse provincie Uruzgan niet alleen het Afghaanse leger opleidden en professionaliseerden, maar ook als *combat mentors* gezamenlijk buiten de poort optraden en de Afghaanse *partner force* assisteerden

in risicovolle gevechtsoperaties.² Een bijzondere SFA-inzet, die NOS-journalist Peter ter Velde destijds beschreef als het ‘gevaarlijkste werk van alle Nederlanders. Ze gaan samen met de Afghanen voorop in de strijd’.³

SFA-missies kennen een veelzijdig karakter. Ze kunnen plaatsvinden in conflictgebieden, maar ook daarbuiten, zoals bij Operatie Interflex waar Oekraïense rekruten in het Verenigd Koninkrijk worden getraind. Bovendien kan SFA onderdeel zijn van een counterinsurgencycampagne of vredesmissie, maar ook autonoom worden ingezet ten behoeve van afschrikking of militaire diplomatie. Daarnaast kunnen zowel conventionele eenheden als Special Operations Forces (SOF) SFA-activiteiten uitvoeren, waarbij Military Assistance zelfs als een van de drie hoofdtaken van SOF geldt. Ten slotte zijn deze activiteiten enorm divers, variërend van trainen en adviseren tot aan het bevoorraden en assisteren van partnertroepen tijdens operaties. De uitvoering kan plaatsvinden op zowel strategisch, operationeel als tactisch niveau. Militaire trainings- en adviesmissies vinden dus zeker niet altijd plaats in isolatie van conflict en zonder contact met de vijand.

Trainings- en adviesmissies worden vaak geassocieerd met de Global War on Terror, omdat het SFA-concept zich vanaf 2006 in de context van de irreguliere oorlogen in Irak en Afghanistan ontwikkelde.⁴ Toch is SFA niet voorbehouden aan de conflicten van de afgelopen twee decennia. Het fenomeen bestaat al veel langer en het trainen van en samenwerken met lokale troepen werd veelvuldig toegepast, zowel in de Koude Oorlog als in het koloniale tijdperk (al dan niet met afwijkende strategische doelen ten opzichte van hedendaagse SFA-inzetten). Bovendien zullen SFA-missies in het huidige tijdperk van strategische competitie alleen maar toenemen, zo luidde een belangrijke conclusie van het recente SFA-symposium georganiseerd door het War Studies Research Centre van de Faculteit Militaire Wetenschappen.

* Lysanne Leeuwenburg is reserveofficier bij de Koninklijke Landmacht en werkt als promovenda bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Vibeke Gootzen is onderzoeker bij de sectie Irreguliere Oorlogvoering en Speciale Operaties van de Faculteit Militaire Wetenschappen (FMW).

1 Mabel Koenen en Tine Molendijk, ‘Trainen van Oekraïense rekruten als ‘een hoofdstuk zonder einde’, *Militaire Spectator* 194 (2025) (7/8) 429.

2 Tijdens veel van deze operaties kregen de Nederlandse mentoren en het Afghaanse leger met gevechtscontact te maken. Zie voor een uitgebreide beschrijving van deze operaties: Lysanne Leeuwenburg en Ivor Wiltenburg, *Met geweer en geduld. Trainen, adviseren en vechten met het Afghaanse leger in Uruzgan* (Den Haag, 2022).

3 Peter ter Velde reisde als journalist met de Nederlandse militairen in Uruzgan mee. Zie Peter ter Velde, *Kabul & Kamp Holland – Over de stad en de oorlog* (Den Haag, 2010) 184.

In Nederland is deze toename zichtbaar door de verschillende SFA-missies waar de krijgsmacht aan deelneemt. Naast de bijdrage aan Operatie Interflex en de EU Military Assistance Mission in de context van Oekraïne, levert de krijgsmacht bijvoorbeeld een bijdrage aan de NAVO Missie Irak, waarbij Nederlandse militairen hun Iraakse *counterparts* adviseren in verschillende veiligheidsvraagstukken. Ook zijn er Nederlandse militairen actief in Tsjaad, waar ze Tsjadische instructeurs opleiden als onderdeel van het Global Peace Operations Initiative.

Binnen de Nederlandse krijgsmacht lijkt het institutionaliseren van dit soort inzetten echter minder belangrijk. Het trainen, adviseren en uitrusten van lokale eenheden staat wel in de *Defensienota 2022*, waar valt te lezen dat 'de voorbereiding en inzet van militaire trainers en adviseurs (...) verder [wordt] geprofessionaliseerd: er komt in carrièrepaden meer aandacht voor training en advies, en training- en adviesmissies worden centraal en domeinoverstijgend aangestuurd'.⁵ Maar over de concrete invulling van deze verdere professionalisering laat de nota zich niet uit. Ook ontbreekt in achterliggende, interne documentatie eveneens een plan van aanpak voor de Nederlandse krijgsmacht. In de recente *Defensienota 2024* zijn militaire trainings- en adviesmissies zelfs volledig weggelaten, hoewel deze wel degelijk – en voor Nederlandse begrippen op grote schaal – worden uitgevoerd. Zoals hierboven beschreven levert Nederland door middel van SFA (zowel het trainen van Oekraïense troepen als het leveren van materieel) een bijdrage aan de oorlog tegen Rusland.⁶

Het lijkt er dus op dat de Nederlandse krijgsmacht SFA vaak als een ad-hoc vorm van militaire inzet uitvoert. Wiltenburg haalde dit al eerder aan in de *Militaire Spectator* (2-2019), in zijn artikel 'Security Force Assistance: practised but not substantiated?' over de tekortkomingen en uitdagingen in de voorbereiding en uitvoering van trainings- en adviesmissies. Hij bekritiseerde het gebrek aan onderkenning van de strategische waarde van dergelijke trainings- en adviesmissies in de huidige doctrine en de Nederlandse krijgsmacht.

Om beter voorbereid te zijn op de planning en uitvoering van toekomstige SFA-missies zou er meer aandacht moeten komen voor het institutionaliseren van deze vorm van militaire inzet.

Institutionalisering is noodzakelijk om verschillende redenen. Niet alleen zullen er meer SFA-missies komen, ook zijn deze zeer complex in de uitvoering (door de risicovolle omstandigheden in veelal door conflict geteisterde staten) en hangt de effectiviteit van SFA af van verschillende factoren. De rol van de militairen die optreden als trainer, mentor of adviseur is hierbij cruciaal. Interculturele sensitiviteit, instructievaardigheid, een persoonlijke connectie met *counterparts* en onderling vertrouwen dragen bij aan een effectieve capaciteitsopbouw van lokale troepen. Ook moet er vanaf het begin van de missie een assessment-instrument beschikbaar zijn dat de kwantitatieve progressie of regressie toetst en juist ook de kwalitatieve en meer onmeetbare elementen van de SFA-inzet in ogenschouw neemt. Daarnaast constateerde de studie over de Nederlandse mentoren in Uruzgan het gebrek aan waardering en erkenning onder deze groep militairen die schouder aan schouder met het Afghaanse leger het gevecht waren aangegaan. Door het institutionaliseren van SFA kunnen geleerde lessen beter worden geborgd en kunnen terugkerende tekortkomingen in de voorbereiding, uitvoering en evaluatie worden voorkomen. Op die manier vindt de uitvoering van toekomstige trainings- en adviesmissies, ondanks het unieke karakter van elke individuele missie, minder ad hoc plaats. Wij zien bij het institutionaliseren van SFA niet alleen een rol weggelegd voor beleidsmakers in Den Haag of de militairen zelf, maar benadrukken de samenwerking met de academische wereld. De uitwisseling van praktische ervaringen uit het veld, bijvoorbeeld door het houden van interviews met SFA-practitioners, en academische inzichten is niet alleen waardevol, maar ook cruciaal om de strategische inzet en praktische uitvoering van SFA te optimaliseren. Daardoor kunnen mentoren of adviseurs met de juiste voorbereiding aan een missie beginnen en geven we steeds meer gehoor aan Wiltenburgs kritiek uit 2019 dat SFA in Nederland 'practised but not substantiated' is. ■

4 Vibeke Gootzen, Ivor Wiltenburg en Martijn Kitzen, 'Operation Interflex. A Change in the Character of Security Force Assistance?', *Defense & Security Analysis*, 14 oktober 2024, 4.

5 Ministerie van Defensie, *Defensienota 2022. Sterker Nederland, veiliger Europa. Investeren in een krachtige NAVO en EU* (Den Haag, juni 2022) 28.

6 De auteurs hebben tijdens het schrijven van deze column contact gehad met (vertegenwoordigers van) het recent opgerichte Joint Forces Command (JFC), maar het is nog onduidelijk welke rol SFA krijgt binnen het JFC.

Een kijk op weerbaarheid

Luitenant-kolonel vlieger Dafna Dempsey

Weerbaarheid is in korte tijd een sleutelwoord geworden. Het klinkt in beleidsnota's, talkshows en veiligheidsstrategieën. Oorlog in Europa, digitale kwetsbaarheid en polarisatie maken duidelijk dat veiligheid en stabiliteit niet vanzelfsprekend zijn en dat we onze weerbaarheid moeten versterken. In Nederland, maar zeker in West-Europa, hoop ik dat we nu echt wakker worden. Want wegkijken is óók een reactie, alleen een comfortabele. Het vermijden van ongemak is een stille strategie; zolang we niet benoemen wat schuurt, hoeven we er niet naar te handelen. Maar zonder het toelaten van ongemak blijft weerbaarheid een leeg woord.

Die reflex om te negeren raakt aan iets diepers. Erkennen dat risico's reëel zijn, betekent ook erkennen dat we aangesproken kunnen worden op ons vermogen ermee om te gaan. Dat brengt ongemak met zich mee. De vraag 'kunnen we dit aan?' klinkt eenvoudiger dan ze voelt. En die nog zwaardere, onderliggende vraag 'zouden we ook oorlog aankunnen?' duwen we liever weg. Dat doen we niet omdat de vraag onbelangrijk is, maar omdat het ons dwingt iets onder ogen te zien wat spanning en ongemak oproept.

In mijn eigen leven lopen vier rollen voortdurend door elkaar heen; militair, leider, moeder en burger in een samenleving die zich comfortabel heeft ingericht. Elk van die perspectieven laat me zien dat weerbaarheid niet ontstaat tijdens de crisis, maar ervoor. Niet wanneer je instort, maar wanneer je oefent. Niet in grote momenten, maar in kleine keuzes.

Die les zie ik scherp in mijn werk als militair. Mensen beschouwen ons vaak als uitzonderlijk sterk of anders dan zichzelf, maar dat verschil zit niet in zogeheten aangeboren kracht. Het gaat om blootstelling; trainen onder druk en omgaan met onzekerheid en ongemak. Vooral vrouwen zeggen vaak dat ze nooit zouden kunnen wat ik

doe. Dan denk ik: het is niet dat je het niet kunt, je weet alleen niet dát je het kunt en je moet leren dat je de spanning van ongemak kunt verdragen.

Voor mijn eerste uitzending vroeg ik me af wat er zou gebeuren als het erop aankwam. Zouden mijn reflexen samenvallen met mijn training, of zou ik bevriezen? Je kunt honderd keer bedenken hoe je zult handelen, maar je weet het pas wanneer het gebeurt. En dat moment komt, voorbereid of niet. Tijdens uitzendingen zag ik collega's sneuvelen. Dan voel je het gewicht van toeval, verantwoordelijkheid, leven en dood tegelijk. Juist dan blijkt dat wat je hebt geoefend telt op de zwaarste momenten. Niet omdat het makkelijker wordt, maar omdat lichaam en geest iets herkennen; ongemak is niet nieuw.

Als leider leerde ik dat leidinggeven niets te maken heeft met rang of retoriek, maar met gedrag onder druk, met verantwoordelijkheid dragen in complexiteit en met richting geven wanneer er geen garanties zijn. Leiderschap betekent dat jij het meest beschikbaar bent voor de situatie én de mensen die erin staan. Mensen moeten voelen dat ze niet alleen worden achtergelaten, maar ook niet worden belemmerd. Juist daar ontstaat weerbaarheid; wanneer ongemak niet meteen wordt weggehaald, maar verdragen mag worden zonder dat het escaleert en wanneer je mensen begeleidt dóór de spanning heen, in plaats van eromheen.

Als moeder voel ik die spanning van ongemak vaak. De reflex om je kind te beschermen tegen pijn en angst is liefdevol, maar ook riskant. Een kind dat nooit ongemak ervaart, leert niet wat het aankan. Je hoeft ze niet (letterlijk) onderuit te laten gaan, maar ze moeten niet verlost worden van elke hobbel. Ze moeten ervaren dat teleurstelling erbij hoort, en dat juist dáár verantwoordelijkheid begint. Zelfvertrouwen en handelingsvermogen ontstaan niet uit com-

plimenten, maar uit ervaring; ik kon iets waarvan ik niet zeker wist of het zou lukken, en het lukte me, ook al was het moeilijk. Dát maakt ze weerbaar.

Daarnaast ben ik burger in een samenleving die comfortabel is ingericht. Ik leef in omstandigheden die luxe zijn vergeleken met grote delen van de wereld. We leven in vrijheid en overvloed, en ook al weet ik hoe het is om met weinig middelen te functioneren, voel ik hoe comfort weerbaarheid kan afbreken. Soms vraag ik me af of ik niet té gewend ben geraakt aan hoe goed ik het heb. Onze verworven vrijheid en welvaart zijn een groot goed, maar het comfort dat ermee gepaard gaat maakt ons kwetsbaar.

We spreken over weerbaarheid in termen van polarisatie, desinformatie en geopolitieke risico's. Terecht, maar elke crisis begint bij mensen, niet bij systemen. Een samenleving die geen ongemak verdraagt, kan geen weerstand bieden. In literatuur over mentale weerbaarheid

zie je steeds hetzelfde; gemak geeft rust op de korte termijn, maar haalt groei weg. Weerbaarheid is dus geen eigenschap die je hebt of niet hebt. Het is een capaciteit die je ontwikkelt – of verliest.

Wat ik dus in al mijn rollen heb geleerd is dat weerbaarheid niet ontstaat als antwoord op de klap, maar als voorbereiding vóór de klap. Niet wanneer je wordt getest, maar in de momenten dat je gemak kúnt kiezen en dat niet doet. We hoeven oorlog of ellende niet te verheerlijken, maar we moeten wel erkennen dat een samenleving die ongemak afschermt, haar weerbaarheid verliest. En ja: sterke systemen – investeringen in defensie, digitale veiligheid en bescherming van kritieke infrastructuur – zijn essentieel. Maar als die systemen niet rusten op mensen die spanning kunnen verdragen en verantwoordelijkheid durven nemen door ongemak op te zoeken in plaats van te vermijden, blijven ze kwetsbaar en blijft een weerbare samenleving buiten bereik. ■

Absicht

De kracht van een eenvoudig oogmerk

Luitenant-kolonel Marnix Felius

Een bierviltje zegt genoeg

We verdrinken in formats, schema's en buzzwords. Iedereen heeft een visie, een *design* of een narratief, maar wie vraagt nog gewoon: wat is de bedoeling?

Begrijpen we die termen nog wel? Of verschuilen we ons vooral achter het volgende civiele model, terwijl de kracht van veel leiderschaps- en besluitvormingsknowhow nou juist de militaire oorsprong is?

Op een bierviltje past alles wat ertoe doet. De rest is ruis. Toch maken we het in de praktijk steeds ingewikkelder. Het constateren van een slecht geformuleerd oogmerk tijdens oefening

leidt bijvoorbeeld stevast tot méér proces en scherpere formats. Wat ooit oogmerk was, leest nu als compleet plan, of onleesbare tekst. Terwijl de kernvraag eenvoudig blijft: wat moeten we bereiken?

Een effectief oogmerk hoeft geen rigide opbouw te volgen. Formats zoals Purpose, Method, Endstate zijn nuttige hulpmiddelen, maar nooit voorgeschreven. Verschillende commandanten en soorten opdrachten kennen verschillende wegen naar Rome. Strikte formats voegen regelmatig vooral woorden toe, geen richting. Het gaat om de kern: als die met één zin duidelijk is, dan is dat genoeg. Weg met ballast, terug naar de essentie.

Absicht, de Duitse oorsprong

Een oogmerk is nooit complex. Het formuleren ervan is vooral de analytische kunst om tot die absolute kern te komen. Vaak gaat het om de opdracht: het waarom, het waartoe. Het oogmerk vloeit voort uit de opdracht van de hogere commandant. De uitvoerende commandant stelt vast. Het gaat altijd om één vraag: wat willen we bereiken?

Laten we even teruggaan naar de Duitse militaire oorsprong. Oogmerk begon als *Absicht*. Absicht laat zich het beste vertalen als 'doelstelling' of 'intentie'. En dat is dus het oogmerk: de intentie van de verkregen opdracht.

Stel: de opdracht is een brug veroveren. Het oogmerk kan zijn dat een opvolgende eenheid veilig aan de overkant van de rivier moet komen. Als we dit scherp hebben, dan moeten daar conclusies aan worden verbonden. Conclusie 1: de brug moet intact blijven. Dat is niet complex, maar praktisch wel zeer moeilijk in een oorlogssituatie. Conclusie 2: wijs een eenheid aan die de brug kan repareren of, indien nodig, een brug kan leggen. Kortom, van tevoren kun je met het oogmerk op elk niveau meedenken over problemen en oplossingen.

Maar het gaat verder: als bijvoorbeeld uit de terreinanalyse een betere optie naar voren komt dan de opgedragen brug, dan kan een commandant ervoor kiezen om te handelen binnen de geest van het oogmerk. Vanrails als vak of deadline bepalen of zo'n alternatief kan. Hier kom je ook in het grijze gebied van hoeveel vrijheid van handelen geef je en hoeveel neem je? Bij het maken van die afweging spelen zaken als initiatief, cultuur en vertrouwen een cruciale rol.

Een praktijkvoorbeeld: een verkenningseenheid houdt de brug onder waarneming en ontdekt dat deze onbezet is. Wetende dat de veroverende eenheid nog uren verwijderd is, en de kans bestaat dat de tegenstander de brug alsnog bezet, kan de verkenners, handelend binnen opdracht, oogmerk en richtlijnen, besluiten om deze brug zelf veilig te stellen. Dat was nooit het plan, en het is ook geen normale taak voor een verkenners. Maar dat is precies waar het oogmerk

voor is: begrijpen hoeveel ruimte kan, of moet worden genomen.

Eenvoud, richting, vrijheid

Dat is een oogmerk. Kort, eenvoudig, richtinggevend en altijd bruikbaar, of het nou misgaat of als kansen zich voordoen. Het is begrijpen dat de opdracht een specifieke brug is, maar als het erop aankomt is het echte doel niet het veiligstellen van 'brug A', maar zorgen dat de volgende eenheid snel en veilig over de rivier komt.

Een uitstekend krijgshistorisch voorbeeld is de Duitse aanval in mei 1940. Opdracht was het uitvoeren van een snelle doorbraak in het westen; het Absicht was helder en beknopt: 'Sechster Tag – Rhein, siebenter Tag – darüber hinaus'. Dit oogmerk gaf richting aan alle eenheden, van legerkorps tot peloton, en maakte het mogelijk dat Guderian en Rommel hun manoeuvres snel en zelfstandig konden uitvoeren, omdat het oogmerk op alle niveaus werd begrepen en gedeeld. Zo zwom een jonge genie-onderofficier met enkele pioniers op eigen initiatief de Maas over, schakelde de Franse bewaking uit en stelde de brug veilig. Handelend in de geest van het oogmerk.

Oefen op inhoud, niet op proces

De oplossing om sterkere oogmerken te formuleren en daarbinnen te handelen ligt niet in een beter proces of een invulschema. Het vaststellen van een effectief oogmerk vraagt om kennis en ervaring, de toepassing van krijgskunde en -kunst. Het oogmerk geeft geen route, maar ruimte.

Beter worden begint daarom bij opleiden en trainen, gericht op inhoud, met de beste opleiders en trainers, met vakmensen en vechters. Voer oefeningen uit op de kaart. Ga het terrein in met de ondercommandanten, voer discussies en leer van historische voorbeelden. Leer elkaar op die manier ook (tactisch) beter kennen, creëer begrip en onderling vertrouwen, want de mens maakt het verschil.

Zonder scherp oogmerk geen vrijheid van handelen. Zonder vrijheid geen initiatief en geen overwinning. Zo simpel is het. Dus beoordeel commandanten daar ook op. ■

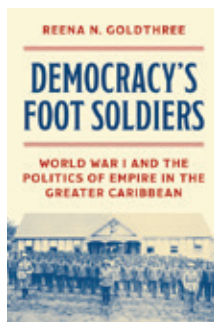
SIGNALERINGEN

Who Owns War?

The State and the Role of Non-State (Armed) Actors in Modern Warfare
Door Monica den Boer e.a. (red.)
Leiden (Leiden University Press) 2025
450 blz.
ISBN 9789087284640
€ 159,- of open access

In de bundel *Who Owns War?* kijken auteurs vanuit meerdere disciplines kritisch naar de breed gedragen aanname dat oorlog 'eigendom' van staten is. Vanuit historisch en hedendaags oogpunt wordt de rol van zogeheten *non-state actors*, al dan niet gewapend, en hun eventuele banden met de staat verkend. Terugkerende thema's daarbij zijn loyaliteit, rekenschap en effectiviteit. Aan de orde komen onder meer de loyaliteit van non-state actors in cyberspace in de Oekraïne-Oorlog, Nederlandse vrijwilligers in de Boerenoorlog, de strijd van de Tamil Tigers tegen de regering van Sri Lanka, het conflict om Nagorno-Karabach en de vraag of de impact van non-state actors voorspeld kan worden.

Democracy's Foot Soldiers

World War I and the Politics of Empire in the Greater Caribbean
Door Reena Goldthree
Princeton (Princeton University Press) 2025
370 blz.
ISBN 9780691272511
€ 35,-

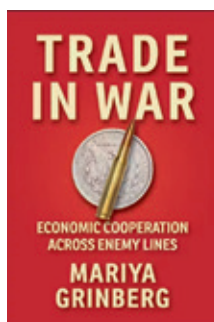
Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog namen tienduizenden mannen uit de Britse Cariben dienst om voor het Britse Rijk te vechten. In *Democracy's Foot Soldiers* onderzoekt Reena Goldthree wat hun motieven waren. Volgens de auteur speelden onder andere eer en het streven naar economische mobiliteit mee. Voor haar onderzoek putte Goldthree uit archieven in de Cariben, Engeland en de VS. Goldthree concludeert dat het British West Indies Regiment, de in 1915 opgerichte eenheid voor Caribische vrijwilligers, de strijd om raciale gelijkstelling en sociaal-economische en politieke hervormingen in de kolonies zelf aanwakkerde en uiteindelijk massa's op de been bracht voor democratische hervormingen.

The Camera at War

170 Years of Weaponizing Photography
Door Hilary Roberts
Londen (Ilex en IWM) 2025
258 blz.
ISBN 9781781579657
€ 57,-

Hilary Roberts, onafhankelijk curator bij het Britse Imperial War Museum, is gespecialiseerd in foto's van gewapende conflicten. In *The Camera at War* presenteert ze het gebruik van beeldmateriaal vanaf de Krimoorlog. Het manipuleren van foto's begon meteen na de uitvinding van het medium en volgens Roberts is een van de meest gebruikte trucs het toevoegen, verwijderen of veranderen van betekenis door technieken als inkleuring, aansnijden of re-enactment. De toegepaste procedure levert steeds een foto op die dienst kan doen voor bepaalde propagandadoeleinden. Roberts behandelt in haar boek de vroegste retoucheerstiften tot de moderne tijd van fotobewerkingsprogramma's en KI-gegenereerd beeld.

Trade in War

Economic Cooperation across Enemy Lines
Door Mariya Grinberg
Ithaca (Cornell University Press) 2025
270 blz.
ISBN 9781501782442
€ 50,-

Handel drijven met de vijand in oorlogstijd is een weinig belicht fenomeen. In haar boek *Trade in War* onderzoekt Mariya Grinberg de drijfveren achter zulke economische betrekkingen. Grinberg kijkt naar de Krimoorlog, de twee Wereldoorlogen en enkele conflicten van na de val van de Berlijnse Muur. Zij concludeert dat interstatelijk conflict veel minder getemperd wordt door onderlinge economische verwevenheid dan algemeen wordt aangenomen. Volgens Grinberg bekijken staten in geval van oorlog steeds hoe de levering van een product de strijd zou kunnen beïnvloeden en is de druk vooral groot als een land een bron van inkomsten niet kan missen.

